

Lapse õiguste ja vanemluse monitooring Laste küsitlus

Marre Karu

Pirjo Turk

Helen Biin

Hella Suvi

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

2012

Uuringu tellis Riigikantselei koostöös Õiguskantsleri Kantselei ja Sotsiaalministeeriumiga. Uuring on valminud Euroopa Sotsiaalfondi kaasrahastamisel.

Autorid:

Marre Karu on Poliitikauuringute Keskuse Praxis töö- ja sotsiaalpoliitika analüütik ja projektijuht alates aastast 2006. Marre peamised uurimissuunad on perepoliitika ja sooline võrdõiguslikkus. Marrel on sotsiaalteaduste doktorikraad Tartu Ülikoolist ja magistrikraad sotsiaalpoliitika analüüsis Belgia Leuveni Ülikoolist. Roll projektis: projektijuht ja analüütik.

Pirjo Turk on Poliitikauuringute Keskuse Praxis töö- ja sotsiaalpoliitika analüütik, kes keskendub oma töös peamiselt perepoliitika ning soolise võrdõiguslikkuse valdkonnale. Pirjol on magistrikraad Helsingi Ülikoolist. Roll projektis: analüütik.

Hella Suvi on Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi doktorant ning tema peamiseks uurimisteenaks on lapse aktiivsuse väljendumine ja õigused. Roll projektis: analüütik.

Helen Biin on Tartu Ülikooli sotsioloogia instituudi doktorant. Helenil on magistrikraad soouuringutes Kesk-Euroopa Ülikoolist Budapestis. Roll projektis: analüütik.

Käesoleva töö valmimise on andnud olulise panuse ka:

Tellijapoolne töörühm, kuhu kuulusid Andra Reinomägi, Margit Sarv ja Andres Aru Õiguskantsleri Kantseleist, Hede Sinisaar, Mari Sepp ja Hanna Vseviov Sotsiaalministeeriumist, Tartu Ülikooli dotsent Dagmar Kutsar, Tartu Ülikooli emeriitprofessor Ülo Vooglaid, Urve Kask Statistikaametist ja Ly Kasvandik Perekeskusest Sina ja Mina.

Kolleegid Märt Masso, Valentina Batueva, Risto Kaarna, Mihkel Nestor ja Liina Osila Poliitikauuringute Keskusest Praxis, Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituudi tudengid Häli Tarum, Kadri Pelisaar ja Anu Järvepera.

Poliitikauuringute Keskus Praxis on Eesti esimene sõltumatu, mittetulunduslik mõttekeskus, mille eesmärk on toetada analüüsile, uuringutele ja osalusdemokraatia põhimõtetele rajatud poliitika kujundamise protsessi.

Poliitikauuringute Keskus Praxis

Tornimäe 5, III korrus
10145 Tallinn
tel 640 8000
www.praxis.ee
praxis@praxis.ee

Väljaande autoriõigus kuulub Poliitikauuringute Keskusele Praxis. Väljaandes sisalduva teabe kasutamisel palume viidata allikale: Karu, Marre; Turk, Pirjo; Biin, Helen; Suvi, Hella (2012) Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Laste küsitlus. Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Sisukord

1. Sissejuhatus	7
2. Monitooringu kirjeldus	9
3. Lapsed ja lapse õigused.....	12
3.1. Laste teadlikkus lapse õigustest.....	12
3.1.1. Teadlikkus lapse õigustest.....	12
3.1.2. Infoallikad lapse õiguste alase info saamiseks	19
3.1.3. Laste teadlikkus lastekaitsega tegelevatest institutsioonidest	21
3.1.4. Kokkuvõte.....	24
3.2. Lapse kuvand ehk millised on lapsed laste arvates?	26
3.2.1. Ebaküpse lapse kuvand	26
3.2.2. Haavatava lapse kuvand	27
3.2.3. Kompetentse lapse kuvand	28
3.2.4. Vastutustundetü lapse kuvand.....	28
3.2.5. Kokkuvõte.....	29
3.3. Laste kaasamine otsuste tegemisse.....	30
3.3.1. Laste hoiakud otsuste tegemisel kaasa rääkimisse	30
3.3.2. Laste võimalused kaasa rääkida otsuste tegemisel.....	33
3.3.3. Mis vanuses on lapsed valmis erinevateks tegevusteks	38
3.3.4. Kokkuvõte.....	42
3.4. Abivajav laps	43
3.4.1. Abivajavast lapsest teatamine.....	43
3.4.2. Lastega juhtunud negatiivsed sündmused	45
3.4.3. Kokkuvõte.....	46
4. Vanemlus ja suhted vanematega.....	47
4.1. Laste suhted lahuselavate vanematega.....	47
4.1.1. Laste perepilt.....	47
4.1.2. Kohtumine lahus elavate vanematega.....	49
4.1.3. Kokkuvõte.....	50
4.2. Lapse aeg ja tegevused koos vanematega.....	51
4.2.1. Lapse aeg vanematega	51
4.2.2. Laste suhtlus isaga.....	54
4.2.3. Laste suhtlus emaga	56
4.2.4. Kokkuvõte.....	57
4.3. Vanemlusstiilid ja distsiplineerimine	59
4.3.1. Vanemlusstiilid	59
4.3.2. Distsiplineerimisviisid	62
4.3.3. Kokkuvõte.....	67
4.4. Lapse hinnangud igapäevaelule.....	69
4.4.1. Lapse kontroll oma ajakasutuse üle	69
4.4.2. Laste hinnangud rahulolu	70
4.4.3. Laste hinnangud oma kohustustele	72

4.4.4. Kokkuvõte.....	75
5. Kokkuvõte.....	76
Kasutatud kirjandus.....	79
LISA 1. nooremate laste ankeet (4. – 7.klass)	81
LISA 2 vanemate laste ankeet (8.-12. klass).....	89

Jooniste loetelu

Joonis 1. Vastajad soo ja vanuse järgi (vastajate arv)	11
Joonis 2. Kas oled kunagi midagi kuulnud lapse õigustest? "Jah" vastused soo, piirkonna, klassi ja koduse keele järgi (%).....	12
Joonis 3. Sõnapaariga „Lapse õigused“ seotud märksõnad, märksõna maininud laste arv	14
Joonis 4. Sõnapaariga „Lapse õigused“ seotud märksõnad, vastanud lapsed soo järgi (%)	16
Joonis 5. Sõnapaariga „Lapse õigused“ seotud märksõnad, vastanud lapsed kooliastme järgi (%)	17
Joonis 6. Mis sa arvad, millised allpool esitatud näidetest on lapse õigused? laste osakaal(%)	18
Joonis 7. Mis sa arvad, millised allpool esitatud näidetest on lapse õigused? Väitega nõus olnud lapsed koduse keele järgi (%).....	19
Joonis 8. Kelle käest või kustkohast lapsed võiksid lapse õiguste kohta infot saada? Soo järgi (%).....	20
Joonis 9. Kas sa tead, millega need organisatsioonid või isikud tegelevad? 8. – 12. klassi lapsed (%)...21	
Joonis 10. 8. – 12. klassi laste teadlikkus lapse õiguste ja abistamisega seotud isikute ja organisatsioonide tegevusest, soo järgi (%)	22
Joonis 11. Teadlikkus lapse õiguste ja abistamisega seotud isikute ja organisatsioonide tegevusest 8. – 9. ja 10. – 12. klassi laste võrdluses (%).....	22
Joonis 12. Teadlikkus lapse õiguste ja abistamisega seotud isikute ja organisatsioonide tegevusest 8. – 12. klassi laste seas, kes on ja ei ole lapse õigustest kuulnud (%).....	23
Joonis 13. Teadlikkus lapse õiguste ja abistamisega seotud isikute ja organisatsioonide tegevusest 8. – 12. klassi laste seas piirkondade kaupa, tean hästi ja tean mõnevõrra vastanud lapsed (%)	24
Joonis 14. Ebaküpse lapse kuvandit kirjeldavate väidetega nõustumine, laste vastused (%)	27
Joonis 15. Haavatava lapse kuvandit kirjeldavate väidetega nõustumine, laste vastused (%).....	27
Joonis 16. Kompetentse lapse kuvandit kirjeldavate väidetega nõustumine, laste vastused (%).....	28
Joonis 17. Vastutustundetu lapse kuvandit kirjeldavate väidetega nõustumine, laste vastused (%).....	29
Joonis 18. Laste arvamuse küsimise ja kaasa rääkimisega seotud hoiakud, laste osakaal (%).....	31
Joonis 19. Laste arvamuse küsimise ja kaasa rääkimisega seotud hoiakud, kooliastme järgi laste osakaal (%).....	32
Joonis 20. Vasakul: vanemad suhtuvad hästi sellesse, kui teen ise otsuseid. Paremal: vanemad nõuavad, et kuulaksin nende sõna vastu vaidlemata (%)	32
Joonis 21. Erinevate valdkondade otsustes kaasa rääkimise võimalused, enamasti ja alati kaasa rääkida saavate laste osakaal (%).....	34
Joonis 22. Olukorrad, kus lapsed on tundnud, et täiskasvanud oleks võinud nende arvamust küsida, kuid nad ei teinud seda. küsimusele vastanud laste osakaal (% , N=187).....	37
Joonis 23. Laste osakaal, kes ei tahagi kaasa rääkida nende teemadega seotud otsustes, laste osakaal (%).....	38
Joonis 24. Mis sa arvad, millisest vanusest alates on lapsed või noored valmis selleks, et ... (keskmine vanus aastates).....	39

Joonis 25. Mis vanusest on lapsed või noored valmis selleks, et ... kooliastme järgi, vastuste mediaanväärtuse järgi (vanus aastates)	40
Joonis 26. Mis vanuses on lapsed või noored valmis selleks, et ... (2) kooliastme järgi (vanus aastates)	41
Joonis 27. Mis vanusest on lapsed või noored valmis selleks, et osaleda valimistel. 10.-12. klass (%) .	41
Joonis 28. Mida sa teeksid, kui näed mõnda last, kes on tõsisel hädas ja sulle tundub, et tal oleks abi vaja? laste osakaal(%).....	43
Joonis 29. Mida sa teeksid, kui näed mõnda last, kes on tõsisel hädas ja sulle tundub, et tal oleks abi vaja? lapsed soo, koduse keele, klassi ja lapse õigustest kuulumise järgi (%).....	44
Joonis 30. Kas sinuga on viimase aasta jooksul juhtunud midagi allpool loetletust? (%).....	45
Joonis 31. Laste pereliikmed, vastavat pereliiget maininud laste osakaal (%)	48
Joonis 32. Millises peres lapsed kasvavad? osakaal lastest (%).....	48
Joonis 33. Isa, ema ja kasuisa tööhõive, nende laste osakaal, kellele vastav vanem on olemas (%).....	49
Joonis 34. Lapsed, kelle isa, ema või mõlemad vanemad ei ela koos lapsega. laste osakaal (%).....	49
Joonis 35. Vasakul: kui sageli kohtud oma lahuselava isaga. Paremal: kas kohtud oma lahus elava isaga piisavalt? osakaal lastest, kelle isa ei ela koos nendega (%).....	50
Joonis 36. Emal või isal ei ole minu jaoks piisavalt aega (%).....	51
Joonis 37. Kui sageli võtad vabal ajal koos vanematega midagi toredate ette, näiteks käite kinos, jalutate, matkate, meisterdate ja mängite koos, külastate sugulasi, teete koos sporti? (%).....	52
Joonis 38. Kui sageli võtad vabal ajal koos vanematega midagi toredate ette, näiteks käite kinos, jalutate, matkate, meisterdate ja mängite koos, külastate sugulasi, teete koos sporti? Kooliastme järgi (%).....	53
Joonis 39. Kui sageli võtad vabal ajal koos vanematega midagi toredate ette, näiteks käite kinos, jalutate, matkate, meisterdate ja mängite koos, külastate sugulasi, teete koos sporti? Koduse keele järgi (%)	53
Joonis 40. Kui sageli oled sa viimase kuu aja jooksul isa või kasuisaga teinud järgmist? (%)	54
Joonis 41. Kui sageli oled sa viimase kuu aja jooksul isa või kasuisaga teinud järgmist? Laste vastused soo järgi (%)	55
Joonis 42. Kui sageli tülitsete või vaidled vanematega kuna olete eriarvamustel? Koduse keele järgi (%)	55
Joonis 43. Kui sageli oled sa viimase kuu aja jooksul ema või kasuemaga teinud järgmist? (%)	56
Joonis 44. Kui sageli oled sa viimase kuu aja jooksul ema või kasuemaga teinud järgmist? Lapse hinnangud lapse soo järgi (%).....	57
Joonis 45. Laste hinnangud oma vanemate vanemlusstiilide kohta (%).....	61
Joonis 46. Mida on su vanemad või täiskasvanud, kellega koos elad, teinud, kui sa ei kuula sõna või ei käitu nii nagu nad soovivad? (%)	62
Joonis 47. Kui sageli vanemad erinevaid distsiplineerimisviise kasutavad, tüdrukute hinnangud (%)...63	63
Joonis 48. Kui sageli vanemad erinevaid distsiplineerimisviise kasutavad, poiste hinnangud (%).....	64
Joonis 49. Kui sageli vanemad erinevaid distsiplineerimisviise kasutavad? sageli või väga sageli vastanud laste osakaal kooliastme järgi (%).....	65
Joonis 50. Kui sageli vanemad erinevaid distsiplineerimisviise kasutavad, hinnangud lapse koduse keele järgi (%)	66
Joonis 51. Kui sa midagi valesti teed, mida sinu arvates vanemad tegema peaksid? vastavat distsiplineerimisviisi märkinud laste arv.....	67
Joonis 52. Vasakul: vanemad tahavad et ma liiga paljudes huviringides ja trennides käiksin. Paremal: ma saan tegeleda asjadega, millega ise tahan (%)	69

Joonis 53. Kui sageli on laps viimase kuu jooksul tundnud, et tal on liiga palju trenne, hobisid või ringe? (%).....	70
Joonis 54. Kui sageli on laps viimase kuu jooksul tundnud, et tal on piisavalt vaba aega? (%)	70
Joonis 55. hinnang erinevate elu aspektidega rahul olemisele, igavuse, üksindustunde ja väsimuse tundmisele. osakaal lastest (%)	71
Joonis 56. Laste rahulolu iseenda, sõprade ja eluga, lapse soo järgi (%)	71
Joonis 57. Igavuse, üksinduse ja väsimuse tundmine soo järgi, laste osakaal (%).....	72
Joonis 58. Laste hinnangud erinevatele kohustustele, osakaal lastest (%).....	73
Joonis 59. Laste hinnangud erinevatele kohustustele, poiste ja tüdrukute osakaal (%)	73
Joonis 60. laste hinnangud sellele, kas neil on koht rahulikult omaette olemiseks, vastajad kooliastme järgi (%).....	74

Tabelite loetelu

Tabel 1. Kaalutud ja kaalumata valimi kirjeldus koos valimi koostamise kriteeriumitega.....	10
Tabel 2. erinevate valdkondade otsustes kaasa rääkimise võimalused soo, kooliastme, elukoha ja lapse õigustest teadmise kaupa, lapsed kes vastasid, et saan enamasti kaasa rääkida ja saan alati kaasa rääkida (%).....	35

1. Sissejuhatus

Lapse õiguste ja vanemluse monitooring viidi läbi esmakordselt 2012. aastal ning selle tellijaks oli Riigikantselei koostöös Õiguskantsleri Kantselei ja Sotsiaalministeeriumiga. Monitooringu keskmes on kaks laste ja perede elu seisukohalt olulist teemat – lapse õigused ja vanemlus. Monitooringuga sooviti uurida nii Eesti täiskasvanud elanikkonna kui ka laste teadlikkust, hoiakuid ja kogemusi seoses lapse õiguste ja vanemlusega. Selleks viidi läbi küsitlusuuring nii laste kui täiskasvanud elanikkonna hulgas, kuna mõlema teema puhul on olulised nii laste kui täiskasvanute vaated.

Monitooringus lähtutakse ÜRO lapse õiguste konventsioonist¹, mis seab eesmärgiks tagada, et igale lapsele oleks garanteeritud võimalus igakülgseks arenguks ja heaoluks. Selleks on sätestatud konkreetsete õigused, mis on vaja lapsele tema arengu ja heaolu tagamiseks kindlustada. Landsown (1994, viidatud Taylor *et al.* 2001 kaudu) on jaganud ÜRO lapse õiguste konventsioonis sätestatud lapse õigused sisu järgi kolme kategooriasse. Inglisekeelsete terminite tõttu nimetatakse seda lähenemist ka “kolme P” lähenemiseks:

- **hoolitsusega seotud õigused** (ingl *provision rights*) – nt õigus tervisele, haridusele, sotsiaalsele turvalisusele, perekonnale, puhkusele, vabale ajale, kultuuritegevustele;
- **kaitsega seotud õigused** (ingl *protection rights*) – nt õigus olla kaitstud diskrimineerimise, füüsilise ja seksuaalse väärkohtlemise, eksploateerimise, ebaõiglase kohtlemise eest;
- **autonoomia ja osalemisega seotud õigused** (ingl *participation rights*) – kodaniku- ja poliitilised õigused, nt sõna-, mõtte-, südametunnistuse vabadus; õigus avaldada arvamust, omada juurdepääsu informatsioonile, moodustada ühinguid ja rahumeelselt koguneda jt õigused.

Kuivõrd Eestis on olemas hoolitsuse ja kaitsega seotud õiguste tagamise mõõtmiseks erinevaid uuringuid ja statistikat, on antud monitooringu rõhuasetus suunatud pigem lapse osalemisega seotud õigustele, mida on seni vähem uuritud. Samuti käsitletakse monitooringus põhjalikumalt lapse õigust mõlemale vanemale ja suhetele vanematega, lapse õigusele vabale ajale ning abivajava lapse temaatikat.

Vanemluse käsitlus lähtub positiivse vanemluse ning toetatud vanemluse põhimõtetest. Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee käsitluse kohaselt tähendab positiivne vanemlus vanemlikku käitumist, mille puhul arvestatakse igati lapse huvidega ning mis on hoolitsev ja enesekindlust andev, vägivallavaba, tunnustav ja suunav, seades piire lapse täieliku arengu soodustamiseks². Ka Eesti on Laste ja perede arengukavas³ võtnud eesmärgiks positiivse vanemluse põhimõtete levitamise ja vanemluse toetamise. Eesmärgiks on hinnata, kuivõrd Eesti elanikkond toetab ja järgib positiivse vanemluse põhimõtetega kooskõlas olevat käitumist ja kuivõrd vanemad neid põhimõtteid laste kasvatamisel järgivad.

¹ Konventsiooni mitteametlik eestikeelne tõlge on kättesaadav <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

² Council of Europe Committee of Ministers Recommendation Rec(2006)19 of the Committee of Ministers to member states on policy to support positive parenting: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1073507&Site=CM>

³ Arengukava on kättesaadav Sotsiaalministeeriumi kodulehelt

http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumentid/Sotsiaalvaldkond/lapsed/lastekaitse/Laste_ja_perede_arengukava_2012-2020.pdf

Monitooringu esimese etapina koostati ülevaade kirjandusest ja uuringutest, mis lapse õiguseid ja vanemlust käsitlevad ning kujundati monitooringu lähtekohad koos indikaatoritega, mida on oluline monitooringu abil edaspidi jälgida (Karu *et al.* 2012a). Kirjatükk on kättesaadav veebis Poliitikauuringute Keskuse Praxis, Lasteombudsmani ja Sotsiaalministeeriumi kodulehel koos käesoleva monitooringu muude materjalidega.

Käesolevas monitooringu tulemusi tutvustavas aruandes tutvustame esmalt monitooringu meetodikat, anname ülevaate vastajatest ning sellele järgneb 4.-12. klassi laste küsitluse tulemuste ülevaade, mis jaguneb omakorda lapse õiguste ning vanemlust ja vanemluse toetamist käsitlevaks peatükiks.

2. Monitooringu kirjeldus

Laste küsitluse korraldas 2012. aasta märtsis ja aprillis Poliitikauuringute Keskus Praxis, kasutades andmete kogumiseks ankeete, mis jagati lastele koolis ise täitmiseks kätte. Monitooringuga küsitleti 1000 last nii, et valim oleks esinduslik soo ja piirkonna ja kooliastme suhtes. Teisisõnu, koolide ja klasside valikul püüti saavutada olukord, kus valimi sooline, regionaalne ja vanuseline jaotus oleks ligilähedane üldpopulatsioonile ehk kõigile 4.-12. klassi laste jaotusele. Andmete puhastamise käigus jäeti ühe lapse vastused ankeedist välja, kuna oli ilmselge, et läbivalt oli vastates tehtud nalja, mitte vastatud tõsimeeli. Seega on lõppvalimi suuruseks 999 last.

Sellest lähtuvalt olid valimi moodustamise aluseks järgmised tunnused:

- sugu: poiss, tüdruk
- regioon:
 - Põhja-Eesti (Harju maakond koos Tallinnaga)
 - Kesk-Eesti (Järva, Lääne-Viru ja Rapla maakond)
 - Kirde-Eesti (Ida-Virumaa),
 - Lääne-Eesti (Hiiu, Lääne, Pärnu ja Saare maakond)
 - Lõuna-Eesti (Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru maakond).
- kooliaste: II kooliaste (4.-6. klass), III kooliaste (7.-9. klass), IV kooliaste (10.-12. klass)

Valimi koostamisel kasutati Eesti Haridusinfo Süsteemi 2011. aasta andmeid õpilaste soo, piirkondliku paiknemise ja klassidevahelise jaotuse kohta. Lisaks eelnevale seati kriteeriumiks, et vastajate hulgas oleks igast regioonist vähemalt 100 last. Seetõttu suurendati Kesk-Eesti soovituslik valim 100 lapseni, kuigi Kesk-Eesti koolides õpib 7,9% õpilastest, mis tähendaks, et valimisse peaks valima 79 selle piirkonna last. Samuti seati eesmärgiks saavutada tasakaal koolitasetes sees selliselt, et igast klassist oleks vähemalt 100 õpilast. Valimisse kaasati ka vene õppekeele koolide õpilased ning planeeritud valim venekeelsetes koolides oli vähemalt 200 last. Selle eesmärgi saavutamiseks kaardistati venekeelsete koolide asukohad maakondade lõikes ning osa küsitlusi viidi läbi piirkondades, kus kõige enam on venekeelseid koole ja lapsi. Koolid valiti iga regiooni sees juhuslikult, püüdes samal ajal katta ka kõik maakonnad.

Kokku toimus küsitlus 48 koolis. Projektimeeskond koostöös küsitajatega valisid iga küsitaja piirkonnas andmete kogumiseks koolid vastavalt valimi koostamise reeglitele. Küsitajad võtsid ühendust kooli juhtkonnaga ja küsitlus viidi kokkuleppel kooliga sobival ajal. Küsitluseks planeeriti 20–30 minutit, kuid tulenevalt laste vanusest läks väiksematel lastel ankeetide täitmiseks mõnevõrra kauem aega.

Andmed sisestas kolm sisestajat andmetöötlusprogrammis Excel, kasutades selleks ühtset etteantud sisestusvormi. Venekeelsete ankeetide avatud vastused tõlgiti sisestamise käigus eesti keelde. Andmeid analüüsiti kasutades andmeanalüüsiprogrammi STATA.

Küsitluses kasutati kahte tüüpi, erineva küsimuste arvuga ankeete. 4.-7. klassi lastele oli mõeldud lühem ankeet, milles oli 29 küsimust (LISA 1. nooremate laste ankeet (4. – 7.klass)) ning 8.-12. klassi lastele pikem, 10-leheküljeline ja 32 küsimusega ankeet (LISA 2 vanemate laste ankeet (8.-12. klass)). Nooremate laste ankeet tehti lühem peamiselt seetõttu, et väiksemad lapsed loevad ja vastavad aeglasemalt. Liialt pika ankeedi kasutamisel oleks olnud oht, et nooremad lapsed väsivad küsimustele vastamisest enne kõigile küsimustele vastamist ning ei vasta seetõttu lõpuni piisavalt läbimõeldult. Seda, millised küsimused väiksemate laste ankeedist välja jäid, kirjeldatakse täpsemalt käesoleva

monitooringu metoodikaraportis (Karu *et al.* 2012a), mis on leitav Poliitikauuringute Keskuse Praxis, Lasteombudsmani ja Sotsiaalministeeriumi kodulehelt.

TABEL 1. KAALUTUD JA KAALUMATA VALIMI KIRJELDUS KOOS VALIMI KOOSTAMISE KRITERIUMITEGA

	Valimi koostamise kriteeriumid		Kaalumata valim		Kaalutud valim		Kaalutud ja kaalumata valimi vahe	Õpilaste osakaal populatsioonis (2011)*
	min	ideaal	N	%	N	%	%	%
REGIOON								
Kesk	100	100	103	10,3	110	11,0	-0.7	7,9
Kirde	100	100	114	11,4	100	10,0	1.4	10,0
Lõuna	250	313	315	31,5	282	28,2	3.3	31,3
Lääne	100	128	135	13,5	128	12,9	0.6	12,9
Põhja	250	379	332	33,2	378	37,9	-4.7	37,9
KOOLIASTE								
II ASTE	300	356	348	34,8	355	35,5	0.7	35,6
4. klass	100	122	136	13,6	144	14,4	0.8	12,2
5. klass	100	118	94	9,4	102	10,2	0.8	11,8
6. klass	100	116	118	11,8	109	10,9	-0.9	11,6
III ASTE	300	377	358	35,8	376	37,7	1.9	37,7
7. klass	100	120	99	9,9	108	10,8	0.9	12,0
8. klass	100	127	114	11,4	117	11,8	0.4	12,7
9. klass	100	130	145	14,5	151	15,2	0.7	13,0
IV ASTE	300	268	293	29,3	267	26,8	-2.5	26,8
10. klass	100	90	140	14,0	122	12,2	-1.8	9,0
11. klass	100	87	91	9,1	100	10,0	0.9	8,7
12.klass	50	91	62	6,2	45	4,5	-1.7	9,1
SUGU								
Tüdruk	400	520	551	55,2	502,5	50,5	-4.7	50,2
Poiss	400	498	447	44,8	495,5	49,7	4.9	49,8

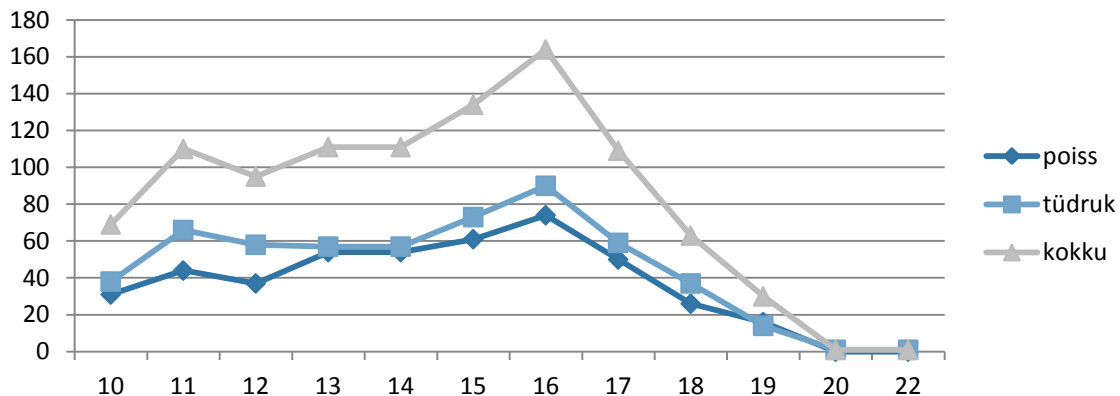
Valimi esinduslikkuse suurendamiseks kaaluti andmed. Kaalumise idee on anda igale valimi alamrühmale samasugune kaal nagu on samade tunnustega alamrühmal üldkogumis. Selleks kaaluti küsitlusandmeid samade tunnuste alusel, mida kasutati valimi moodustamiseks (sugu, regioon, kooliaste). Ankeediküsimuste analüüs on tehtud kaalutud andmeid kasutades, et seda oleks võimalik laiendada kõigile 4.-12. klassi lastele.

Kaalutud valimi jaotust näitab tabel 1. Kaalud korrigeerivad valimi vastavaks populatsioonile kooliastme ja soo järgi ning regiooni osas. Vastavalt valimi ja üldkogumi suurusele on tulemuste

usaldusvahemik selle keskvaertuse juures (eeldades nähtuste normaaljaotust üldkogumis) ligikaudu 6 protsendipunkti 95%sel usaldusnivool. See tähendab, et küsitluse tulemus 50% jääb 95%se tõenäosusega vahemikku 47–53%. Tulemuste puhul, mille väärtus erineb keskvaertusest, on usaldusvahemik väiksem. Näiteks tulemus 10% jääb 95% tõenäosusega vahemikku 8,15%–11,6%. Seega on valim tervikuna statistiliselt esinduslik. Lapse õiguste küsimusteplokile vastamise määr oli kõrge, keskmiselt jättis küsimustele vastamata 1,37% lastest. Kõige suurem vastamata jätmine lapse õiguste küsimuste osas puudutas küsimust 11 (vanemate laste ankeedis), millele jättis vastamata 3,6% lastest.

Kuigi valimiks oli planeeritud 10–17-aastased lapsed, sattus uuringus osalejate hulka ka 18–22-aastaseid, kes veel 12. klassis õppisid. Valimis oli 94 noort, kes olid vastamise hetkel 18–19-aastased ning lisaks üks noor vanuses 20 ja üks noor vanuses 22 aastat. Ka nende noorte vastuseid on edaspidises analüüsis arvesse võetud. Kõigist küsimustikule vastajatest moodustasid tüdrukud 55% ning poisid 45%. Vastajate arvu vanuse ja soo lõikes näitab joonis 1.

JOONIS 1. VASTAJAD SOO JA VANUSE JÄRGI (VASTAJATE ARV)

Analüüsil kasutati peamiste lõigetena valimi moodustamise aluseks olnud lapse sugu, kooliastet (II – IV), piirkonda (vt vastajate jaotust nende tunnuste järgi Tabel 1). Lisaks vaadati vastuseid selle järgi, milline oli lapse kodus kõige sagedamini kasutatav keel. Ankeedis oli lastel võimalik valida koduse keele puhul kolm varianti: eesti, vene või mõni muu keel. Ka märkis osa lapsi mitu keelt.

Uuringus osalenud lastest 76% vastas, et nende kodune keel on eesti keel ning 19% suhtles kodus vene keeles. Nii eesti kui ka vene keeles suhtlevate laste arv oli 2% ning 3% suhtleb mingis muus keeles. Kuna muud keelt või mitut keelt kodus kõnelevate laste hulk on liiga väike, et neid gruppe eraldi analüüsida, on analüüsis käsitletud vene ja muud keelt kõnelevaid noori ühe keelegrupina. Seega vaatleb küsitluse analüüs keele alusel kaht laste gruppi: eesti keelt ja muud keelt kõnelevad lapsed.

Täpsemat teavet valimi moodustamise ja andmete kogumise protseduuride ja põhimõtete kohta saab monitooringu kirjanduse ülevaate ja metoodika raportist (Karu *et al.* 2012a).

3. Lapsed ja lapse õigused

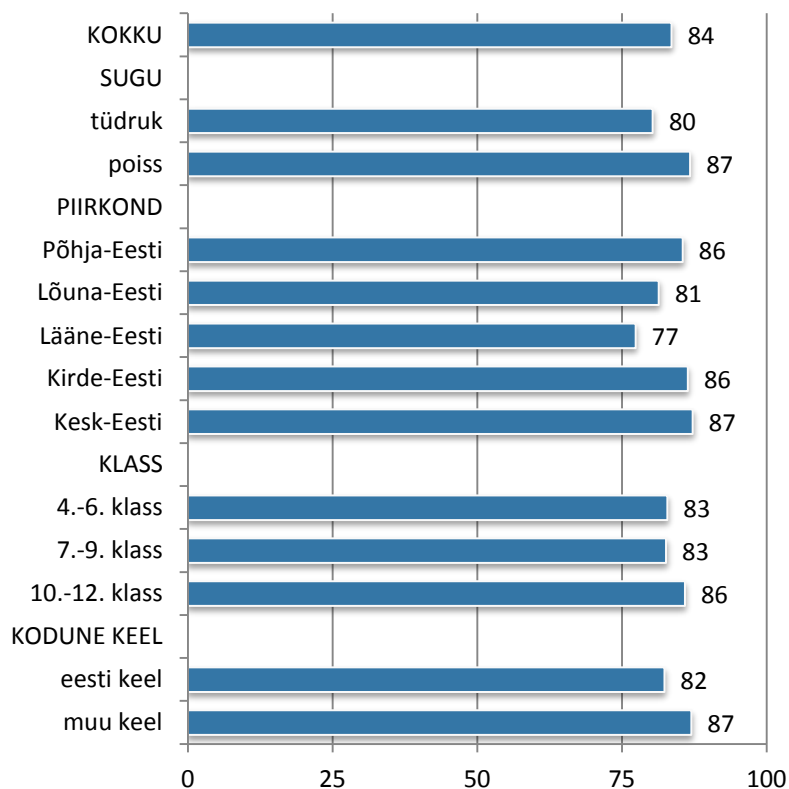
3.1. Laste teadlikkus lapse õigustest

Järgnevalt käsitletakse erinevaid aspekte seoses laste teadlikkusega lapse õigustest. Esmalt vaadatakse, kuivõrd teadlikud on üldse lapsed ise lapse õigustest – on nad neist kuulnud ja kas teavad, milles lapse õigused seisnevad. Seejärel vaadatakse, milliseid infoallikaid nad eelistaksid kasutada lapse õiguste alase informatsiooni saamiseks ja kuivõrd on lapsed kuulnud lastekaitsega tegelevate institutsioonide tööst.

3.1.1. Teadlikkus lapse õigustest

Et saada teada, milline on Eesti laste kokkupuude lapse õiguste teemaga, uuriti lastelt, kas nad on kunagi kuulnud midagi lapse õigustest. Selgus, et suurem osa (84%) Eesti lapsi on lapse õigustest kuulnud (joonis 2). Poisid ütlevad mõnevõrra sagedamini, et nad on lapse õigustest kuulnud (87% poistest ja 80% tüdrukutest). Kooliastme võrdluses vastused ei eristunud ning kõigil tasemetel on lapse õigustest kuulnud vähemalt 83% lastest. Küll aga esines mõningaid erinevusi regioonide lõikes. Silma paistsid Lääne-Eesti lapsed, kes olid võrreldes teiste regioonide lastega mõnevõrra harvem kuulnud lapse õigustest. 23% Lääne-Eesti lastest ei olnud lapse õigustest kuulnud. Samas, kõige sagedamini olid lapse õigustest kuulnud Kesk-Eesti lapsed, kellest 87% leidis, et nad on lapse õigustest kuulnud.

JOONIS 2. KAS OLED KUNAGI MIDAGI KUULNUD LAPSE ÕIGUSTEST? "JAH" VASTUSED SOO, PIIRKONNA, KLASSI JA KODUSE KEELE JÄRGI (%)

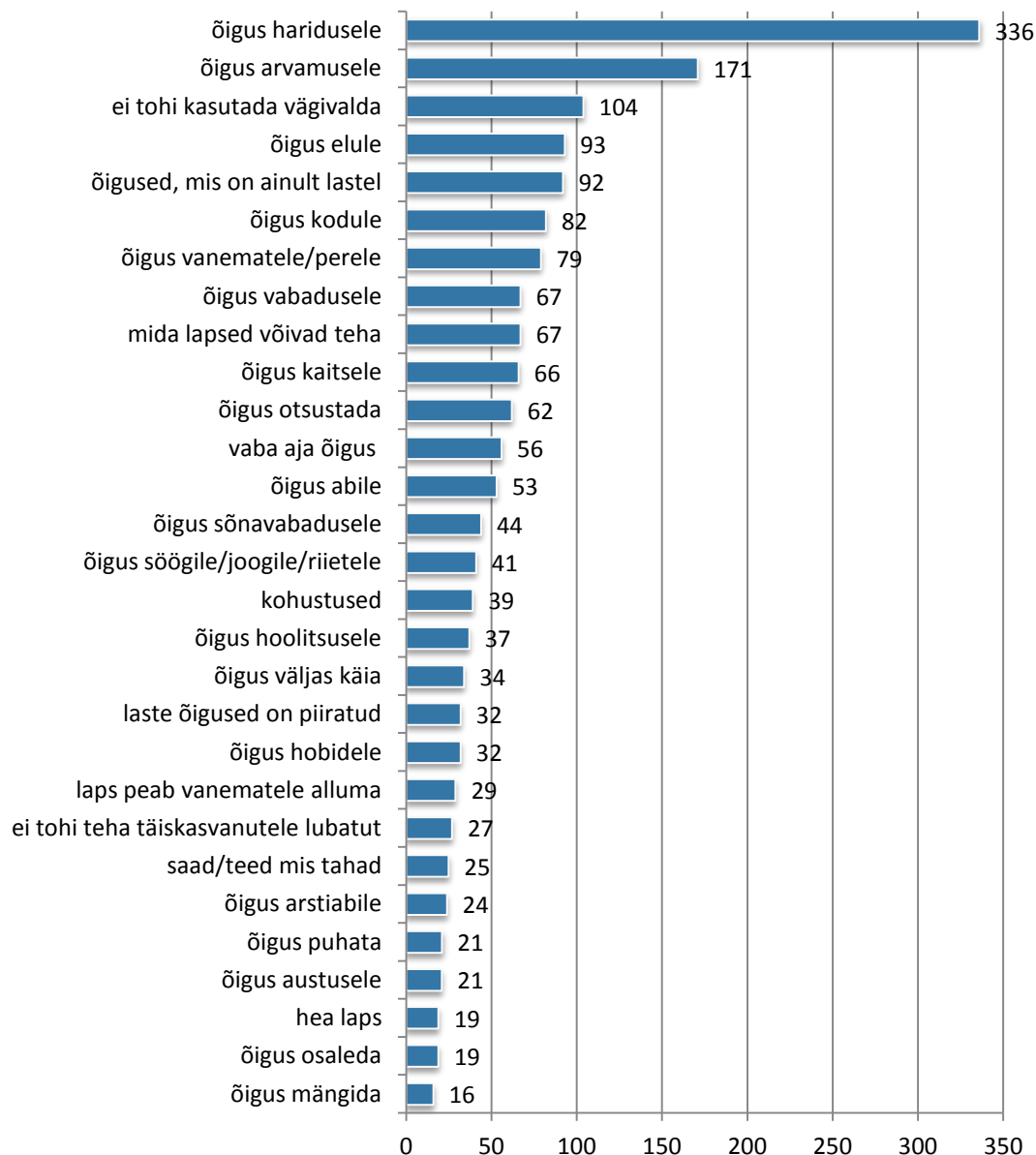
Analüüsist selgus ka, et lastest, kelle kodune keel pole eesti keel, olid pisut suurem osa kuulnud lapse õigustest (87%) kui need, kelle kodune keel on eesti keel (82%).

Teadmine, kui paljud lapsed on midagi kuulnud lapse õigustest, ei anna arusaama sellest, mil viisil lapsed mõistavad lapse õigusi või mida see sõnapaar nende jaoks tähendab. Seepärast paluti lastel ankeeti täites kirjutada ka kuni kolm märksõna, mis neil esimesena sõnapaariga „lapse õigused“ pähe tulevad. Enamus lapsi märkis mitu märksõna. Kõigist lastest vastas sellele küsimusele 86% ning 14% jättis vastamata, sealjuures 65% (ehk 89 last) vastamata jätnutest oli varem öelnud, et nad on lapse õigustest kuulnud. Seega ütles 9% lastest, et nad on küll kuulnud lapse õigustest, kuid mingil põhjusel jätsid täpsustamata, mida lapse õigused nende jaoks tähendavad.

Sellele küsimusele vastasid poisid ja tüdrukud erinevalt. Esiteks jätsid poisid küsimusele vastamata sagedamini kui tüdrukud (tüdrukutest 12% ja poistest 16% ei vastanud), teiseks märkisid tüdrukud keskmiselt ka rohkem märksõnu kui poisid. Kui vastanud poistest märkis igaüks keskmiselt 2,1 märksõna, siis tüdrukud 2,4 märksõna. Tüdrukud mainisid kokku 1149 märksõna, poisid 789 märksõna ehk 360 märksõna vähem.

Laste arusaamist ja teadlikkust lapse õigustest võib pidada üsna mitmekülgseks. Kui lapse õigused jagada kolme rühma – hoolitsusega seotud, kaitsega seotud ja autonoomia ning osalemisega seotud õigused – siis laste vastuste seas on esindatud kõigi kolme tüübi õigused. Ülekaalukalt kõige enam oskasid lapsed nimetada õigust haridusele, mida mainis 34% lastest (joonis 3). Laste osalemisega seonduvat õigust ehk õigust arvamust avaldada mainis 17% lastest. Kolmandal kohal positioneerusid märksõnad, mis olid seotud lapse õigusega kaitsele – lapsed tõid välja, et lapsi ei tohi lüüa, peksta ega muud moodi füüsilist vägivalda kasutada (kokku 11% lastest).

JONIS 3. SÕNAPAARIGA „LAPSE ÕIGUSED“ SEOTUD MÄRKSÕNAD, MÄRKSÕNA MAININUD LASTE ARV

Ka nimetasid lapsed teisi hoolitsuse ja kaitsega seotud õiguseid: mainiti õigust elule ja kodule, perekonnale, vabadusele ja vabale ajale, kaitsele ja abile. Laste vastused, mis puudutasid lapse õigust perele, on koondatud ühe kategooria alla (õigus vanematele/perele), mille kohaselt 79 korral (8%) mainiti, et lastel on õigus nii vanematele kui ka perele. Kuigi antud juhul populatsioonile üldistavaid järeldusi ei saa teha, on siiski lapse õiguste seisukohalt oluline välja tuua, et nendest vastustest 11 juhul rõhutati ka seda, et lastel on õigus hoida kontakti vanemaga, kellega koos ei elata.

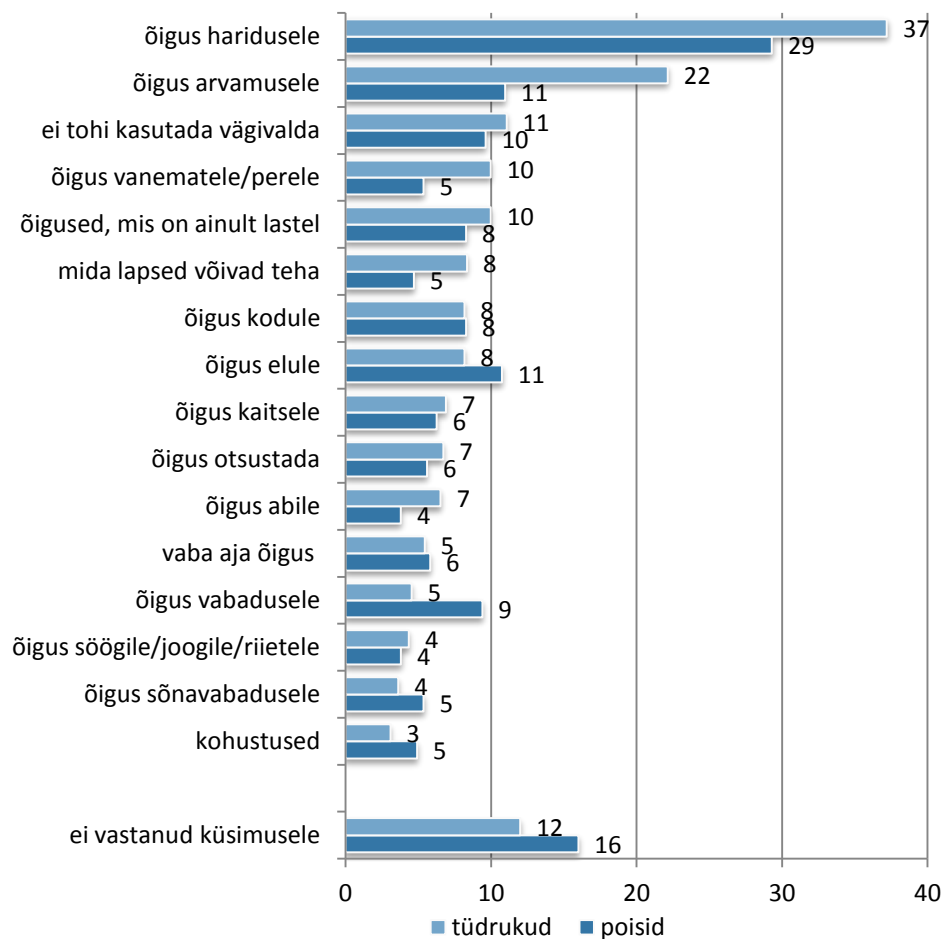
Samas oli 62 korral (6%) mainitud ka õigust otsustada ning 44 korral (4%) õigust sõnavabadusele, mis mõlemad on osalemisega seotud õigused. Seega, lisaks lapse hoolitsuse ja kaitsmisega seotud õigustele, olid lapsed teadlikud ka oma õigusest arvamusele, otsustamisele ja sõnavabadusele. Kirjanduse põhjal võib öelda, et seni on lapse õiguste all peamiselt mõistetud hoolitsemise ja kaitsega seotud õiguseid (Lansdown 2010, Johnny 2006) ning osalusega seotud õigused on olnud tagaplaanil. Seega on märkimisväärne, et Eesti lastest üsna suur osa teadvustab enda õigusena just õigust arvamusele.

Populaarsemate vastuste seas paistsid silma ka märksõnad, mis liigitati kategooriate alla nagu "õigused, mis on mõeldud ainult lastele" (92 mainimist, so 9%) ja "mida lapsed võivad teha" (67 mainimist, 7% lastest). Sellest võib välja lugeda arvamuse, et lapse õigused erinevad täiskasvanute õigustest, et laste jaoks on olemas omad reeglid, spetsiaalsed lapse õigused. Kategooria "mida lapsed võivad teha" alla koondati sellised vastused, milles lapsed kirjeldasid, mida nad võivad teha ja mida ei või.

Lapsed seostavad õigustega ka piiranguid ja kohustusi. Nimelt väljendati 32 korral (3%) seda, et lapse õigused on piiratud. 27 nimetas näiteid tegevustest, mida lapsed ei tohi teha, kuid mis täiskasvanutele on lubatud. Näiteks ei tohi lapsed juua alkoholi, sõita autoga ega käia tööl. Otseselt mainiti ka märksõnana kohustusi (39 korral). Kohustustele ja piirangutele viitavad ka kategooriad "laps peab vanematele alluma" (29 mainimist) ja "laps peab olema hea laps" (19 mainimist).

Nii poistele kui tüdrukutele seostus lapse õigustega esimesena õigus haridusele (37% tüdrukutest ja 29% poistest mainis seda) ning seejärel õigus arvamusele (22% tüdrukutest ja 11% poistest mainis seda) (joonis 4). Poisid mainisid sageduselt kolmandana õigust elule (11% poistest). Tüdrukutel paiknes see oluliselt tagapool, seitsmendal positsioonil (8% tüdrukutest). Tüdrukud mainisid sageduselt kolmanda seda, et ei tohi kasutada vägivalda. Erinevus ilmnes samuti seoses õigusega vabadusele, mis poiste jaoks asus juba viiendal kohal (9%), samas kui tüdrukute vastustes leidis õigus vabadusele märksõnade hulgas alles 13. koha (5% tüdrukutest). Seega esineb poiste ja tüdrukute puhul väikeseid erinevusi selles, millised märksõnad lapse õigustega esimesena meenuvad.

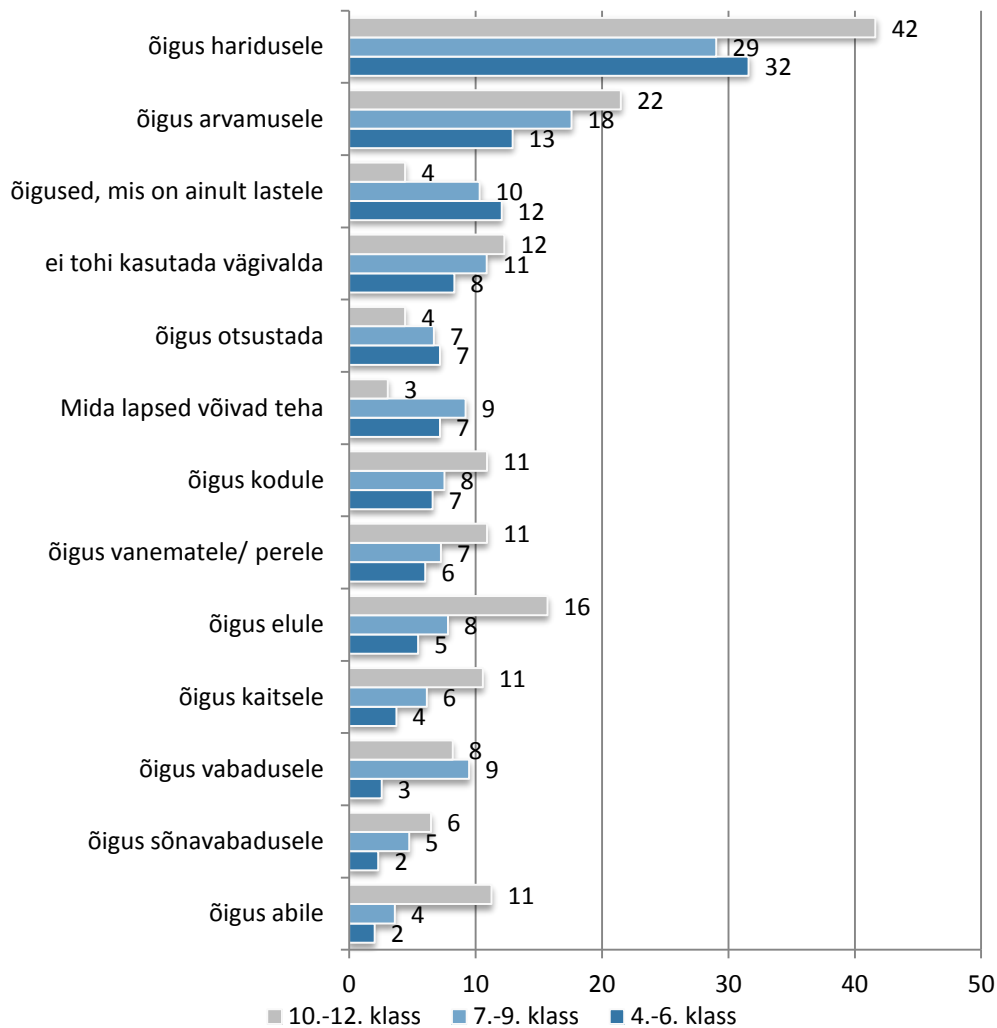
JONIS 4. SÕNAPAARIGA „LAPSE ÕIGUSED“ SEOTUD MÄRKSÕNAD, VASTANUD LAPSED SOO JÄRGI (%)

Kui vaadata märksõnu, mida erineva kooliastme lapsed märkisid, näeme esmalt, et vanemate laste jaoks oli märksõnade nimetamine lihtsam. Nooremate kooliastmete lapsed jätsid küsimusele sagedamini vastamata. II kooliastme (4.–6. klass) lastest ei märkinud ühtegi märksõna 18% ja III kooliastme (7.–9. klass) lastest 17%. IV kooliastmes (10.–12. klass) oldi julgemad vastuseid pakkuma ja vastamata jätnud õpilasi oli 11%. Ilmselt on vanemas kooliastmes lapse õigustega seonduvaid teemasid rohkem käsitletud ning vanematel lastel tekivad seosed lapse õigustega lihtsamini.

Kõigil kooliastmetel nimetasid lapsed kõige enam lapse õigust haridusele ning teisel kohal positioneerus kõigil kooliastmetel õigus arvamusele. Mida vanemad olid lapsed, seda suurem osa neist nimetas õigust arvamusele – kõige noorema kooliastme õpilastest (4.–6. klass) nimetas seda õigust 13%, kõige vanematest (10.–11. klass) aga 22% (joonis 5). Kõige vanemate laste jaoks tõusis esile ka õigus elule, mis oli selles vanusrühmas kolmandal kohal (16% mainib seda). Väiksemad lapsed aga nimetasid sagedamini lihtsalt, et lapse õigused on õigused, mis on ainult lastele (12% 4.–6. klassi ja 10% 7.–9. klassi õpilastest).

JONIS 5. SÕNAPAARIGA „LAPSE ÕIGUSED“ SEOTUD MÄRKSÕNAD, VASTANUD LAPSED KOOLIASTME JÄRGI (%)

Mida vanemad olid lapsed, seda enam seostus nende jaoks "lapse õiguste" sõnapaariga õigus elule, õigus abile ja õigus kaitsele, mis kuuluvad üldiste inimõiguste hulka. Siinkohal võib vanuse kasvades laste suurem teadlikkus nimetatud õigustest tuleneda sellest, et nad on inimõiguste ja lapse õiguste temaatikaga enam koolitundides kokku puutunud. Teiselt poolt võivad nooremad lapsed jällegi pidada õigust elule, abile ja kaitsele iseenesest mõistetavatena ega oska selliseid mõneti abstraktsemaid õiguseid rõhutada.

Võrreldes lapse õigustega seonduvaid märksõnu lapse kodusest keelest lähtuvalt, oli eesti keelt mittekõnelevate laste seas võrreldes eesti keelt kõnelevate lastega rohkem neid, kes küsimusele ei vastanud (vastavalt 30% ja 21%). Sarnaselt kõigi laste märksõnade „edetabelile“ oli ka muukeelsetest peredest pärit lastel esikohal märksõnad „õigus haridusele“ ja „õigus arvamusele“ – seega on suure osa eesti keelt ja muud keelt kõnelevate laste jaoks lapse õiguste tähendus sama.

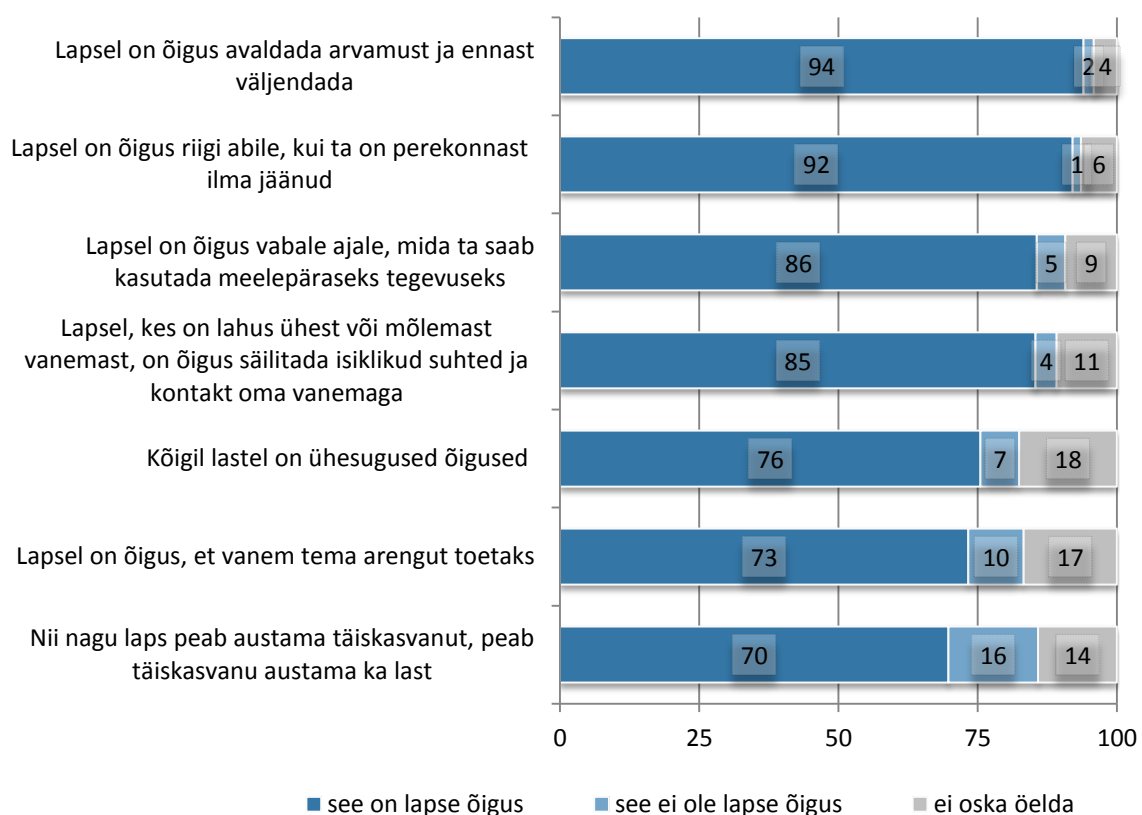
Lisaks laste enda assotsiatsioonidele lapse õiguste sõnapaariga on oluline välja selgitada, kuivõrd nad tegelikult lapse õigusi teavad. Selleks paluti 8.–12. klassi lastel anda hinnang loetletud väidetele, märkides, kas selle puhul on tegemist lapse õigusega või mitte (Joonis 6).

Kõik lastele esitatud väited kirjeldasid lapse õiguseid ning seega kuulusid lapse õiguste hulka - seega on õigus nendel, kes kõigi väidetega nõustuvad. Kõige enam olid lapsed kursis osalemisega seotud

õigusega ehk 94% lastest oli nõus, et lastel on õigus avaldada oma arvamust ja ennast väljendada. Mõnevõrra enam nõustusid selle väitega koduse keelena eesti keelt kõnelevad lapsed (95%) võrreldes muukeelsetega (87%) (Joonis 7).

Suur osa lapsi nõustus, et lapse õiguste hulka kuulub see, et lastel on õigus riigipoolsele abile, kui nad peaksid perekonnast ilma jääma. 92% kõigist vastanuist oli sellega nõus. 86% lastest nõustus, et lastel on õigus vabale ajale ja 85% lapsi leidis, et lastel on õigus säilitada kontakt lahus elava vanemaga. Lapsed, kelle kodune suhtluskeel ei olnud eesti keel, teadsid võrreldes eesti keelt koduse keelena kõnelevate lastega enam seda, et lapsel on õigus säilitada kontakt lahus elava vanemaga (92% vs 84%).

JOONIS 6. MIS SA ARVAD, MILLISED ALLPOOL ESITATUD NÄIDETEST ON LAPSE ÕIGUSED? LAPSE OSAKAAL(%)

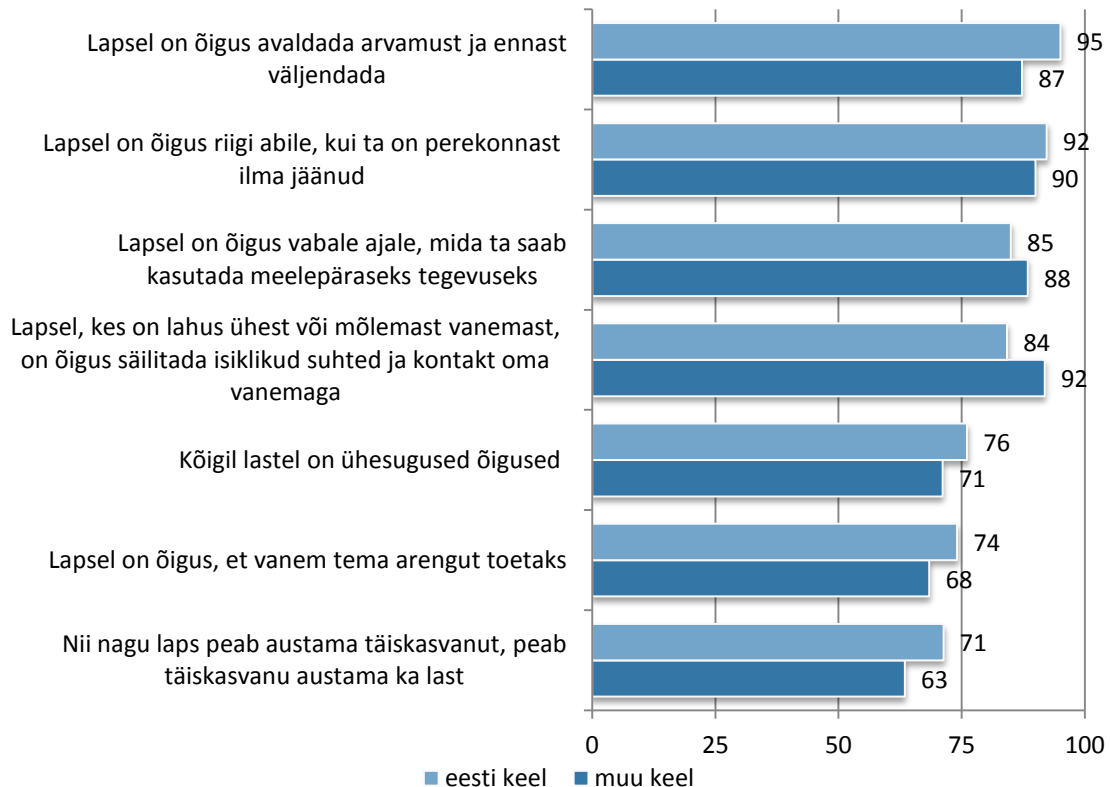

Ligikaudu neljandik lastest ei olnud veendunud, et kõigil lastel on ühesugused õigused. Erinevusi selle küsimuse osas laste soo ja vanuse lõikes ei esinenud. Samas eristusid selles osas Kirde-Eesti lapsed, kellest 67% vastanuist ei nõustunud väitega, et kõigil lastel on ühesugused õigused, mis on keskmisest oluliselt kõrgem osakaal. Samas aga ei erinenud üksteisest oluliselt eesti või muud keelt koduse keelena rääkivate laste arvamused selles osas (eestikeelsed 76% nõus ja muukeelsed 71% nõus).

27% lastest ei nõustunud või ei teadnud seda, et lapse õiguste hulka kuulub see, et lapsel on õigus lapsevanema toele tema arengus. Erineva soo ja vanusega vastajate hulgas nõustujate osakaaludes märkimisväärseid erinevusi ei ole. Regioonide lõikes olid laste arusaamad selle küsimuse osas aga küllaltki varieeruvad ning eristus Lääne-Eesti, kus 40% lastest ei olnud nõustunud, kas lapsevanem peab tema arengut toetama, samas kui Kesk-Eestis oli mittedõustujate osakaal oluliselt madalam (13%).

Kõige vähem olid lapsed teadlikud sellest, et nii nagu lapsed peavad austama täiskasvanuid, peavad täiskasvanud austama ka lapsi: 30% kõigist lastest ei olnud nõus või ei osanud öelda, et see nii on. Sellist veendumust jagasid võrdväärselt nii poisid kui ka tüdrukud ning olulisi erinevusi ei olnud ka erineva kooliastme või regiooni laste vastustes.

Joonis 7. MIS SA ARVAD, MILLISED ALLPOOL ESITATUD NÄIDETEST ON LAPSE ÕIGUSED? VÄITEGA NÕUS OLNUD LAPSED KODUSE KEELE JÄRGI (%)

Joonis 7 näitab kokkuvõtlikult kõigi vastuste jaotust lapse koduse keele järgi. Näeme, et mitmel juhul on kodus muud keelt kõnelevate laste teadlikkus eesti keelt kõnelevate omast madalam. Teisalt hakkab silma, et muukeelsed lapsed nõustuvad mõnevõrra enam väitega, et lapse õigusest säilitada isiklikud suhted ja kontakt oma vanemaga, kui laps on ühest või mõlemast vanemast lahus.

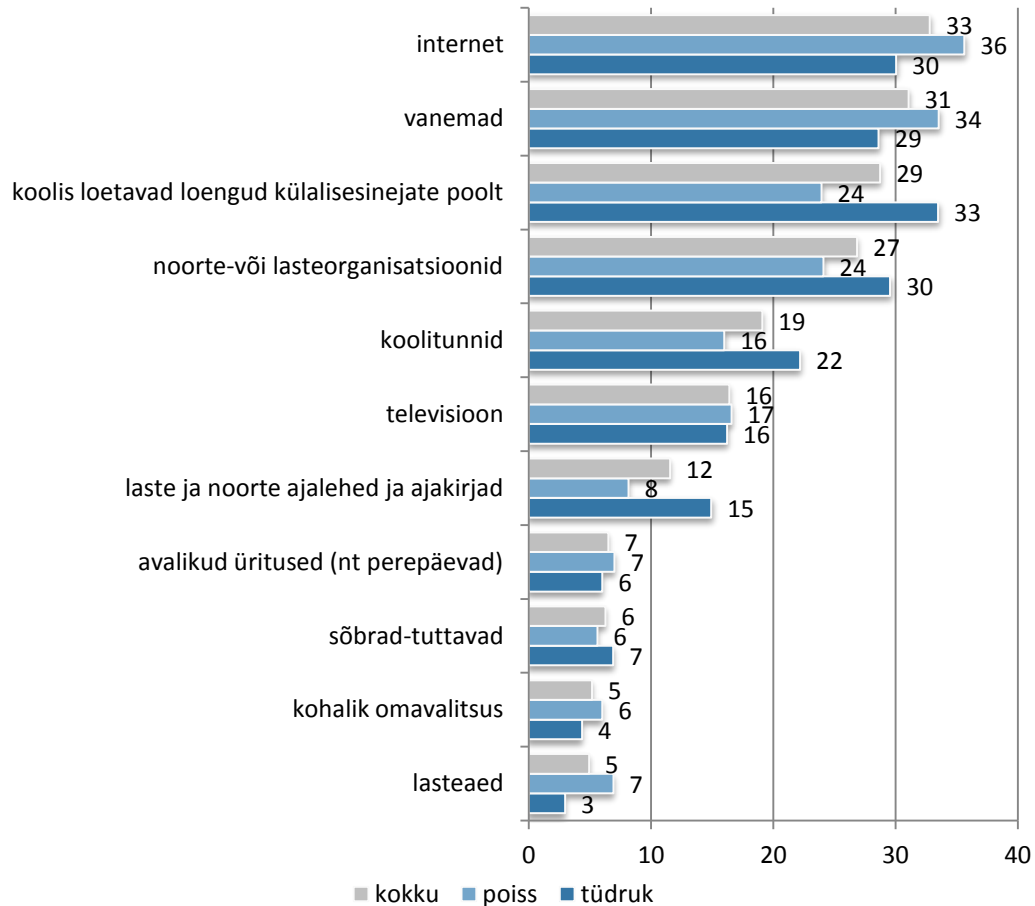
3.1.2. Infoallikad lapse õiguste alase info saamiseks

Lapse õigustega seotud teadlikkuse puhul on oluline ka uurida, milliseid informatsiooniallikaid lapsed õigustealase informatsiooni saamise osas eelistavad. Seda küsimust küsiti vaid vanemate laste käest, kelle jaoks oli koostatud pikem ankeet (ehk lapsed vanuses 8.-12). Lastel paluti loetelust valida kolm neile meelepärasemat allikat, kust nad sooviksid enda õiguste kohta informatsiooni saada.

Peamise informatsiooniallikana, kust lapsed võiksid oma õiguste kohta teada saada, toodi internet (33%), millele järgnes info saamine vanematelt (31%). Kuna selgub, et lapsed ootavad just vanematelt lapse õiguste alast selgitustööd, siis on väga oluline lastevanemate endi teadlikkus lapse õigustest. Samas tõid lapsed välja ka koolis külalisesinejate poolt peetavad loengud (29%) ning noorte- või lasteorganisatsioonid (27%) kui allikad, kus lapsed võiksid oma õigustest kuulda. Seega võib uskuda, et

lapse õigustele pühendatud internetileheküljed ja loengud koolides ja noorte- või lasteorganisatsioonides on laste sellealaseks kõnetamiseks hea kanal (joonis 8).

JOONIS 8. KELLE KÄEST VÕI KUSTKOHAST LAPSED VÕIKSID LAPSE ÕIGUSTE KOHTA INFOT SAADA? SOO JÄRGI (%)

Poiste ja tüdrukute eelistused informatsiooni saamise kohta lapse õigustest erinesid mõnevõrra. Poisid eelistasid ennekõike interneti ja ka vanemaid oma õigustest teada saamise allikatena. Tüdrukud aga tõid poistest oluliselt sagedamini välja koolis loetavaid külalisesinejate loenguid (33% tüdrukutest ja 24% poistest) ning noorte- või lasteorganisatsiooni (30% tüdrukutest ja 24% poistest) kui allikaid, kust lapsed võiksid oma õigustest informatsiooni saada. Samuti eelistasid tüdrukud poistest enam info saamise allikana koolitunde ning noorte ajalehti-ajakirju.

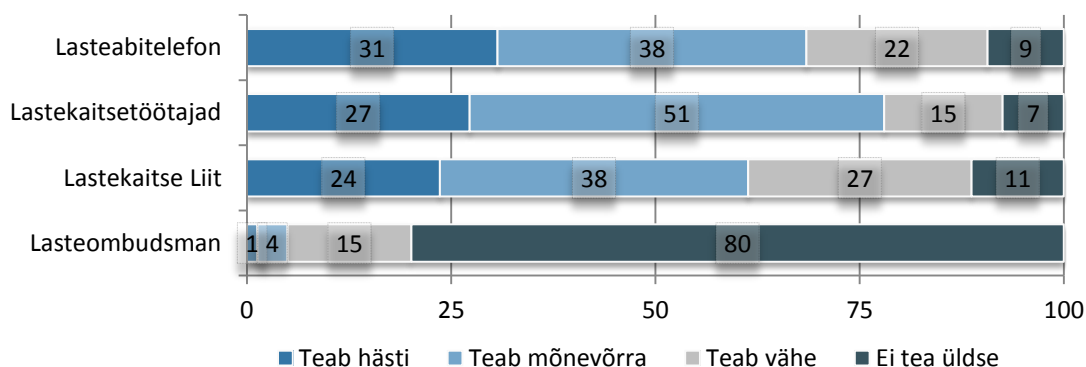
Klasside lõikes vaadatuna esines samuti erisusi. Kui 8.–9. klassi laste hulgas oli informatsiooni eelistatuim saamise viis vaieldamatult internet (67%), millele järgnes info saamine vanematelt (61%), siis 10.–12. klassi lapsed eelistasid info saamise allikana peaaegu võrdselt nii koolis peetavaid loenguid külalisesinejate poolt (55%) kui ka interneti ja vanemaid (mõlemaid kanaleid nimetas 52% 10.–12. klassi lastest).

3.1.3. Laste teadlikkus lastekaitsega tegelevatest institutsioonidest

Lapse õiguste tagamiseks on tähtis ka laste teadlikkus erinevatest lapse õigustega tegelevatest institutsioonidest. Kui lapsed teavad, millega tegelevad lastekaitsetöötajad, lasteombudsman, lasteabitelefoni või muud lastekaitsega tegelevad institutsioonid ja organisatsioonid, on neil vajadusel abi või nõu saamiseks võimalik nende poole pöörduda.

8.–12. klassis käivatelt lastelt küsiti, kui hästi nad teavad, millega tegelevad lapse õiguste ja abistamisega seotud isikud ja organisatsioonid. Selgus, et lapsed teavad enda hinnangul küsimustikus nimetatud isikutest ja asutustest kõige paremini lastekaitsetöötajate tegevust: 78% teab enda hinnangul nende tegevusest hästi või mõnevõrra. 69% teab hästi või mõnevõrra, millega tegeleb lasteabitelefoni. Lastekaitse Liidu puhul on see osakaal 62% (joonis 9). Kõige vähem teati lasteombudsmani tegevusest – ülekaalukalt suur oli nende hulk, kes ei teadnud selle institutsiooni tegevusest üldse või teadsid vähe (95%). Selle põhjuseks võib olla asjaolu, et lasteombudsmani institutsioon on Eestis noor⁴ ja sellest on avalikkuses vähem juttu olnud kui teistest lapse õiguste ja abistamisega seotud isikutest ja organisatsioonidest. Samuti võib sõna „lasteombudsman“ võõrana tunduda. Lasteombudsmani ülesandeid täidab Eestis õiguskantsler, kes ka lasteombudsmani ülesandeid täites õiguskantsleri tiitli all esineb.

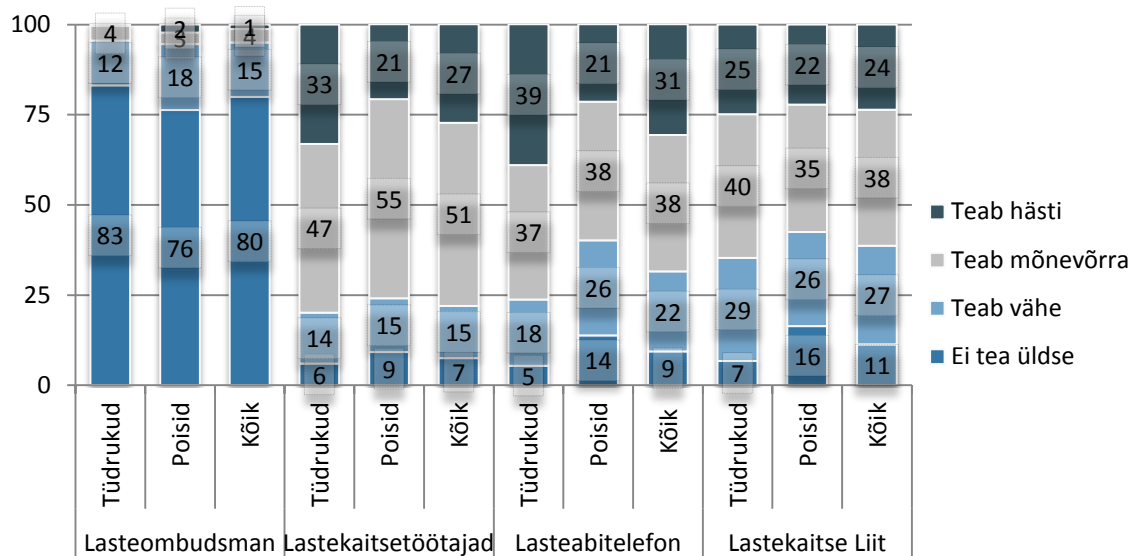
JOONIS 9. KAS SA TEAD, MILLEGA NEED ORGANISATSIOONID VÕI ISIKUD TEGELEVAD? 8. – 12. KLASSI LAPSED (%)

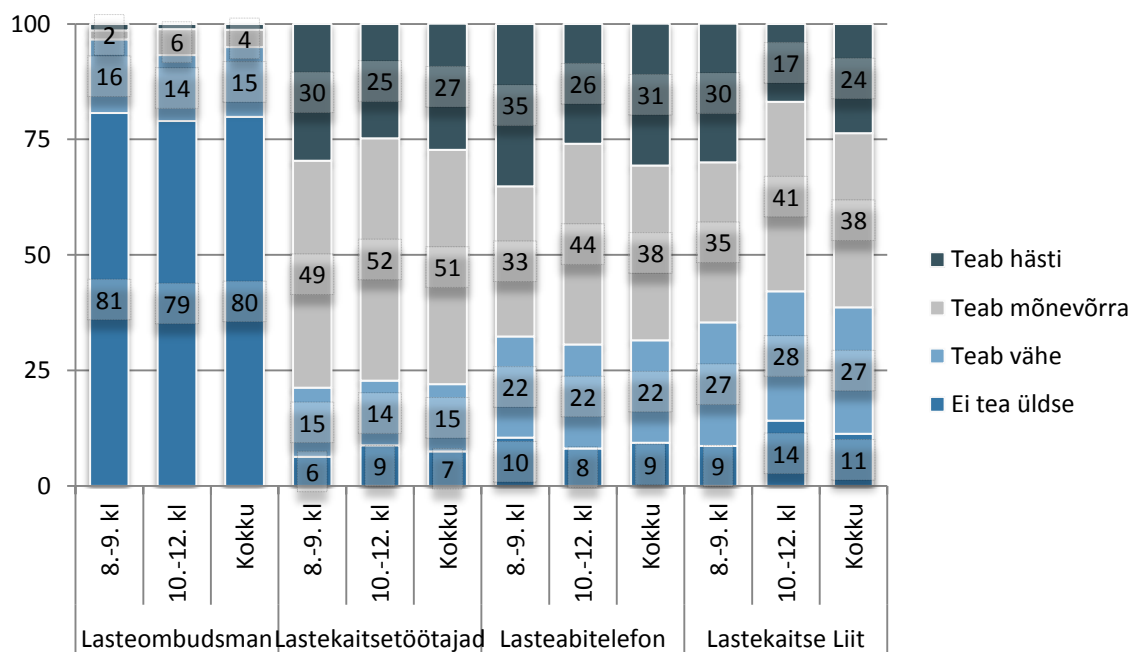
Tüdrukud on oma hinnangul mõnevõrra rohkem kursis lapse õiguste ja abistamisega tegelevate isikute ja organisatsioonide tegevusega. Lastekaitsetöötajate tegevusest teadsid tüdrukute mõnevõrra või hästi 80% ja lasteabitelefoni 75%. Sealjuures oli tüdrukute seas märgatavalt suurem nende hulk, kes olid mõlema tegevusega hästi kursis (vastavalt 33 ja 39%). Poiste hulgas oli teadlikkus mõlemast organisatsioonist pisut väiksem – lastekaitsetöötajatest teadis hästi või väga hästi 75% (s.h. väga hästi 21%) ja lasteabitelefoni 59% (sh väga hästi 21%) (joonis 10).

⁴ 17. veebruaril 2011 otsustas Riigikogu panna õiguskantslerile ka laste ombudsmani ülesanded vastavalt lapse õiguste konventsiooni artiklile 4. Vastav seadusemuudatus jõustus 19. märtsil 2011.

Joonis 10. 8. – 12. klassi laste teadlikkus lapse õiguste ja abistamisega seotud isikute ja organisatsioonide tegevusest, soo järgi (%)

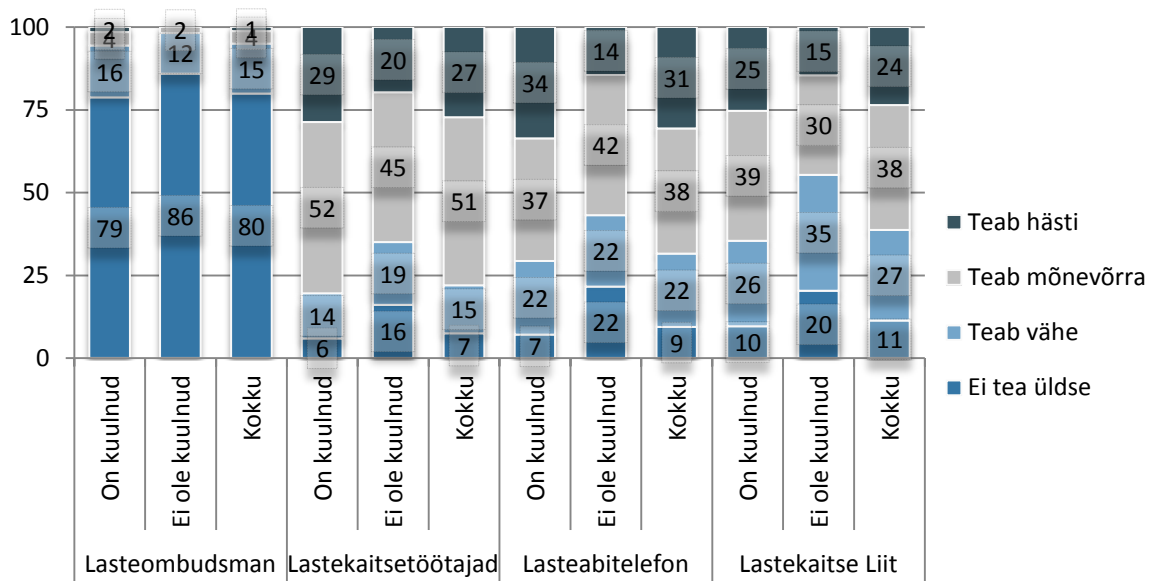

Joonis 11. Teadlikkus lapse õiguste ja abistamisega seotud isikute ja organisatsioonide tegevusest 8. – 9. ja 10. – 12. klassi laste võrdluses (%)

Teadmised lapse õiguste ja abistamisega seotud isikute ja organisatsioonide tegevusest olid noorema ja vanema klassi lastel pigem sarnased (joonis 11), kuid lastekaitsetöötajate, lasteabitelefoni ja Lastekaitse Liidu puhul oli 8.–9. klasside laste seas rohkem neid, kes teadsid nende tegevust hästi (30 – 35%). Lasteombudsmani tegevuse puhul oli mõlemas kooliastmes küll väga väike nende laste hulk, kes olid mõnevõrra või hästi kursis (3%), kuid 10.–12. klassi laste hulgas oli neid pisut rohkem (7%).

JOOINIS 12. TEADLIKKUS LAPSE ÕIGUSTE JA ABISTAMISEGA SEOTUD ISIKUTE JA ORGANISATSIOONIDE TEGEVUSEST 8. – 12. KLASSI LASTE SEAS, KES ON JA EI OLE LAPSE ÕIGUSTEST KUULNUD (%)

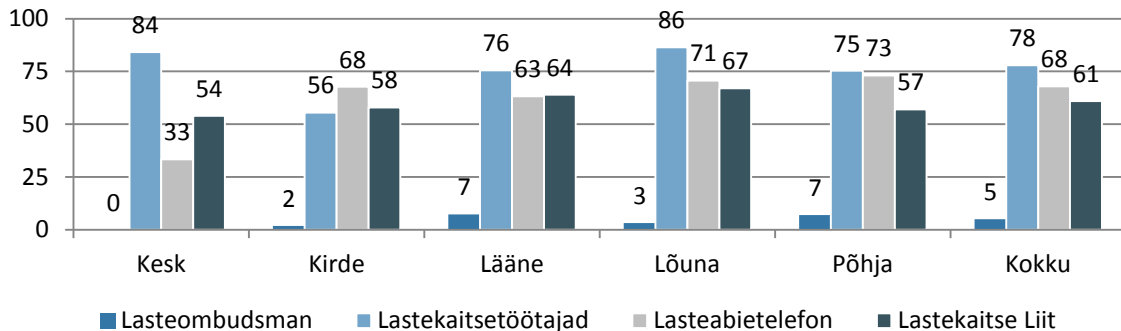
Lapse õigustest kuulnud lapsed teavad paremini, millega lapse õiguste ja abistamisega seotud isikud ja organisatsioonid tegelevad (joonis 12). Lapse õigustest kuulnud laste seas oli näiteks märgatavalt rohkem neid, kes teadsid mõnevõrra või hästi lastekaitsetöötaja, lasteabitelefoni ja Lastekaitse Liidu tegevusest (vahemikus 64–81%), kusjuures suurem oli nende osakaal, kes teadsid tegevustest hästi. Nende laste hulgas, kes polnud lapse õigustest kuulnud, olid samad osakaalud väiksemad (loetletud institutsioonide teavad hästi või mõnevõrra 45 – 65% neist lastest). Teadmised lasteombudsmani tegevusest olid samuti seotud sellega, kas lapsed on olid varem kuulnud lapse õigustest või mitte. Neist, kes oli kuulnud lapse õigustest, teadis 6% mõnevõrra või hästi, millega lasteombudsmani tegeleb. Samas kui neist lastest, kes polnud varem lapse õigustest kuulnud, teadis lasteombudsmani tööd 2%.

Erinevates Eesti piirkondades elavate laste teadlikkus erinevatest lapse õigustega tegelevatest institutsioonidest on mõnevõrra erinev (joonis 13). Kesk-Eesti paistab silma selle poolest, et sealsed lapsed on võrreldes keskmisega eriti vähe kuulnud lasteombudsmanist (0%, samas kui keskmine on 5%) ja ka lasteabitelefonist (33%, samas kui keskmiselt 68%). Teisalt on seal piirkonnas rohkem lapsi kui Eestis keskmiselt teadlikud lastekaitsetöötajate tööst, kellest teab hästi või mõnevõrra 84% lastest (keskmiselt 78%).

Kirde-Eesti lapsed on teadlikkuse poolest suhteliselt keskmisel tasemel – kõigist institutsioonidest teavad Kirde-Eesti lapsed natuke alla keskmise või väga keskmise lähedal tasemel. Näiteks teab Lasteabitelefonist hästi või mõnevõrra 68% Kirde-Eesti lastest, mis on täpselt ka Eesti keskmine. Teisalt, lastekaitsetöötajate tööst teab 56% Kirde-Eestis elavatest lastest, mis on oluliselt vähem kui Eesti keskmine (78%).

Lääne-Eesti laste hulgas on võrreldes teiste piirkondadega pisut rohkem neid, kes teab hästi või mõnevõrra lasteombudsmanist (7%), muus osas on Lääne-Eesti lapsed kursis erinevate lapse õigustega tegelevate organisatsioonide tööga samavõrra kui Eesti lapsed keskmiselt.

JONIS 13 TEADLIKKUS LAPSE ÕIGUSTE JA ABISTAMISEGA SEOTUD ISIKUTE JA ORGANISATSIOONIDE TEGEVUSEST 8. – 12. KLASSI LAPSE SEAS PIIRKONDADE KAUPA, TEAN HÄSTI JA TEAN MÕNEVÕRRA VASTANUD LAPSED (%)

Lõuna-Eesti lastel on lapse õigustega tegelevatest organisatsioonide või isikute tegevusest keskmised või keskmisest paremad teadmised. Eriti hakkab silma see, et selles piirkonnas elavad lapsed teavad hästi või mõnevõrra lastekaitsetöötajate tööst (86%). Lastekaitse Liidu tööd teab pisut rohkem lapsi kui Eestis keskmiselt (67%) ja lasteabitelefoni on kuulnud 71%.

Põhja-Eesti laste tulemused eri erine samuti palju Eesti keskmistest tulemustest. Sarnaselt Lääne-Eestile on siin küll kõige rohkem lasteombudsmani tööd teadvaid lapsi (7%), ülejäänud organisatsioonide kohta vastavad Põhja-Eesti lapsed üsna samamoodi kui kogu Eesti lapsed keskmiselt.

Üldiselt võib öelda, et väga drastilisi erinevusi enamike piirkondade laste teadmistes ei ilmnenud. Siiski teavad Kesk-Eesti lapsed teistest märkimisväärselt vähem lasteabitelefoni tööd (erinevus on 35 protsendipunkti) ja Kirde-Eesti laste hulgas on teiste piirkondadega võrreldes vähem neid, kes teavad hästi või mõnevõrra (erinevus 22 protsendipunkti). Ülejäänud erinevused piirkondade vahel jäävad väikeseks (2-7 protsendipunkti).

3.1.4. Kokkuvõte

Suurem osa lastest ütleb, et nad on varem lapse õigustest kuulnud (84% lastest). Kui vaadata lapsi soo, piirkonna, klassi või nende koduse keele kaupa, ei ole erinevused lapse õigustest kuulnud laste osakaaludes väga märkimisväärsed. Kõigis rühmades jäi lapse õigustest kuulnute osakaal 77-87% vahele. Kõige vähem oldi kuulnud lapse õigustest Lääne-Eestis (77%). Poisid väitsid pisut sagedamini kui tüdrukud, et nad on lapse õigustest kuulnud – poistest 87% ja tüdrukutest 80% vastasid, et nad on kuulnud lapse õigustest. Siiski ei saa monitooringu põhjal järeldada, et poiste sisulised teadmised oleksid tüdrukute omast paremad. Lisaks sellele, et 7 protsendipunkti on väike erinevus, ei viidanud järgnevad küsimused samuti märkimisväärselt suurele erinevusele teadlikkuses. Näiteks, kui paluda lastel kirjutada märksõnu, mis neile fraasiga „lapse õigused“ seostub, nimetasid poisid vähem märksõnu kui tüdrukud (keskmiselt poisid 2,1 ja tüdrukud 2,4). Ka jättis rohkem poisse kui tüdrukuid märksõnu hoopis märkimata (12% tüdrukutest ja 16% poistest).

Laste jaoks seonduvad lapse õigused kõige sagedamini kooli ja haridusega. Teise sagedamini lapse õigustega seotud märksõna all mainiti lapse õigust avaldada arvamust ja osaleda otsustamises. Sellele järgnesid erinevad sõnad, mida saab võtta kokku ühe üldnimetajaga „õigus kodule“. Seega oskavad lapsed seostada lapse õiguseid üsna eri tüüpi õigustega – nii osalusõiguse kui ka õigusega hoolitsusele ja kaitsele. Olulise tähtsusega oli laste jaoks ka vägivalda ja füüsilise karistamise keelamine, mida mainis ligikaudu 10% kõigist lastest, kes märksõnu kirja pani.

Lisaks kontrolliti ka konkreetsemaid teadmisi lapse õiguste kohta. 8.-12. klassi õpilastele esitati erinevaid lapse õiguste kohta käivaid väiteid ning paluti vastata, kas esitatud väidete puhul on tegu lapse õigusega. Kuigi lapsed olid paljud kuulnud lapse õigustest, viitavad antud küsimuse tulemused sellele, et lapsed ei tea üheselt ning kindlalt, millised on lapse õiguste põhimõtted. Näiteks väite „Kõigil lastel on ühesugused õigused“ puhul vastas 76% lastest, et tegu on lapse õigusega. Ülejäänud vastajad valisid variandi „Ei oska öelda“ (18%) või leidsid, et tegu pole lapse õigusega (6%). Samuti teadis vaid 70% lastest, et lapse õiguste hulka kuulub põhimõte „Nagu laps peab austama täiskasvanut, peab täiskasvanu austama ka last“. Kolmanda väitena, mille osas laste teadlikkus mõnevõrra madalaks jäi, oli „Lapse on õigus sellele, et vanem tema arengut toetaks“ – seda pidas lapse õiguseks 73% lastest. Kõige paremini teadsid lapsed (94%), et lapsel on õigus avaldada oma arvamust ja ennast väljendada. See on kooskõlas ka märksõnadega, mida lapsed vabas vormis kirjutasid - paljud lapsed nimetasid just õigust otsustada ja kaasa rääkida, mis viitab sellele, et laste jaoks on arvamuse avaldamine ja eneseväljendamine olulised.

Lastelt uuriti ka nende teadlikkust erinevate lapse õigustega tegelevate institutsioonide kohta. Kõige rohkem teadsid lapsed lastekaitsetöötajate tööst, vaid 7% lastest ei teadnud üldse millega lastekaitsetöötajad tegelevad või teadis vähe. Kõige vähem teadsid lapsed aga, millega lasteombudsman tegeleb – tervelt 80% lastest ei teadnud üldse.

Seega võib kogu teadlikkuse teema kokku võtteks öelda, et lapse õiguste teemalist teavitustööd oleks kindlasti tarvis teha, kuna veel leidub lapsi, kes pole kuulnud lapse õigustest ja kes ei tea ka, mida lapse õigused endas sisaldavad. Kui laste endi eelistusi järgida, siis võiks info levitamiseks kõige sobilikum olla internet, mida 34% lastest info saamise kohana nimetas. Kuid ka lapsevanematel on oluline roll, kuna just neid mainis samuti pea kolmandik (31%) lapsi kui eelistatud infojagajaid.

3.2. Lapse kuvand ehk millised on lapsed laste arvates?

Lapse õiguste tagamine ühiskonnas sõltub muuhulgas sellest, milline on elanikkonna nägemus lastest. Arusaam sellest, millised lapsed üldiselt on, määrab, kuidas lastesse suhtutakse, millised võimalused, piirangud ja kohustused neile seatakse ja milline on laste üldine tegevusruum ühiskonnas. Näiteks, kui domineerib hoiak, et lapsed on vastutustundetud ja ebaküpsed, võib see olla takistuseks lapse osaluse, aktiivsuse ja otsustusõigusega seotud õiguste tagamisel.

Laste arusaam sellest, millised lapsed on, peegeldab nii nende enda kui ka ühiskonna ja laste vanemate suhtumist lastesse. Teisisõnu on vanemate ja teiste täiskasvanute arvamused lastest kandunud üle ka laste enda veendumustesse ja arusaamadesse lastest ja lapseks olemisest. Erinevaid arusaamasid lastest nimetatakse lapse kuvanditeks. Kirjanduse põhjal saab välja tuua neli kuvandit, mille levikut monitooringus vaadati:

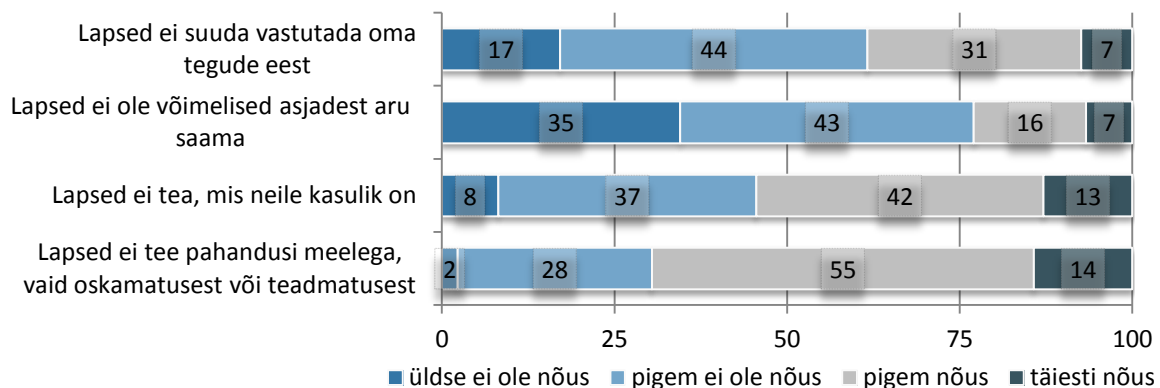
- ebaküpse lapse kuvand – laps on oskamatu, vastutusvõimetu, abitu (Goldson 1997);
- haavatava lapse kuvand – laps on süütu, puhas, rikkumata, habras, haavatav (ibid.);
- vastutustundetud lapse kuvand – laps on vastutustundetud, egoistlik ning karmi distsipliini ja karistusteta väljub kontrolli alt (Scraton 2005);
- kompetentse lapse kuvand – laps on aktiivne, iseseisev ja kompetentne; tal on oma arvamus, huvid ja kogemused ning laps on täiskasvanute partner ühiste otsuste tegemises.

Üheaegselt võib eksisteerida ühiskonnas üksteise kõrval mitmeid laste kuvandeid (Meyer 2007, Harper *et al.* 2010, Johnny 2006). Arusaam lapsest kui kellestki kompetentsest on kõige kaasaegsem ning see aitab kaasa lapse õiguste, ennekõike osalusega seotud õiguste tagamisele ja kaitstusele. Iga arusaama iseloomustamiseks oli ankeedis kirjanduse põhjal neli väidet ja vastajad pidid hindama, kuivõrd nad väidetega nõustuvad või ei nõustu. Küsimuses juhatati väidet sisse järgmiselt: „Erinevad inimesed suhtuvad lastesse ja lapsepõlve erinevalt. Millised on lapsed üldiselt sinu arvates?“. Lapsed said iga väite puhul vastata, kuivõrd nad esitatud väidetega nõustuvad. Järgnevalt vaadatakse küsimusi kuvandite kaupa, et näha, kuivõrd lapsed erinevatele kuvanditele omaseid uskumusi kannavad.

3.2.1. Ebaküpse lapse kuvand

Ebaküpse lapse kuvandi kohaselt on laps oskamatu, vastutusvõimetu ja abitu – ta ei tea, mis on talle kasulik, ta ei saa asjadest aru, ei suuda vastutada oma tegude eest ja teeb pahandusi oskamatusest või teadmatuses (Goldson 1997). Lansdown (2010) toob esile, et peamised raskused lapse õiguste ja osalemise küsimuse lahendamisel ei ole seotud mitte niivõrd laste loomupärase haavatavuse ja ebaküpsusega, vaid nende sotsiaalse positsiooniga ühiskonnas. Selline kuvand, kui lapsed ise seda usuvad, võib pärssida laste aktiivsust ja osalusjulgust, soovi kaasa rääkida ja otsustada.

JONIS 14. EBAKÜPSE LAPSE KUVANDIT KIRJELDAVATE VÄIDETEGA NÕUSTUMINE, LASTE VASTUSED (%)

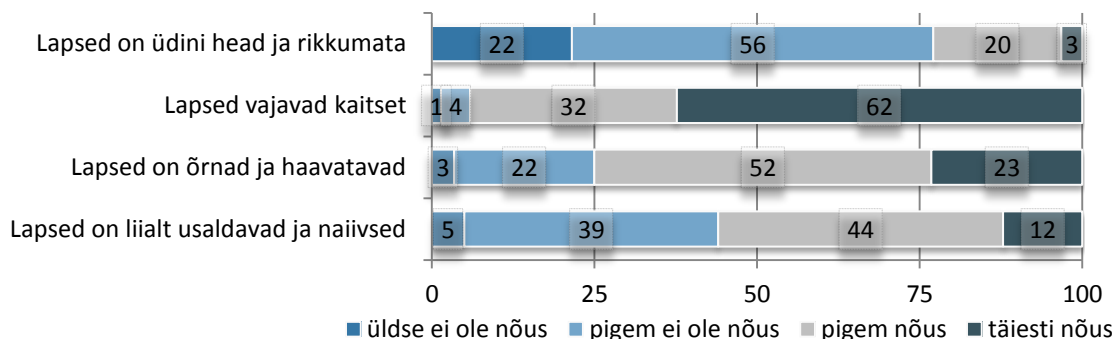

Joonisel 14 on esitatud neli väidet, mille abil uuritakse laste enese hinnangut oma (eba)küpsusele. Neist tugevaima toetuse pälvis väide, mille kohaselt ei tee lapsed pahandusi meelega, vaid oskamatusel ja teadmatuse tõttu – sellega nõustus täiesti või oli pigem nõus 69% lastest. Üle poole lastest (55%) nõustus või pigem nõustus sellega, et lapsed ei tea, mis neile kasulik on. Vastajad ei nõustunud väidetega, mille kohaselt lapsed ei suuda oma tegude eest vastutada ja ei ole võimelised asjadest aru saama. Esimesega neist ei olnud nõus 61% lastest, teisega 78% lastest. Seega – lapsed on nende eneste hinnangul võimelised asjadest aru saama ja oma tegude eest vastutama, kuid võivad oma kogematusel olla veel ekslikud.

3.2.2. Haavatava lapse kuvand

Haavatava lapse kuvand kirjeldab lapsi süütute, puhaste, rikkumata, habraste, haavatavate ja pidevat kaitset vajavatena (Goldson 1997). Seda lapse kuvandit kirjeldavast neljast väitest olid kolm sellised, millega suur osa Eesti lapsi oli täiesti või pigem nõus. Täpsemalt, 94% lastest on pigem või täiesti nõus, et lapsed vajavad kaitset, 75% lastest, et lapsed on õrnad ja haavatavad ning 56% tajus, et lapsed on liialt usaldavad ja naiivsed. Neljanda väitega, et lapsed on üdini head ja rikkumata, oli pigem või täiesti nõus 23% lastest (joonis 15).

JONIS 15. HAAVATAVA LAPSE KUVANDIT KIRJELDAVATE VÄIDETEGA NÕUSTUMINE, LASTE VASTUSED (%)

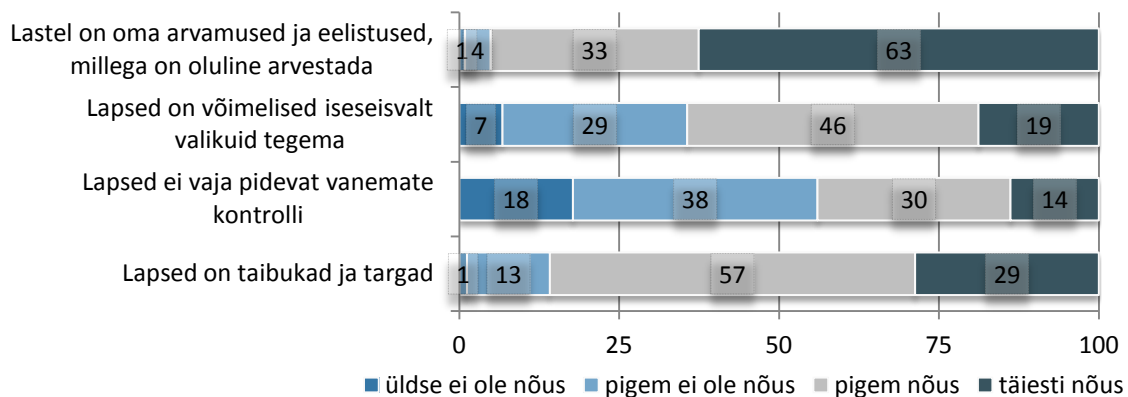
Neid väiteid, mis kirjeldavad last haavatavana, toetasid poisid üldiselt rohkem kui tüdrukud, samuti need lapsed, kelle koduseks keeleks ei ole Eesti keel. Näiteks kodus eesti keelt rääkivatest peredest pärit lastest pidas lapsi üdini headeks ja rikkumatuteks 18%, siis muu koduse keelega vastajatest lausa 48% ehk üle kahe korra rohkem. See viitab asjaolule, et eesti keelt ja muud keelt kõnelevatest peredest pärit lastel ja ilmselt ka nende vanematel on erinev nägemus lastest, mida tuleks lapse

õiguste teemalist kommunikatsiooni ja teavitustööd planeerides eelnevalt lähemalt uurisse ja ka arvesse võtta.

3.2.3. Kompetentse lapse kuvand

Kompetentse lapse kuvand kujutab lapsi aktiivsete, iseseisvate ja kompetentsetena, neil on oma arvamus, huvid ja kogemused, samuti on laps täiskasvanute partner ühiste otsuste tegemises (vt Karu *et al.* 2012a). Neljast kompetentse lapse kuvandit iseloomustavast väitest toetas kolme suur osa lastest, neljanda väite toetus oli nõrgem (joonis 16). Täpsemalt, 96% lastest nõustus täiesti või pigem nõustus väitega, et lastel on oma arvamus ja eelistused, millega on oluline arvestada. 86% vastajatest oli täiesti või pigem nõus, et lapsed on taibukad ja targad ja 65% arvasid, et lapsed on võimelised tegema iseseisvalt valikuid.

JOONIS 16. KOMPETENTSE LAPSE KUVANDIT KIRJELDAVATE VÄIDETEGA NÕUSTUMINE, LASTE VASTUSED (%)

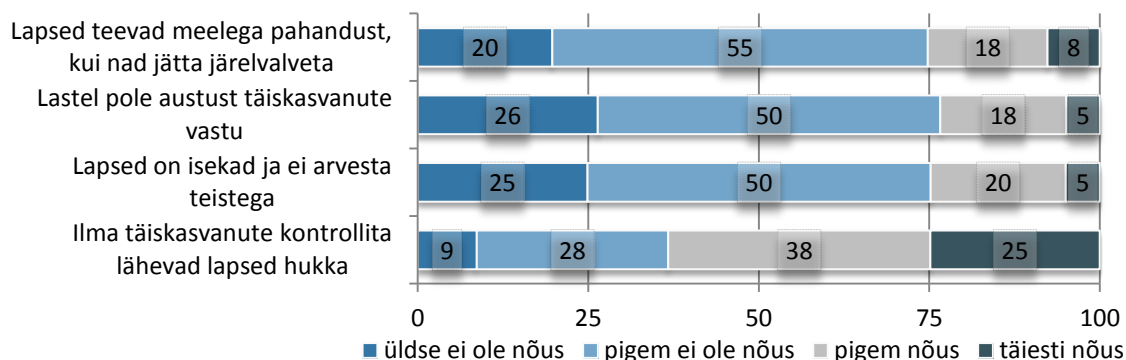

Ainsana sellest väidetekomplektist ei leidnud laste enamuse toetust väide, mille kohaselt lapsed ei vaja vanemate pidevat kontrolli – 56% lapsi selle väitega ei nõustunud. Viimase väite puhul oli näha ka kõige rohkem arvamuste lahknevusi eri vastajagruppide vahel. Kui poistest leidis 53%, et vanemate pidev kontroll pole vajalik, siis tüdrukutest 35%. Kui eesti koduse keelega lastest toetas väidet 45%, siis muu koduse keelega lastest nõustus täiesti või pigem 36%.

3.2.4. Vastutustundetu lapse kuvand

Vastutustundetu lapse kuvandi järgi on lapsed vastutustundetud, egoistlikud ja ilma karmi distsipliini ning karistusteta väljuvad nad kontrolli alt (Scraton 2005). Monitooringust selgub, et suurem osa lapsi ise vastutustundetu lapse kuvandit eriti ei toeta. Selle kuvandi all sõnastati neli väidet, millest kolmega ei ole 75-76% lastest üldse või pigem nõus. Täpsemalt ei ole kolmveerand lastest üldse või pigem nõus sellega, et lapsed teevad meelega pahandust, kui nad jätta järelvalveta; et lastel pole austust täiskasvanute vastu ja et lapsed on isekad ja ei arvesta teistega. Neljas väide, mis samuti peaks vastutustundetu lapse kuvandit iseloomustama, leidis laste hulgast oluliselt rohkem pooldajaid. 63% lastest täiesti või pigem nõus, et ilma täiskasvanute kontrollita lähevad lapsed hukka (joonis 17). Teisisõnu võib selles näha laste tõdemust ja aktsepteerimist, et täiskasvanud siiski peaksid lapsi ka kontrollima.

JONIS 17. VASTUTUSTUNDETU LAPSE KUVANDIT KIRJELDAVATE VÄIDETEGA NÕUSTUMINE, LASTE VASTUSED (%)

Järelikult ei ole Eesti laste hulgas arusaam, et lapsed on vastutustundetud, mis takistaks otseselt laste osalusega seotud õiguste ellurakendumist seetõttu, et lapsed n.ö. meelega paha peale lähevad, niivõrd levinud, kui arusaam lastest kui haavatavatest või kompetentsetest inimestest.

3.2.5. Kokkuvõte

Lapse õiguste tagamine ühiskonnas sõltub muuhulgas sellest, milline on elanikkonna nägemus lastest. Arusaam sellest, millised lapsed üldiselt on, määrab, kuidas lastesse suhtutakse, millised võimalused, piirangud ja kohustused neile seatakse ja milline on laste üldine tegevusruum ühiskonnas. Monitooringus esitati lastele kirjanduse põhjal (Meyer 2007, Harper *et al.* 2010, Johnny 2006) väited, mis iseloomustasid nelja laste kuvandit. Sellisteks kuvanditeks olid ebaküpsed, haavatavad, vastutustundetud ja kompetentsed lapsed.

Arusaam lapsest kui kellestki kompetentsest on kõige kaasaegsem ning see aitab kaasa lapse õiguste, ennekõike osalusega seotud õiguste tagamisele ja kaitstusele. Just seda väidetekomplekti toetasid ka Eesti lapsed kõige rohkem, mis kirjeldavad last kui kompetentset ja iseseisvat inimest. 96% lastest nõustus, et lastel on oma arvamused ja eelistused, millega on oluline arvestada. 86% vastajatest olid nõus, et lapsed on taibukad ja targad, 65% arvasid ka, et lapsed on võimelised tegema iseseisvalt valikuid. Seega võib öelda, et suur osa Eesti lapsi kannab kompetentse lapse kuvandit, mistõttu peaks nende arusaam lastest ja seega ilmselt ka nendest endist olema selline, mis võiks aidata kaasa lapse õiguste tagamisele.

Kuid ka teiste lapse kuvandeid kirjeldavaid väidetega nõustub suur osa Eesti lapsi. Haavatava lapse kuvandi väidetest leidsid samuti mitmed tugevat nõusolekut, ennekõike see, et lapsed vajavad kaitset (94% pigem või täiesti nõus) ja et lapsed on õrnad ja haavatavad (75%). Seega tunnetavad lapsed ühelt poolt laste kompetentsust, kuid teisalt ka haavatavust ning vajadust kaitse järele.

Kõige vähem nõustusid lapsed väidetega, mis kirjeldasid vastutustundetut lapse kuvandit, ka ebaküpsed lapse kuvandit kirjeldavate väidetega nõustuti vähem. Siiski ei ole pilt nii ühene ning mõlema väidetegrupi hulgas oli selliseid lapsi kirjeldavaid väiteid, millega siiski suur osa nõustus. Näiteks on 63% lastest nõus, et lapsed lähevad ilma täiskasvanute kontrollita hukka. Ka leidis 55% lastest, et lapsed ei tea, mis on neile kasulik.

Seega ei joonistu välja ühtset lapse kuvandit ning pilt on mitmekesine. Üheaegselt levivad ühiskonnas laste hulgas mitmed erinevad ja mõneti ka vastandlikud arusaamad lastest ja nende loomusest, osad nendest arusaamadest toetavad kaasaegsete lapse õiguste tagamist, teised aga võivad seda pärssida.

3.3. Laste kaasamine otsuste tegemisse

ÜRO lapse õiguste konventsiooni üheks põhiprintsiibiks on lapse osalemine otsustamises ja lapse arvamuse austamine – konventsiooni 12. artikkel sätestab lapse õiguse oma seisukohale igas teda puudutavas küsimuses ning õiguse ära kuulamisele ja arvesse võtmisele lähtuvalt tema east ja küpsusest. Nagu öeldud, on autonoomia ja osalemisega seotud lapse õiguste põhimõtted Eesti kontekstis alles üsna hiljuti teadvustatud ning seetõttu pole nende õiguste tagamist Eestis veel kuigivõrd põhjalikult uuritud. Selle tühimiku täitmine on ka üheks käesoleva monitooringu eesmärgiks.

Monitooringus vaadati laste võimalusi kaasa rääkida otsuste tegemisel mitmel viisil. Esmalt küsiti laste hoiakuid selle kohta, kui oluliseks nad peavad laste ära kuulamist üldiselt ja erinevate eluvaldkondade küsimuste osas. Teisalt selgitati välja laste hinnangud selle kohta, kuivõrd nad tegelikkuses saavad erinevate otsuste tegemisel kaasa rääkida. Lisaks paluti lastel hinnata, millises vanuses nad arvavad, et lapsed on valmis erinevateks vastutust nõudvateks tegevusteks.

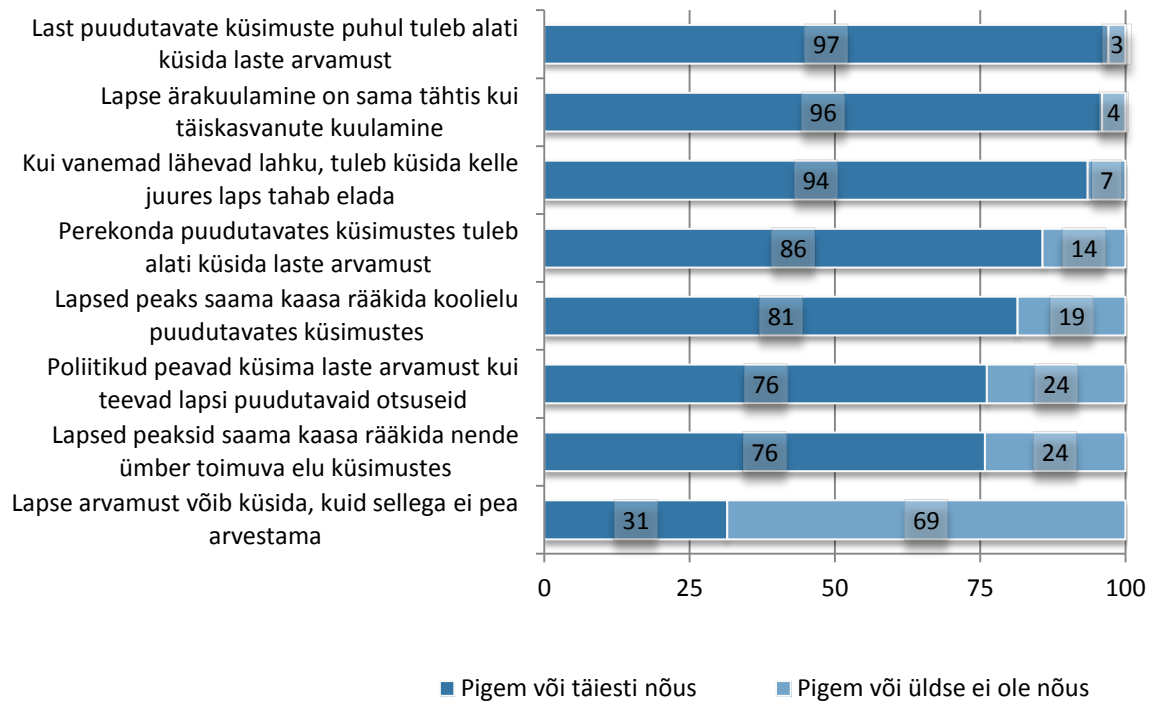
3.3.1. Laste hoiakud otsuste tegemisel kaasa rääkimisse

Et saada teada, millised on Eesti laste võimalused kaasa rääkida otsuste tegemisel, uuriti esmalt lastelt, kas ning kuivõrd peavad lapsed oluliseks seda, et laste arvamust erinevate lapsi puudutavate otsuste puhul küsitaks ja arvesse võetaks. Lastele esitati kaheksa väidet, mis väljendasid laste ära kuulamise seotud hoiakuid, ning küsiti, kuivõrd nad nende väidetega nõustuvad (joonis 18). Kaks väidet puudutasid üldist ära kuulamise seotud hoiakut, kuus väidet kirjeldasid aga konkreetsmaid olukordi ja eluvaldkondi puudutavates otsustes laste ära kuulamist (nt perekonda või koolielu puudutavad küsimused). Järgnevalt vaadatakse, kuivõrd lapsed väidetega nõustuvad (täiesti nõus või pigem nõus) või ei nõustu (pigem ei ole nõus või üldse ei ole nõus).

Valdav enamus lastest oli seisukohal, lapse ära kuulamine on sama tähtis kui täiskasvanute kuulamine (96% küsitletud lastest olid sellega pigem nõus või täiesti nõus). Kaks kolmandikku lastest (69%) ei ole üldse või pigem nõus aga sellega, et lapse arvamust võib küsida, aga seda ei pea arvestama. Seega on suure osa laste jaoks oluline see, et neid ära kuulataks ja ka arvesse võetaks.

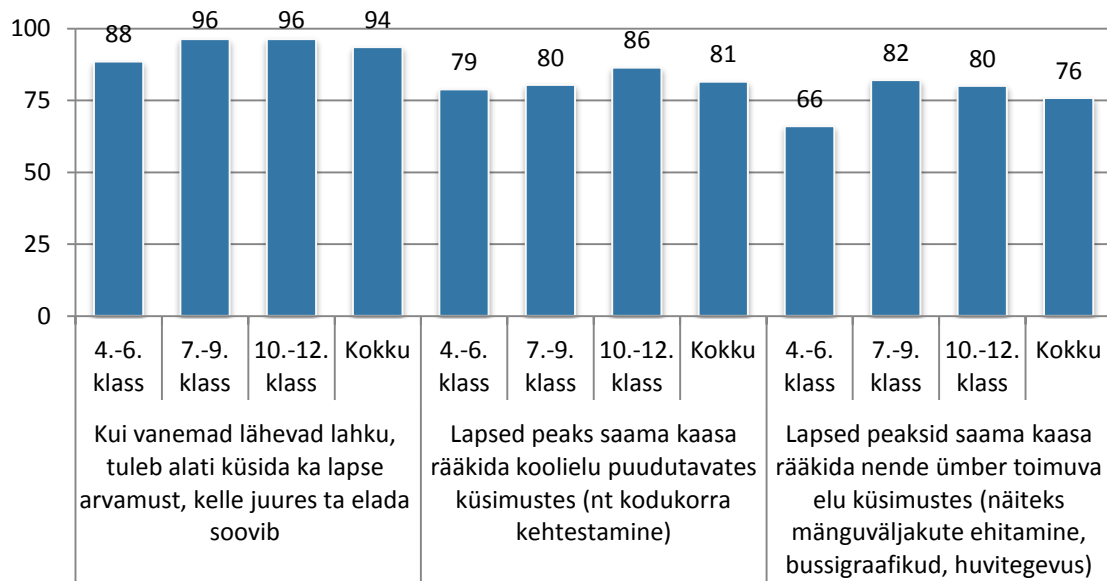
Pea kõik lapsed nõustuvad, et lapsi puudutavates küsimustes tuleb alati küsida ka laste arvamust (97%). Valdav osa lastest nõustus ka, et vanemate lahkumineku korral tuleb küsida lapse arvamust selle kohta, kelle juures ta elada tahab – enam kui üheksa last kümnest (94%) olid veendunud, et sellisel juhul tuleb lapse arvamust küsida. Ka koolielu ja kogu perekonda puudutavates küsimustes kaasa rääkimise võimalust pidas 86% vastanutest oluliseks. Kolmveerand lastest (76%) nõustus, et lapsed peaksid saama kaasa rääkida nende ümber toimuva eluga seonduvates küsimustes ning et poliitikud küsiks enne lapsi puudutavate otsuste tegemist lastelt nõu. Seega võib öelda, et Eesti laste hinnangul tuleb lapsi puudutavates küsimustes kindlasti ka nende endi arvamust küsida. Kui vaadata lähemalt erinevaid eluvaldkondi, siis on näha seaduspära, et mida igapäevasemad ja lapsele lähemal on otsused, millest rääkida, seda rohkem peavad lapsed oluliseks seda, et nendes otsustes saaksid lapsed kaasa rääkida.

JONIS 18. LASTE ARVAMUSE KÜSIMISE JA KAASA RÄÄKIMISEGA SEOTUD HOIAKUD, LASTE OSAKAAL (%)

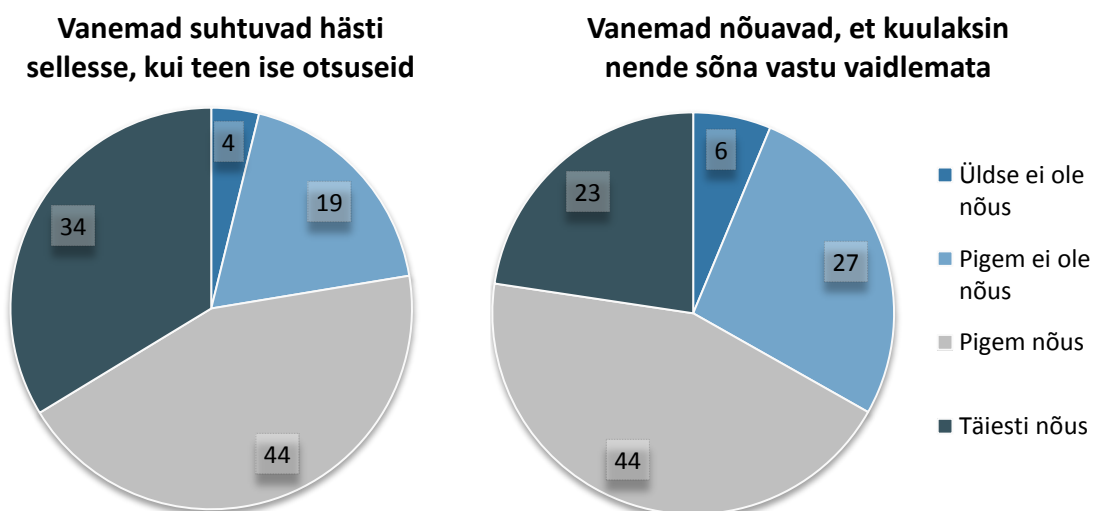
Selleks, et selgitada välja võimalikud struktuursed erinevused laste hinnangutes, analüüsiti vastajate nõustumist ülaltoodud kaheksa väitega ka vastaja soo, kooliaste, elukoha järgi. Samuti võrreldi lapsi, kes varasemalt oli kuulnud lapse õigustest, nendega, kes ei olnud kuulnud. Vaadates erinevaid sotsiaaldemograafilisi tunnuseid, ilmneb mõningaid üksikuid erinevusi vastajate gruppide vahel. Näiteks on poisid tüdrukutest sagedamini pigem või täiesti nõus väitega “Lapse arvamust võib küsida, kuid sellega ei pea enamasti arvestama” – väitega nõustus 28% tüdrukutest ja 35% poistest. Samuti leidsid need lapsed, kes on midagi kuulnud lapse õigustest sagedamini, et kogu perekonda puudutavate otsuste langetamisel tuleb küsida ka laste arvamust (87% vs 82%). Võrreldes nooremate lastega on vanemate laste hulgas rohkem neid, kes on nõus, et lastelt peaks vanemate lahtutuse korral küsima, kelle juures nad elada soovivad. Samuti nõustuvad vanemad lapsed sagedamini, et lapsed peaksid saama kaasa rääkida nende ümber toimuva elu küsimustes (joonis 19).

JONIS 19. LASTE ARVAMUSE KÜSIMISE JA KAASA RÄÄKIMISEGA SEOTUD HOIAKUD, KOOLIASTME JÄRGI LASTE OSAKAAL (%)

Laste käest küsiti veel eraldi seda, kuidas nad tajuvad oma vanemate suhtumist sellesse, kui laps ise otsuseid teeb. 78% lastest on täiesti või pigem nõus sellega, et vanemad suhtuvad hästi sellesse, kui laps ise otsuseid teeb (joonis 20). Samas on palju ka neid, kes leiavad, et vanemad nõuavad, et nad kuulaksid nende sõna vastu vaidlemata (67% lastest on sellega täiesti või pigem nõus). Siinkohal on raske öelda, kas neid tulemusi võib tõlgendada kui vastuolulisi ning et mõningate pere poolt paika pandud reeglid nõuavad üheaegselt vastuvaidlemata sõna kuulamist, kuid teisalt soosivad ka laste iseseisvat otsustusvõimet. Võimalik on ka, et lapsevanemate ootused ja nõudmised sõltuvad olukorrast ning kui üldiselt antakse lapsele võimalus ise otsuseid teha, siis teinekord oodetakse ka sõna kuulamist.

JONIS 20. VASAKUL: VANEMAD SUHTUVAD HÄSTI SELLESSE, KUI TEEN ISE OTSUSEID. PAREMAL: VANEMAD NÕUAVAD, ET KUULAKSIN NENDE SÕNA VASTU VAIDLEMATA (%)

3.3.2. Laste võimalused kaasa rääkida otsuste tegemisel

Nagu eelnevast selgus, soovivad lapsed neid puudutavate otsuste tegemisel osaleda ja laste hinnangul suhtuvad ka vanemad hästi sellesse, kui lapsed ise otsuseid teevad (vt joonis 20). Saamaks ülevaadet tegelikust olukorrast ning Eesti laste võimalustest neid puudutavate otsuste tegemisel arvamust avaldada ja osaleda, esitati lastele erinevaid näiteid lapsi puudutavatest otsustest ning küsiti, kuivõrd nad on saanud kaasa rääkida.

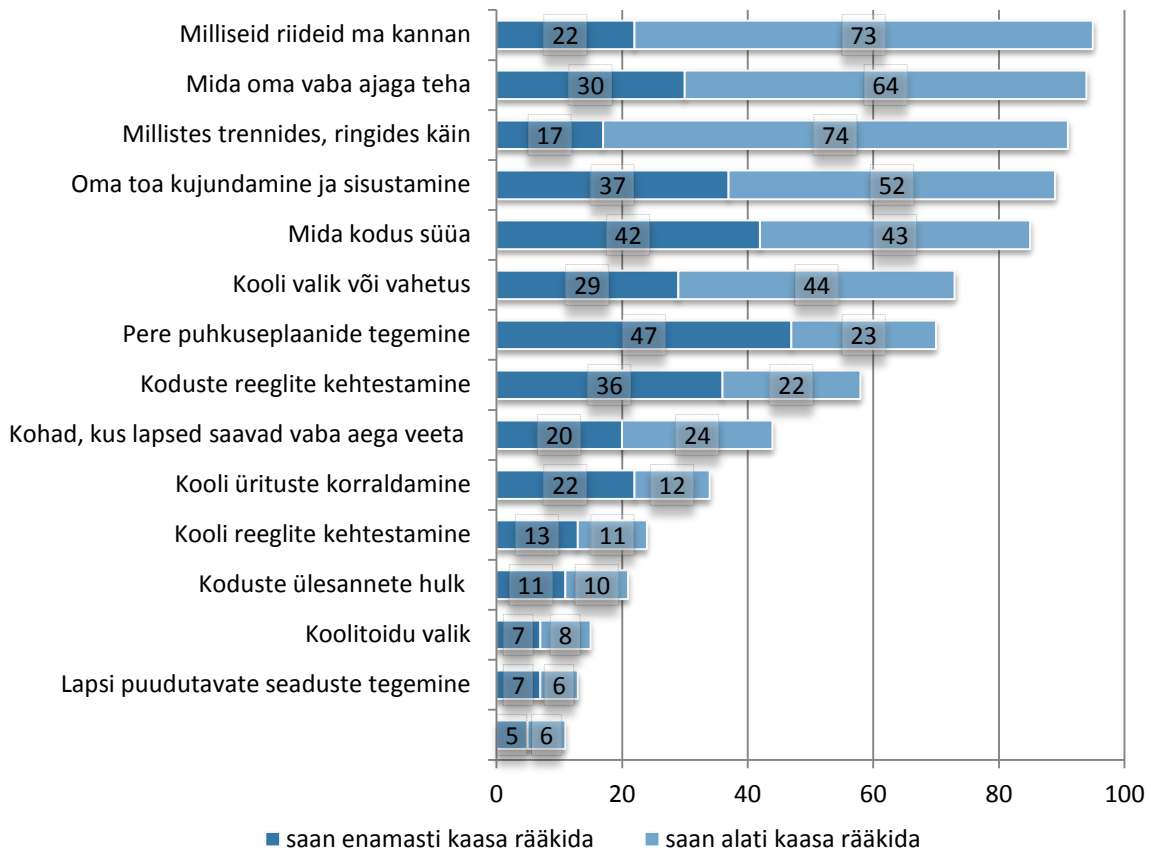
Vastustest selgus, et enim saavad lapsed kaasa rääkida otseselt neid endid igapäevaselt puudutavates (kodustes) küsimustes – milliseid riideid nad kannavad (95% saab alati või enamasti kaasa rääkida), mida oma vaba ajaga teha (94%), milliseid on lapse harrastused (91%), oma toa kujundamine ning sisustamine (89%) ja koduse söögi valik (85%) (joonis 21). Küllaltki palju on lastel sõnaõigust ka selles osas, millises koolis nad käivad (73%) ja kus pere puhkust veedab (70%). Veidi enam kui pooled lapsed on saanud enda hinnangul kaasa rääkida ka koduste reeglite kehtestamisel.

Koduvälistes asjades laste sõnaõigus kahaneb, nt laste ajaveetmiskohtade (noortekeskused, mänguväljakud jmt) loomise ja kujundamise osas on võimalus oma sõna sekka öelda 44% vastanutest. Koolielu puudutavates küsimustes on lastel veelgi vähem võimalust kaasa rääkida – kolmandik lastest leidis, et nad saavad osaleda kooli ürituste korraldamisega seotud otsustes, veidi alla veerandi lastest on saanud kaasa rääkida kooli reeglite kehtestamisel, viiendik koduste ülesannete hulga üle otsustamisel ja 15% koolitoidu valimisel. Veelgi üldisemates küsimustes, nagu lapsi puudutavate poliitiliste otsuste tegemisel ning ühistranspordi ajagraafikute kujundamisel, on enda hinnangul sõna sekka saanud öelda vaid napilt üle kümnendiku vastanutest.

Seega võib kokkuvõtvalt öelda, et Eesti laste arvamust küsitakse ja arvestatakse peamiselt neid endid puudutavates ja vähem ühiskondlikku kaalu omavates küsimustes – riietuse, harrastuste ja vaba aja veetmise küsimustes. Laste elu struktureerivates koolielu korraldamise ning laiemal ühiskondlikul tasandil laste elu määravates küsimustes on Eesti lastel võrdlemisi vähe kaasrääkimisvõimalusi.

Laste hinnangud sellele, kuivõrd neil on võimalik kaasa rääkida nende elu puudutavates küsimustes, erinevad laste soo, kooliastme, elukoha ja lapse õigustest teadmise lõikes. Kõige selgemad erinevused ilmsid kooliastmete ja soo lõikes. Üldiselt saab öelda, et mida vanemad on lapsed, seda suuremal hulgal neist on võimalus nendes küsimustes kaasa rääkida. Liikudes aga üldisemate, koolielu ja ühiskondlikku korraldust puudutavate küsimuste juurde, on trend vastupidine ja neis küsimustes tunnetavad nooremad lapsed (II kooliastme ehk 4. – 6. klassi õpilased) enda osalemisvõimalust suuremana. Sama muster kordub ka soo lõikes. Kui nn ihulähedasemates küsimustes (riided, vaba aeg, harrastused, toa kujundamine, söögi valik) tunnetavad tüdrukud suuremat sõnaõigust, siis üldisemate, koolielu ja ühiskonda puudutavate küsimuste puhul leiavad poisid sagedamini, et neil on võimalus kaasa rääkida. Need lapsed, kes lapse õigustest on kuulnud, leiavad sagedamini, et neil on võimalik end puudutavates küsimustes kaasa rääkida.

JONIS 21. ERINEVATE VALDKONDADE OTSUSTES KAASA RÄÄKIMISE VÕIMALUSED, ENAMASTI JA ALATI KAASA RÄÄKIDA SAAVATE LASTE OSAKAAL (%)

Ka see, kus Eesti piirkonnas laps elab, määrab tema võimalusi kaasa rääkida. Lõuna-Eesti lapsed on mõnevõrra rohkem leidnud, et neil on võimalus igapäevastes lapsi endi puudutavates küsimustes sõna võtta, samas kui üldisemates (koolielu ja ühiskonda) puudutavates küsimustes saavad rohkem kaasa rääkida Kirde-Eesti lapsed. Lääne-Eestis ja Kesk-Eestis elavad lapsed saavad vähem enda elu osas kaasa rääkida. Täpsema ülevaate soo, kooliastme, elukoha ja lapse õigustest teadmise järgi esinenud erinevustest annab tabel 2. Tabelisse on toodud vaid need osakaalud, mille osas ilmneb gruppide vahel erinevus ja tühjad lahtrid tabelis tähistavad seose puudumist (näiteks näitab rida 1, et vastused selles osas, kuivõrd saavad lapsed kaasa rääkida oma vaba aja suhtes, ei ole poiste ja tüdrukute vastused erinevad). Kaldkirjas tekst näitab seda, et antud küsimuse osas on vastupidine trend kui valdavalt. Ehk et kui üldiselt kõigile küsimustele vastavad tüdrukud mõnevõrra rohkem, et nad saavad ise kaasa rääkida ja poisid vähem, siis nende küsimuste puhul, kus tekst on kaldkirjas, on see vastupidi.

TABEL 2. ERINEVATE VALDKONDADE OTSUSTES KAASA RÄÄKIMISE VÕIMALUSED SOO, KOOLIASTME, ELUKOHA JA LAPSE ÕIGUSTEST TEADMISE KAUPA, LAPSED KES VASTASID, ET SAAN ENAMASTI KAASA RÄÄKIDA JA SAAN ALATI KAASA RÄÄKIDA (%)

Otsus	Sugu	Kooliaste	Elukoht	Teadmised lapse õigustest
1. Mida oma vaba ajaga teha		4. – 6. klass 91% 7. – 9. klass 94% 10. – 12. klass 99%		On kuulnud 95% Ei ole kuulnud 87%
2. Millistes trennides, ringides käin	Tüdrukud 94% Poisid 88%	4. – 6. klass 84% 7. – 9. klass 92% 10. – 12. klass 99%	Lääne-Eesti 86% Lõuna-Eesti 93% Mujal 91 – 92%	On kuulnud 92% Ei ole kuulnud 85%
3. Kooli valik või vahetus	Tüdrukud 76% Poisid 69%	4. – 6. klass 51% 7. – 9. klass 78% 10. – 12. klass 94%	Lääne-Eesti 67% Lõuna-Eesti 77% Mujal 70 – 73%	On kuulnud 74% Ei ole kuulnud 66%
4. Milliseid riideid ma kannan	Tüdrukud 97% Poisid 93%	4. – 6. klass 92% 7. – 9. klass 95% 10. – 12. klass 99%	Kirde-Eesti 92% Mujal 95 – 97%	On kuulnud 95% Ei ole kuulnud 91%
5. Oma toa kujundamine ja sisustamine		4. – 6. klass 84% 7. – 9. klass 88% 10. – 12. klass 96%		
6. Pere puhkuseplaanide tegemine	Tüdrukud 75% Poisid 65%	4. – 6. klass 69% 7. – 9. klass 68% 10. – 12. klass 75%	Põhja-Eesti 66% Lõuna-Eesti 74% Mujal 70 – 73%	On kuulnud 72% Ei ole kuulnud 60%
7. Mida kodus süüa	Tüdrukud 87% Poisid 83%	4. – 6. klass 83% 7. – 9. klass 86% 10. – 12. klass 88%	Kesk-Eesti 82% Lõuna-Eesti 88% Mujal 84 – 85%	On kuulnud 86% Ei ole kuulnud 79%
8. Koduste reeglite kehtestamine	Tüdrukud 61% Poisid 55%	4. – 6. klass 54% 7. – 9. klass 54% 10. – 12. klass 69%	Kirde-Eesti 44% Kesk-Eesti 66% Mujal 58 – 63%	On kuulnud 60% Ei ole kuulnud 46%
9. Kooli reeglite kehtestamine		4. – 6. klasse 27% 7. – 9. klass 20% 10. – 12. klass 24%	Lääne-Eesti 18% Kirde-Eesti 28% Mujal 22 – 23%	
10. Kooli ürituste korraldamine	Tüdrukud 39% Poisid 29%	4. – 6. klasse 31% 7. – 9. klass 32% 10. – 12. klass 42%	Põhja-Eesti 30% Kesk-Eesti 32% Kirde-Eesti 42% Mujal 37%	On kuulnud 36% Ei ole kuulnud 26%
11. Koolitoidu valik			Lääne-Eesti 8% Kirde-Eesti 28% Mujal 13 – 16%	
12. Koduste ülesannete hulk	Tüdrukud 19% Poisid 23%	4. – 6. klasse 28% 7. – 9. klass 16% 10. – 12. klass 19%	Lääne-Eesti 18% Kirde-Eesti 30% Mujal 20 – 21%	
13. Kohad, kus lapsed saavad	Tüdrukud 41%	4. – 6. klasse 52%	Kesk-Eesti 35%	On kuulnud 45%

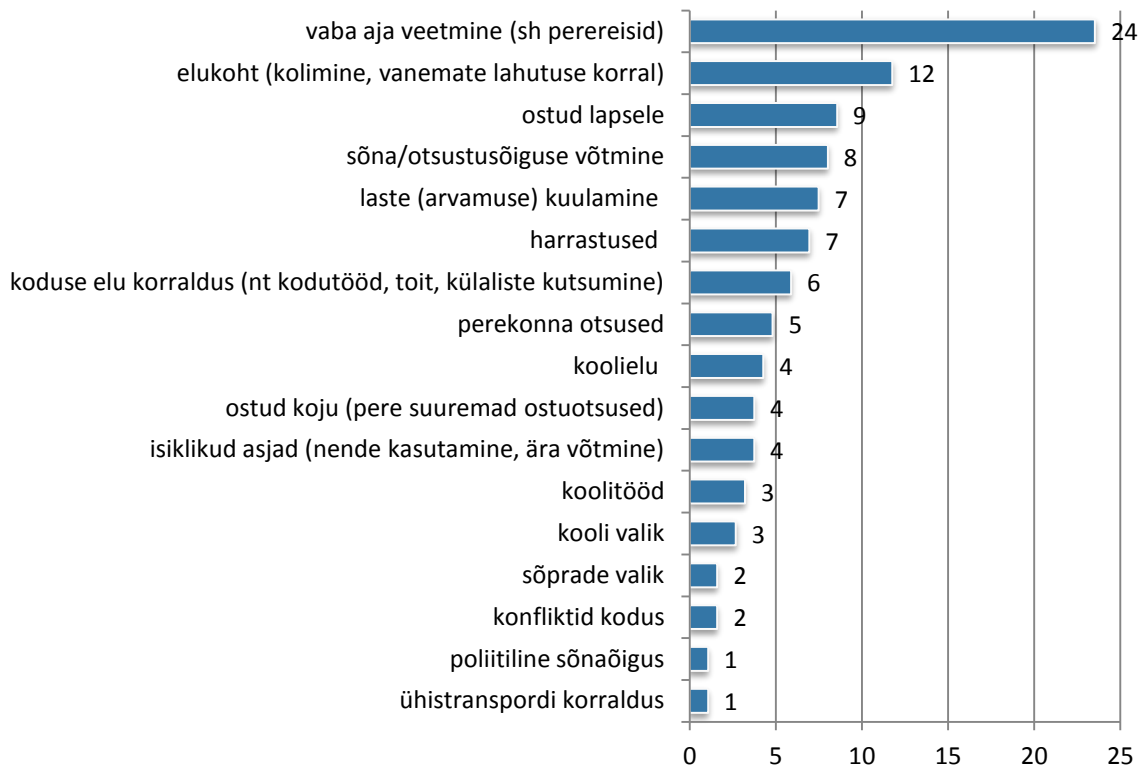
vaba aega veeta (nt mänguväljakud, noortekeskused jm vaba aja veetmise kohtade loomine ja kujundamine)?	<i>Poisid 48%</i>	7. – 9. klass 45% 10. – 12. klass 35%	Kirde-Eesti 68% Mujal 42 – 44%	Ei ole kuulnud 41%
14. Et bussid sõidaksid mulle sobivatel kellaaegadel		4. – 6. klasse 17% 7. – 9. klass 9% 10. – 12. klass 5%	Lääne-Eesti 7% Kesk-Eesti 14% Mujal 9 – 13%	
15. Lapsi puudutavate seaduste tegemine	<i>Tüdrukud 11%</i> <i>Poisid 16%</i>	4. – 6. klasse 19% 7. – 9. klass 13% 10. – 12. klass 6%	Kesk-Eesti 10% Kirde-Eesti 23% Mujal 12 – 13%	

Märkus: kursiivkiri tähistab üldtrendi pöördumist

Soovi korral oli lastel võimalus ankeetküsitluses märkida avatud väljale olukordi, kus nad tundsid, et täiskasvanud oleksid võinud nende arvamust küsida, kuid ei teinud seda. Seda võimalust kasutas 246 vastajat, millest 187 vastust olid sisulised näited erinevate olukordade kohta. Ülejäänud lapsed märkisid, et sellist olukorda pole olnud või on olnud, kuid laps seda ei kirjeldanud. Laste poolt toodud olukorrad kodeeriti 17 märksõna alla.

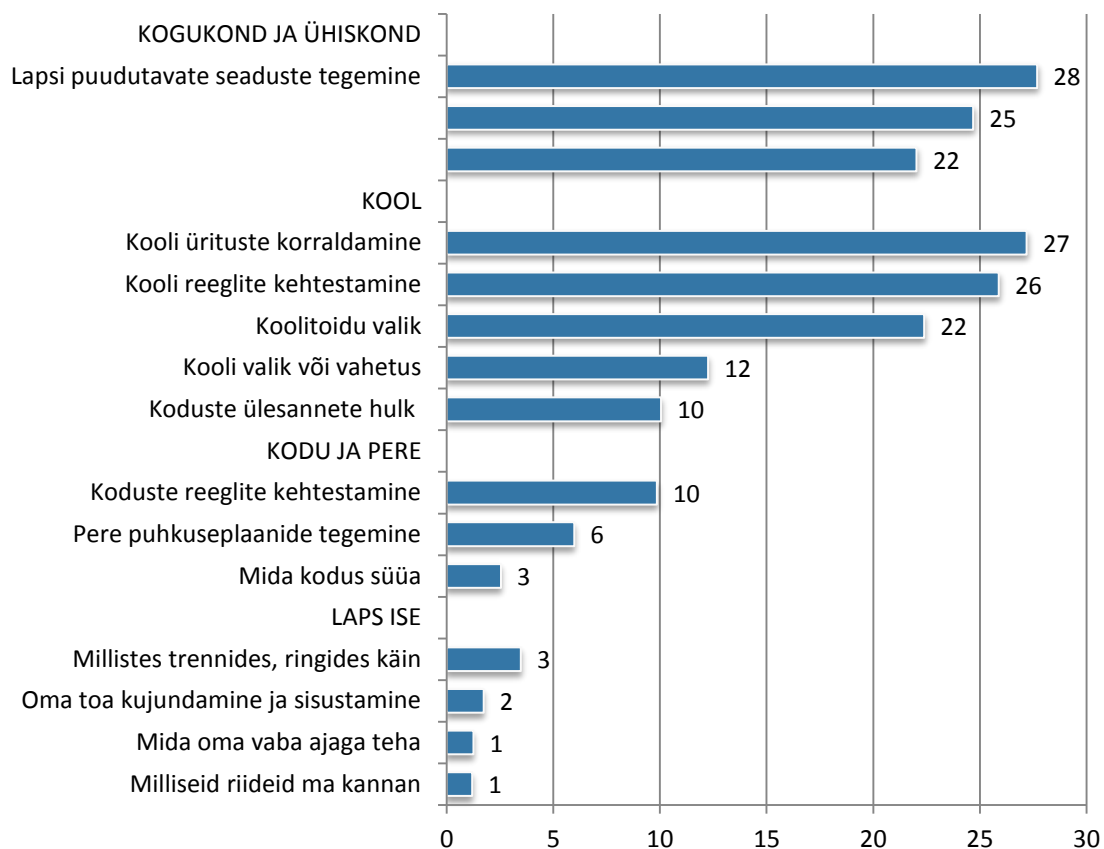
Kõige enam on lapsed tundnud, et nende arvamust võiks rohkem küsida ja arvestada vaba aja veetmise üle otsustamisel – seda arvas ligi veerand näiteid toonud lastest (4,5% kõigist uuringus osalenud lastest). Veidi üle kümnendiku vastanud lastest (2,2% kõigist uuringus osalenud lastest) on tundnud, et nende arvamusega ei ole arvestatud elukoha valikul, olgu selleks pere kolimine ühest elukohast või piirkonnast teise või lapse jäämine ühe vanema juurde vanemate lahutuse korral. Ka lastele ostetud asjade osas (riided, toasisustus jmt) on vastajad tundnud, et nende arvamusega võiks rohkem arvestada. Ülevaate kõigist antud vastustest annab joonis 22.

JONIS 22. OLUKORRAD, KUS LAPSED ON TUNDNUD, ET TÄISKASVANUD OLEKS VÕINUD NENDE ARVAMUST KÜSIDA, KUID NAD EI TEINUD SEDA. KÜSIMUSELE VASTANUD LASTE OSAKAAL (%; N=187)

Kui eelnev näitas, et teatud küsimustes ei saa osa lapsi kaasa rääkida, siis joonis 23 näitab nende laste osakaalu, kes erinevates küsimustes ei tahagi kaasa rääkida. Vaadates nelja otsuste valdkonda, siis kõige vähem soovivad lapsed kaasa rääkida kogukonna ja ühiskonnaga seotud küsimustes, kuid ka mitmete kooliga seotud küsimuste kohta ütleb üle veerandi lastest, et nad ei soovigi kaasa rääkida. Kooli ürituste korraldamises kaasarääkimise vastu ei tunne huvi 27% ning kooli reeglite kehtestamises ei soovi kaasa rääkida 26%. Lapsi puudutavate seaduste tegemisel ei soovi kaasa rääkida 28%, bussigraafikute teemal 25%. Kodu, pere ja lapse endaga seotud otsustes soovib suurem osa lapsi siiski kaasa rääkida. Kõige vähem on neid, kes ei soovi koduste reeglite kehtestamises kaasa rääkida - iga kümnes märgib, et ei soovigi selles kaasa rääkida. Puhkuseplaanide tegemises ei taha sõna sekka öelda 6%.

JOONIS 23. LASTE OSAKAAL, KES EI TAHAGI KAASA RÄÄKIDA NENDE TEEMADEGA SEOTUD OTSUSTES, LASTE OSAKAAL (%)

3.3.3. Mis vanuses on lapsed valmis erinevateks tegevusteks

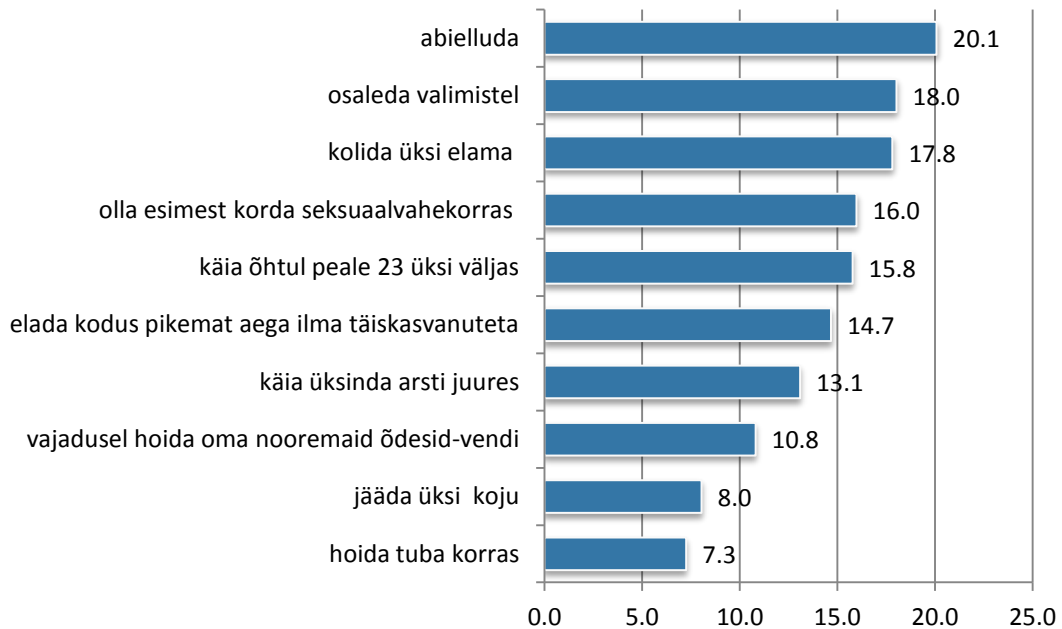
Lastelt küsiti nende hinnangut, millisest vanusest alates on lapsed või noored valmis erinevaid vastutust nõudvaid tegevusi tegema. Lastele loetleti tegevusi alates abiellumisest ja laenuvõtmisest kuni oma toa korrashoidmise ja interneti kasutamiseni⁵. Lapsed andsid väga erinevaid vastuseid järgnevalt vaatame siiski ka vastuste aritmeetilisi keskmisi ja mediaanvanuseid, mis kirjeldavad suurema osa noorte hinnanguid.

Lapsed on valmis oma toa korrashoiuks alles koolieas, keskmiselt 7,3-aastasena. Üksi koju jäämiseks on lapsed valmis enda hinnangul 8-aastasena ja üksi ühistranspordis sõitma on nad keskmiselt valmis 9-aastasena. Üllatuslikult leiavad lapsed, et interneti kasutamiseks on lapsed valmis alles keskmiselt 8,4-aastaselt. Ainult pooled lastest leidsid, et lapsed on valmis interneti kasutamiseks enne, kui nad saavad 7-aastaseks, 23% leidsid, et nad on valmis 7-aastaselt ning pea pooled nimetasid, et lapsed on valmis interneti kasutamiseks peale seitsmendat eluaastat (joonis 24). Sealjuures vanemates klassides õppivad lapsed nimetasid veelgi kõrgema vanuse: gümnaasiumiealistest näiteks leidsid 23%, et alles 10-

⁵ Nooremate laste (4.-7. klass) ankeedis ei küsitud seda, mis vanuses on nende hinnangul lapsed või noored valmis olema esimest korda seksuaalvahekorras.

aastaselt on lapsed valmis interneti kasutama. See vääraks edasist uurimist, miks nad leiavad, et lapsed on internetikasutamiseks alles suhteliselt hilises eas valmis.

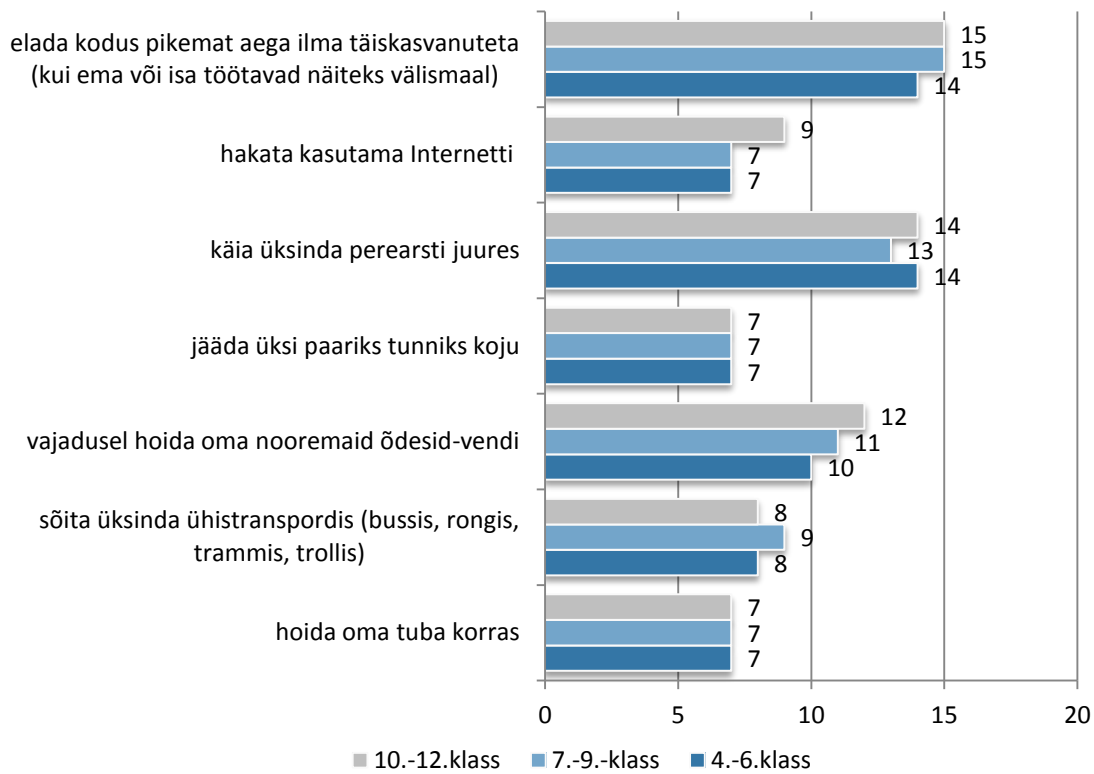
JOOIS 24. MIS SA ARVAD, MILLISEST VANUSEST ALATES ON LAPSED VÕI NOORED VALMIS SELLEKS, ET ... (KESKMIINE VANUS AASTATES)

*Märkus: seksuaalvahekorra kohta küsiti ainult 8.-12. klassi laste käest

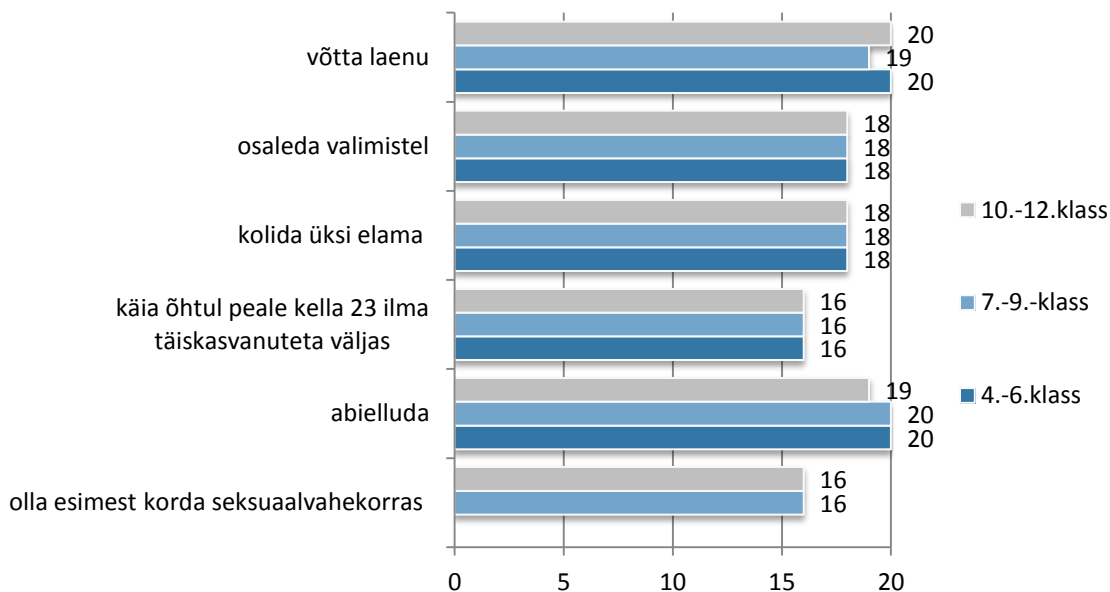
Järgnevalt vaadeldi, millised on arvamused erinevates klassiastmetes käivatel lastel ning vaatluse all on vastuste mediaanväärtus. See kirjeldab vanust, millest suuremat numbrit pakkusid pooled ja millest väiksemat pakkusid samuti pooled lapsed. Näeme, et erinevas vanuses lastel on mõne küsimuse osas natuke erinev arusaam, kuid erinevused ei ole süsteemsed (joonis 25). Kahe tegevuse osas pakuvad 10.–12. klassi noored keskmiselt välja suurema numbri kui nooremad lapsed. Esiteks, leiavad nad, et lapsed on valmis interneti kasutamiseks alles 9-aastasena, kui nooremad peavad õigeks vanuseks 7 aastat. Teiseks peavad 10.-12. klassi lapsed vajadusel oma nooremate õdede ja vendade hoidmist selliseks tööks, milleks ollakse valmis alles 12-aastasena. Nooremad, 4.–7. klassis käivad lapsed arvavad, et ka 10-aastased on selleks valmis (joonis 25).

JONIS 25. MIS VANUSEST ON LAPSED VÕI NOORED VALMIS SELLEKS, ET ... KOOLIASTME JÄRGI, VASTUSTE MEDIAANVÄÄRTUSE JÄRGI (VANUS AASTATES)

Järgmisel joonisel on rida tegevusi, mis on üldjoontes seotud juba vanemate lastega. Kõik lapsed sõltumata sellest, millises klassis nad käivad, leiavad keskmiselt, et noored on valmis õhtul peale kella 23 ilma täiskasvanuteta väljas käima 16-aastasena. See on ka vanus, millal keskmiselt arvatakse, et alaealised on valmis esimest korda seksuaalvahekorras olema. Üksi elamiseks peavad kõik lapsed õigeks vanust 18 aastat. Laenu võtmiseks ja abiellumiseks ollakse laste arvates valmis 19–20-aastasena (joonis 26).

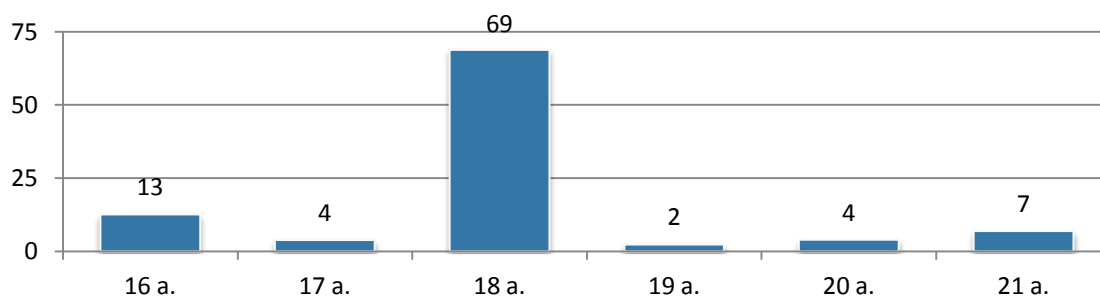
JONIS 26. MIS VANUSES ON LAPSED VÕI NOORED VALMIS SELLEKS, ET ... (2) KOOLIASTME JÄRGI (VANUS AASTATES)

Märkus: 4. – 7. klassi laste käest ei küsitud, millal on noored valmis selleks, et olla esimest korda seksuaalvahekorras.

Valimistel osalemiseks peavad lapsed sobivaks vanuseks 18. eluaastat, nii nagu ka seaduses ette nähtud. Vastustest selgub aga ka, et väiksemad, 4.–7. klassis käivad lapsed, ei pruukinud päris hästi aru saada, mida küsimusega küsiti, kuna pakuti üsna äärmuslikke vastuseid (nt 15 last pakkus, et valimistel osalemiseks ollakse valmis 30-aastasena). Vanemate noorte seisukohta kirjeldab joonis 27, kus on näha, et 10.–12. klassi noorte hulgast 69% leiab, et noored on valimistel osalemiseks valmis 18-aastasena, nii nagu seaduski sätestab. Vaid 17% pakub sellest varasemat vanust ning 13% märgib isegi vanemat vanust kui praegune. Seega ei saa öelda, et noored väga märkimisväärselt toetaks valimisea langetamist.

JONIS 27. MIS VANUSEST ON LAPSED VÕI NOORED VALMIS SELLEKS, ET OSALEDA VALIMISTEL. 10.-12. KLAS (%)

3.3.4. Kokkuvõte

Laste kaasamine otsuste tegemisse ja nende arvamuse austamine on üheks oluliseks õiguseks ÜRO lapse õiguste konventsioonis. Selleks, et lapsed saaksid seda õigust kasutada, on ühelt poolt tarvis seda, et täiskasvanud neile selle võimaluse annaks, kuid teisalt on oluline ka laste endi huvi ja valmisolek kaasa rääkida ja mõelda. Monitooring näitab, et suurem osa Eesti lastest leiab, et laste arvamust tuleks alati küsida nende küsimuste puhul, mis lapsi endid puudutavad. Eriti ühehäälselt ollakse nõus, et just last ennast puudutavaid küsimusi tuleks lastega arutada (97% on täiesti või pigem nõus), kuid ka vanemate lahkumineku puhul lapse arvamuse küsimine on pea kõigi jaoks õige (94%). Kooli, last ümbritseva elu ja poliitikute otsuste osas on neid vähem, kes on täiesti või pigem nõus, et lapsed peaksid saama kaasa rääkida (76-81%). Seega on kõigi loetletud küsimuste puhul valdav enamus lapsi seisukohal, et laste arvamust tuleks arvestada.

Võrdlemisi suur osa lastest saab ka tegelikult igapäevastes küsimustes arvamust avaldada (nt milliseid riideid kanda, kuidas vaba aega veeta, millistes trennides ja ringides käia). Siiski leidub ka neid lapsi, kes tunnevad, et nende arvamust neis küsimustes võiks enam küsida ja arvestada. Koolielu ja üldisemates ühiskonda puudutavates küsimustes, kus lastel on vähem olnud võimalus kaasa rääkida, on ka sellisteks valdkondadeks, kus soovitakse rohkem arvamust avaldada. Samaaegselt teatas nende küsimuste puhul ka üsna suur hulk lapsi, et nad ei soovigi kaasa rääkida (näiteks, kooliüritustel ei soovi 27% kaasa rääkida).

Seda, et lapsi endid puudutavates küsimustes (lapse riided, vaba aeg, toa kujundus, trennid ja ringid) on nende arvamust arvestatud, tunnevad ennekõike tüdrukud ja vanemad lapsed, poisid ja nooremad lapsed aga keskmiselt vähem. Kooli-ja ühiskonnaelu puudutavate küsimuste osas on teistest enam saanud kaasa rääkida poisid ja ka nooremate klasside lapsed. Vähene osalemine otsuste tegemisel ei ole aga ainult võimaluste puudumisest tingitud. Teatud asjade osas ütleb osa lapsi, et nad ei soovigi kaasa rääkida. Kõige väiksem huvi on koolielu, kogukonda ja ühiskonda puudutavate küsimuste osas. Seega võib ka laste enda mõtlemisviis ning vähene huvi takistada nende kaasamist otsustusprotsessidesse koolielu ja laiemat ühiskondlikku elu puudutavatel teemadel.

3.4. Abivajav laps

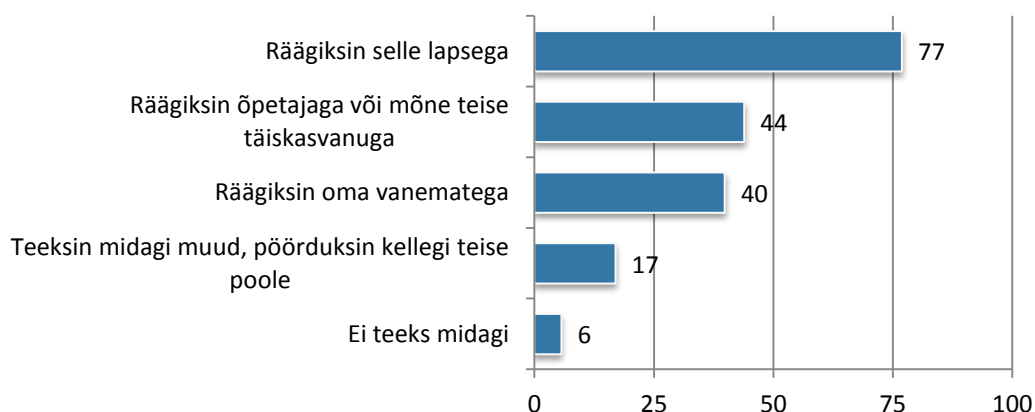
Kuna ükski inimene, eriti aga laps, ei ole päriselt kaitstud erinevate juhtumiste ja ebaseeldivate kogemuste eest, mis võivad viia selleni, et nad vajavad täiskasvanud inimeste või spetsialistide abi, on oluline see, et abi vajav inimene jõuaks abi andjateni. Selleks, et kõik abivajavad lapsed saaksid abi, mida nad vajavad, on aga väga oluline, et inimesed nende ümber sellises olukorras lapsi märkaksid ja nad abi jagajateni juhataksid. Lastekaitse seaduse kohaselt on igal inimesel kohustus abivajavast lapsest teatada politseile, sotsiaaltöötajale või mõnele teisele abi andvale asutusele. Lapsed ise võivad olla teinekord peamised tunnistajad sellest, kui keegi vajab täiskasvanu abikätt, mistõttu on oluline ka see, et lapsed üksteist aitaksid. Järgnev peatükk annab ülevaate sellest, mil viisil Eesti lapsed enda hinnangul käituksid, kui nad näeksid teist last, kes on tõsises hädas ja vajab abi.

Lisaks paluti monitoriingus lastel anda hinnang sellele, kas ja kui sageli neil endil on juhtunud erinevaid negatiivseid juhtumisi ja olukordi. Lastele loetleti selleks rida sündmusi, mida võib üldjuhul pidada sellisteks, kus oleks vaja täiskasvanu sekkumist või tegutsemist. Sellisteks sündmusteks oli näiteks koolivägivald ja –kiusamine, aga ka varastamine, õpetajate poolne halb kohtlemine jms.

3.4.1. Abivajavast lapsest teatamine

Kuna abivajavast lapsest teatamine on iga inimese, seal hulgas ka lapse kohustus, küsiti lastelt, mida nad teeksid, kui näeksid abi vajavat last ja kas üldse peetakse oluliseks midagi ette võtta. Selleks pakuti lastele välja viis lahendusvarianti ja nad võisid nende hulgast valida kõik, mis neile sobivad tundusid (joonis 28). Suurem osa lapsi vastas, et nad räägiks selle sama lapsega, kes tema hinnangul abi vajaks – nii käituks 77% lastest. 44% räägiks nähtust õpetajale või mõnele teisele täiskasvanule, 40% pöörduks selle probleemiga oma vanemate poole. Kõige vähem oli neid lapsi, kes midagi ei teeks (6%).

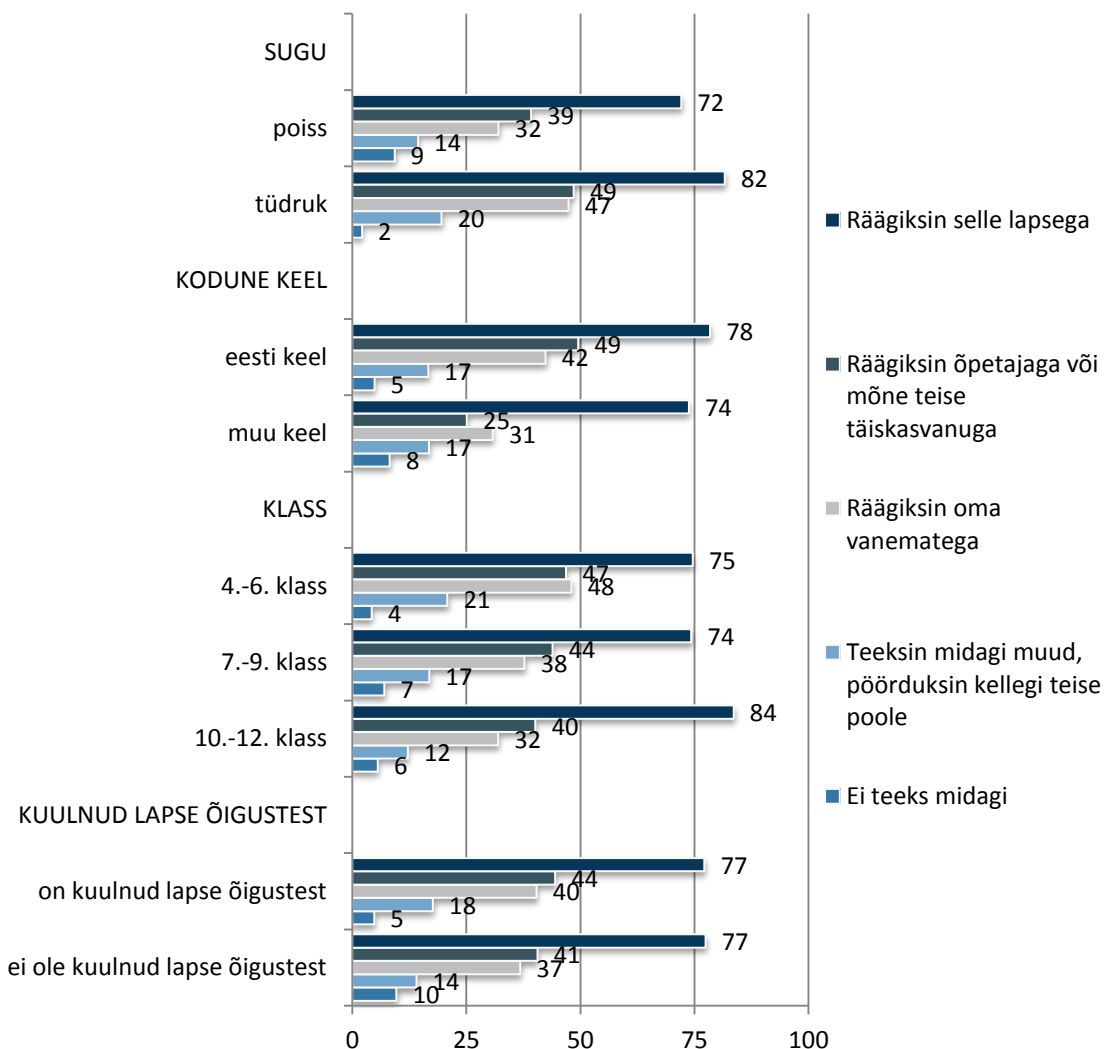
JOONIS 28. MIDA SA TEEKSID, KUI NÄED MÕNDA LAST, KES ON TÕSISES HÄDAS JA SULLE TUNDUB, ET TAL OLEKS ABI VAJA? LASTE OSAKAAL(%)

Joonis 29 annab ülevaate sellest, kuidas käituksid hädasolevat last märgates poisid ja tüdrukud, erineva koduse keelega ja erinevate kooliastmete lapsed. Huvitava asjaoluna ilmnes, et kuigi igal lapsel oli võimalik valida mitu väljapakutud vastusevarianti, märkisid poisid enamasti ära vaid ühe (54% poistest), tüdrukutest valis aga 64% rohkem kui ühe ainsa tegevusviisi. Poiste hulgas on rohkem ka neid, kes ei teeks midagi, kui nad näeksid abi vajavat last (9% poistest ja 2% tüdrukutest märkis

selle vastuse). Seega, iga üheksas poiss leiab, et ta ei teeks tõsises hädas olevat last nähes midagi. Muukeelsetest lastest veidi sagedamini on abivajajat valmis aitama kodus eesti keelt kõnelevad lapsed (5% eesti keelt ja 8% muud keelt kõnelevatest lastest ei teeks midagi). Eesti keelt kodus kõnelevatest lastest räägiks õpetaja või mõne teise täiskasvanuga oluliselt väiksem osa (25%) kui muud keelt kõnelevad lapsed (49%). Eesti keelt kasutavad lapsed räägiksid pigem oma vanematega (42%, muud keelt kõnelevatest kastest 31%). Ka erinevas vanuses laste käitumises võib näha erinevusi: 10.–12. klasside õpilased olid kõige rohkem valmis lapsega ise rääkima ja harvem täiskasvanutelt abi otsima. Nende laste hulgas, kes polnud varem lapse õigustest kuulnud, oli rohkem ka neid, kes ütlesid, et nad ei teeks midagi – nii vastas 10% (5% nendest, kes oli varem lapse õigustest kuulnud, ei teeks midagi) (vt joonis 29).

JONIS 29. MIDA SA TEEKSID, KUI NÄED MÕNDA LAST, KES ON TÕSISES HÄDAS JA SULLE TUNDUB, ET TAL OLEKS ABI VAJA? LAPSED SOO, KODUSE KEELE, KLASSI JA LAPSE ÕIGUSTEST KUULMISE JÄRGI (%)

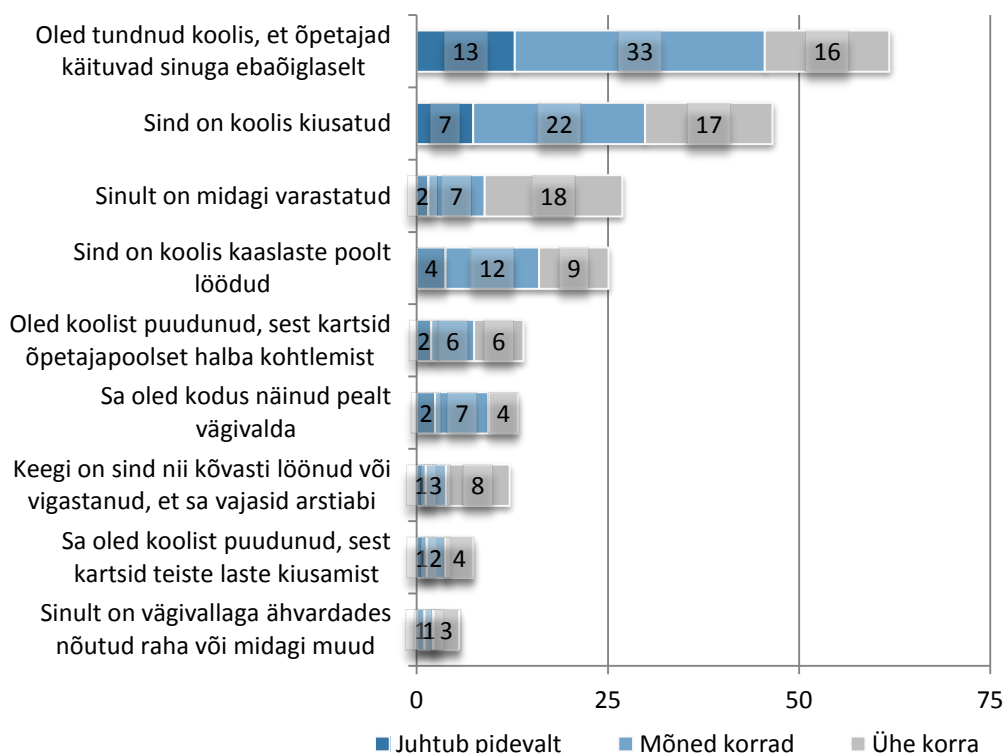

3.4.2. Lastega juhtunud negatiivsed sündmused

Lastelt küsiti ka seda, millised on nende endi kokkupuuted erinevate ebameeldivate seikadega viimase aasta jooksul. Lastele loetleti terve rida sündmusi, mis nende elus võib aset leida, näiteks varguse, vägivalda või kiusamise ohvriks langemine, või ebaõiglase kohtlemise osaks saamine (joonis 30). Kõige rohkem kurtsid lapsed selle üle, et õpetajad käituvad koolis nendega ebaõiglaselt. 13% lastest ütles, et seda juhtub nendega pidevalt ja 33%, et mõned korrad. Ainult ühe korra on juhtunud seda 16% lastega. Kokku mainis õpetajate ebaõiglast käitumist 62% lastest. Poisid tunnetasid ebaõiglast suhtumist natuke sagedamini (64%) kui tüdrukud (58%). 14% lastest olid õpetajapoolset halba kohtlemist kartes ka koolist puudunud.

Teiseks suureks probleemiks on laste jaoks koolikiusamine. Pideva kiusamise ohvriks on enda hinnangul langenud 7% lastest, 22% on kiusatud mõnel korral ja 17% ühel korral. Kokku on koolis kiusamist kogenud vähemalt korra peaaegu pooled lapsed (46%), sealjuures igapäevast kiusamist kurdab 9% poisse ja 6% tüdrukuid. Samas, mida vanemaks lapsed saavad, seda harvemaks jäävad ka kiusamisjuhud. Kui 4.–6. klassi õpilastest kiusati pidevalt 12%, siis 7.–9. klassi õpilastest 6% ja gümnaasiumiõpilastest 2%. Teiste laste kiusamise kartuses on koolist puudunud 7% vastajatest.

JONIS 30. KAS SINUGA ON VIIMASE AASTA JOOKSUL JUHTUNUD MIDAGI ALLPOOL LOETLETUST? (%)

Koolis löömist on kogenud 25% lastest, seejuures 37% poistest ja 14% tüdrukutest. Koguni 12% lastest on löömise tõttu saanud niivõrd kannatada, et on pidanud pöörduma arsti poole. Küsitluse põhjal ei saa aga öelda, kes on see lööja olnud või kus on see toimunud. 27% lastest ehk enam kui iga neljas laps on enda sõnul viimase aasta jooksul kogenud ka, et temalt on midagi varastatud. Kodust vägivalda on pidanud nägema 13% lastest, seejuures 2% näeb seda pidevalt ja 7% mõned korrad. Kõige harvemini (5%) on lastel esinenud olukordi, kus neilt nõuti vägivaldaga ähvardades raha või midagi muud. Laste vastuste puhul ei saa päris kindel olla, kas see kõik on toimunud ühe aasta jooksul,

kuigi just seda perioodi paluti lastel vastates silmas pidada. Ankeetide testimise etapis tehtud intervjuud lastega näitasid, et nad kipuvad meenutama selle küsimuse all valusamaid ja eredamaid juhtumisi ka kaugemast minevikust, näiteks lasteaias. Seega võivad olla laste hinnangud erinevatele sündmustele ülehinnatud ja tegelikult võib olla viimase aasta jooksul juhtunud neid sündmusi vähem.

Neil lastel, kellel oli viimase aasta jooksul esinenud mõni eelmises küsimuses loetletud olukord, paluti kirjutada, kelle poole nad esmalt abi saamiseks pöördusid. Pea kaks kolmandikku lastest vastas, et esmalt pöördusid nad abi saamiseks oma vanemate poole ja kümnendik otsiks abi õpetajatelt. Teistest enam nimetasid lapsed veel ka sõprade või politsei poole pöördumist.

3.4.3. Kokkuvõte

On väga oluline, et kõik lapsed saaksid abi, kui nad seda vajaksid. Võib eeldada, et teised lapsed on paljudel juhtudel tunnistajaks seikadele, kus nende eakaaslasti koheldakse halvasti kas teiste laste või täiskasvanute poolt. Monitooringu andmetest järeldub, et suurem osa lapsi arvab, et kui nad näeksid last, kes paistab olevat tõsiselt hädas ja vajab abi, siis nad räägiksid kas selle lapse endaga (77%), oma vanematega (40%) või mõne teise täiskasvanuga (44%). Vaid 6% lastest ei teeks midagi. Seega lapsed tunnetavad vähemalt hoiakuliselt oma kohustust (kuigi küsitlus ei väljenda alati inimeste tegelikku käitumist) teatada abivajavast lapsest. Vaid väike osa lastest jätkas päriselt reageerimata, kuid tõenäoliselt püüaks suur osa omavahel probleeme lahendada.

Lastelt küsiti ka nende endi kokkupuuteid erinevate ebameeldivate olukordadega viimase aasta jooksul. Kõige enam tunnetavad lapsed, et õpetajad käituvad koolis nendega ebaõiglaselt. Teise probleemina märgiti laste seas ära koolikiusamine, mida on kokkuvõttes kogenud koolis enda hinnangul peaaegu pooled lapsed (46%). Samuti läheb koolikiusamise alla löömine ning seda on kogenud iga neljas laps. Seega näitab monitooring, et väga paljud lapsed kogevad selliseid olukordi, kus oleks võimalik täiskasvanutel lapsi aidata, mistõttu on oluline, et kõik inimesed teadvustaksid abivajavast lapsest teatamise kohustust ning oskaksid ka vajadusel midagi ette võtta.

4. Vanemlus ja suhted vanematega

Laste suhted vanematega ning vanemlust puudutavad teemad on koondatud käesolevasse peatükki. Lapse üheks põhiõiguseks on õigus mõlemale vanemale, mistõttu uuriti laste pereelu – vaadati, kellega lapsed koos elavad ja kui sagedased on laste suhted nende vanematega, kellega nad koos ei ela. Lisaks sellele, et laste jaoks on oluline, et tal oleks olemas mõlemad vanemad ning suhtlusvõimalused mõlema vanemaga, on oluline ka suhete kvaliteet, mistõttu vaadati ka seda, kui sageli ja milliseid tegevusi lapsed oma emade ja isadega koos teevad. See teema on seotud ka vanemlusstiilidega ning sellega, kuidas vanemad annavad lastele ruumi ise oma elu korraldada ja ajakasutuse üle otsustada, kuidas püütakse laste elu kontrollida. Vaadatakse seda, kui hõivatud on laste päevad ja kuidas nad ise saavad tegeleda nende asjadega, mida soovivad.

Uuriti ka laste hinnanguid oma vanemate vanemlusstiilidele ehk sellele, mil viisil laste silme läbi nende vanemad neid kasvatavad, samuti saame teada, milliseid distsiplineerimisviise kasutatakse.

4.1. Laste suhted lahuselavate vanematega

Lapse üheks põhiõiguseks on õigus mõlemale vanemale. Ühiskonnas, kus suhted ja perekonnad purunevad ning paljud vanemad kasvatavad oma lapsi üksi, on oluline vaadata, milline on see olukord laste vaatenurgast. Kasearu ja Rootalu (2011) on välja toonud, et perekonnasüsteem on tervik ja ei saa vaadata lihtsalt kahe indiviidi (st lapse ja ühe vanema) omavahelist suhet, vaid oluline on terve suhete võrgustik. Seepärast vaadati ka uuringus erinevaid perekonnavorme ja laste suhteid pereliikmetega.

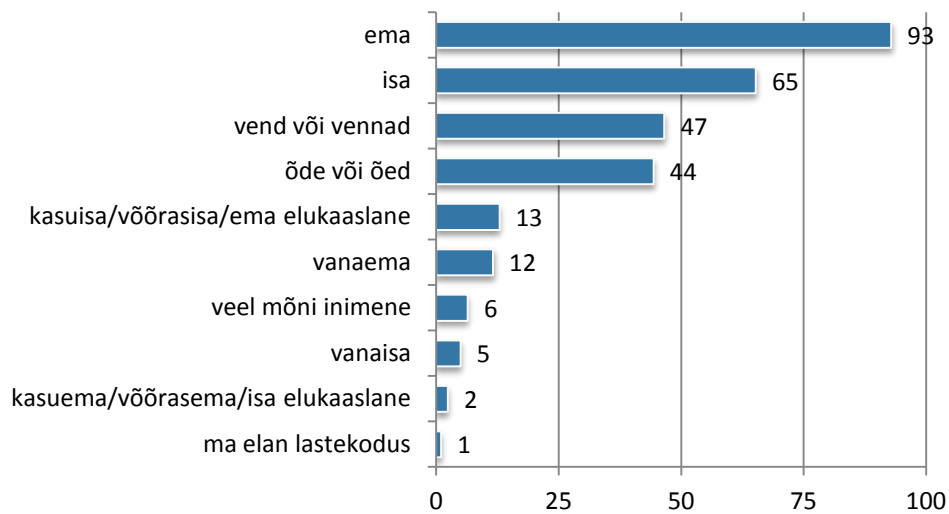
Järgnevalt selgitatakse välja, kellega koos lapsed elavad ja kui palju on neid lapsi, kellel on neist lahus elavaid vanemaid. Seejärel vaadatakse, kui sageli lapsed oma lahuselavate vanematega kohtuvad ning kas nad on sellise kohtumissagedusega rahul.

4.1.1. Laste perepilt

Lastelt küsiti, milline on nende pere koosseis ning paluti etteantud loetelust märkida ära kõik inimesed, kes elavad nendega koos ühes kodus. Nagu eeldada võiski, on laste perepildid väga erinevad ning teinekord oli lastel keeruline kirja panna, milline on nende perekoosseis. Tänapäeva perekonnatüübid on erinevad ning esineb ka näiteks selliseid perekonnavorme, kus laps veedab pool aega ema ja kasuisaga ning teise poole aega isa ja kasuemaga. Kui palju selliseid perekondi on, käesolev monitooring siiski hinnata ei võimalda.

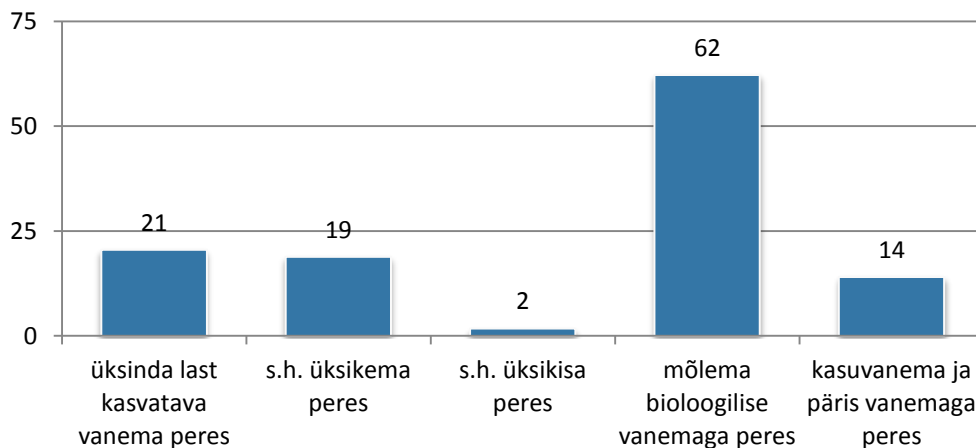
Laste küsitlus kinnitas, et suur osa lapsi ei ela koos oma mõlema vanemaga. Peaaegu kõik lapsed elavad koos oma emaga (93%), isa elab seevastu oluliselt vähemate laste peredes (65%). Lisaks bioloogilistele vanematele elas 13% lastest koos kasuisaga, võõrasisaga või ema elukaaslasega ja 2% koos kasuema, võõrasema või isa elukaaslasega (joonis 31). Mitme põlvkonna perekondi on suhteliselt vähe: 12% lastest nimetas, et elavad koos vanaema ja 5% vanaisaga.

JONIS 31. LASTE PERELIIKMED, VASTAVAT PERELIIGET MAININUD LASTE OSAKAAL (%)

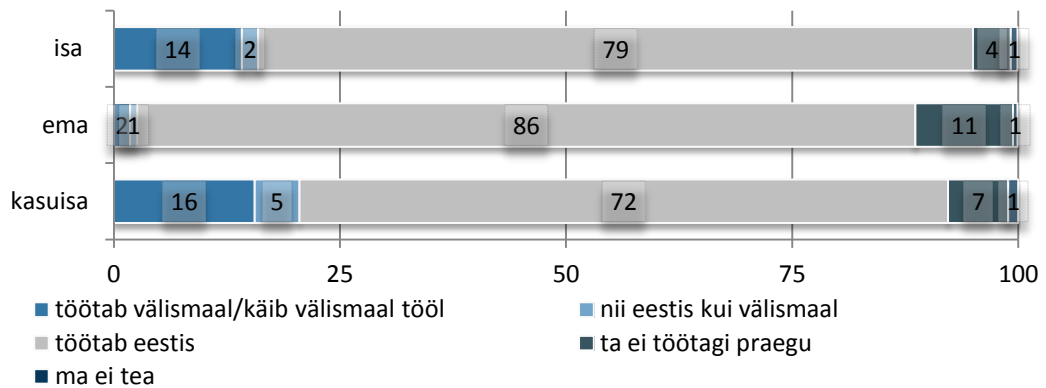
Mõlema bioloogilise vanemaga koos elas 62% vastanud lastest. 14% laste pere koosnes ühest bioloogilisest vanemast ja ühest kasuvanemast ning 21% lastest elas vaid koos ühe vanemaga, kelleks reeglina oli ema (91% üksikvanematest) (joonis 32). 25% lastest ütles, et neil on isa, kes elab temast lahus, 2% lastest ütles, et ema elab temast eraldi ning 3% lastel elavad mõlemad vanemad mujal – valimis oli ka asenduskodulapsi, kasuvanemate, vanavanemate või muude sugulastega koos elavaid lapsi.

JONIS 32. MILLISES PERES LAPSED KASVAVAD? OSAKAAL LASTEST (%)

Lastelt küsiti vanemate kohta ka seda, kas ja kus nad töötavad. Paluti vastata nii emade, isade kui ka kasuisade ja kasuemade kohta, kui need lapsel olemas on. Selgus, et laste sõnul töötab suurem osa vanemaid Eestis. Emadest ei tööta 11%, isadest 4%. Välismaal töötas 14% isadest, 2% emadest ja kasuisadest 16% (joonis 33).

JONIS 33. ISA, EMA JA KASUISA TÖÖHÕIVE, NENDE LASTE OSAKAAL, KELLEL VASTAV VANEM ON OLEMAS (%)

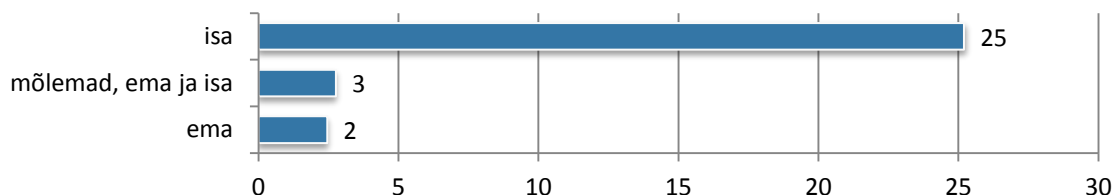

4.1.2. Kohtumine lahus elavate vanematega

Kuigi eelnevalt oli näha, et kõik lapsed ei ela koos oma ema või isaga, ei tähenda see alati seda, et nende laste elus eemalelavat vanemat ei olegi. ÜRO lapse õiguste konventsiooni kohaselt on lapsel, kes on lahutatud ühest või mõlemast vanemast, õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga, kui see ei ole lapse huvidega vastuolus⁶.

Et uurida laste suhteid oma eemalelava vanemaga, küsiti esmalt lastelt, kas neil on ema või isa, kes elab kusagil mujal, mitte koos temaga (vanemad võivad olla ka näiteks teadmata või surnud). Veerand lastest (25%) vastas, et neil on isa, kes elab kusagil mujal ja mitte koos nendega. 2% lapsi ei elanud koos oma emaga ning 3% lastest ei elanud koos kummagi vanemaga (joonis 34).

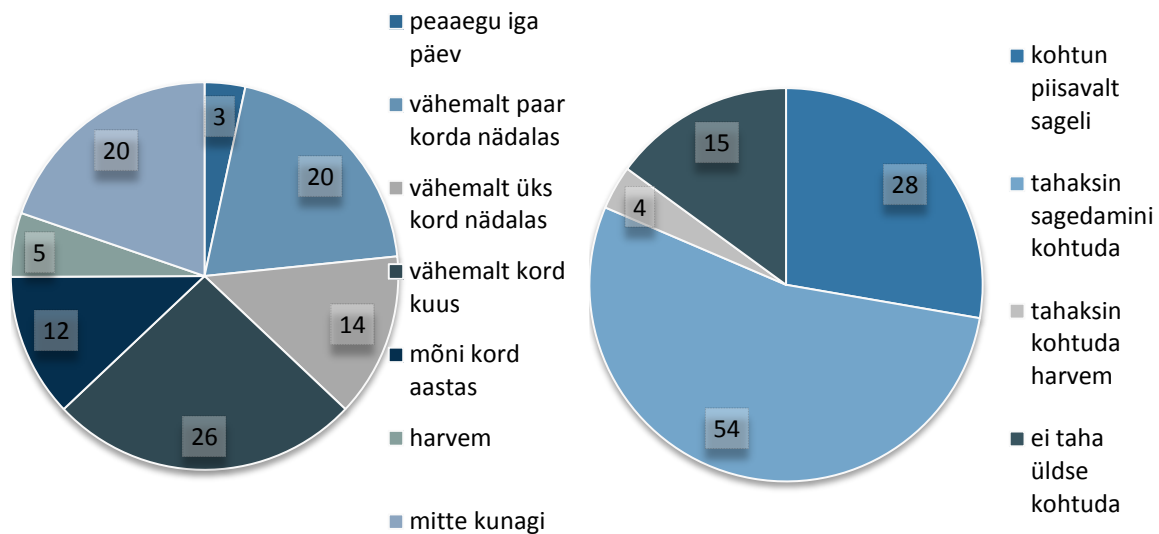
JONIS 34. LAPSED, KELLE ISA, EMA VÕI MÕLEMAD VANEMAD EI ELA KOOS LAPSEGA. LASTE OSAKAAL (%)

Kuivõrd iga neljas laps ütles, et neil on isa, kes elab temast lahus, vaadeldi kuivõrd sageli lapsed kohtuvad oma lahuselava isaga. Küsitlustulemused näitavad, et ilmselgelt on isata perekondade praktika väga erinev ja on nii selliseid peresid, kus laps näeb oma isa iga päev (3%), kui ka neid, kes ei näe oma isa kunagi (20%) (joonis 35). Vähemalt korra või paar nädalas kohtub oma lahuselava isaga 24% lastest ja 26% lastest kohtub isaga kord kuus. On ka neid, kes kohtuvad vaid kord aastas (12%) või veel harvem (5%). Igapäevaselt või vähemalt paar korda nädalas kohtuvad oma lahuselavate isadega vähesed ehk alla veerandi lastest.

⁶ ÜRO lapse õiguste konventsioon, artikkel 9, punkt 3.

JONIS 35. VASAKUL: KUI SAGELI KOHTUD OMA LAHUSELAVA ISAGA. PAREMAL: KAS KOHTUD OMA LAHUS ELAVA ISAGA PIISAVALT? OSAKAAL LASTEST, KELLE ISA EI ELA KOOS NENDEGA (%)

Lastelt küsiti ka, kas nad on rahul sellega, kui sageli nad oma isa näevad ja üle poole nendest lastest, kelle isa ei ela koos nendega, sooviks tegelikult kohtuda sagedamini (54%). Samas oli ka neid, kes ei sooviks üldse kohtuda (15%) ja neid, kes tahaks kohtuda harvem (3%). Vaid 28% nendest lastest, kelle isa ei elanud nendega koos, oli rahul sellega, kui sageli vanemaga kohtutakse.

8.–12. klassi laste käest küsiti ka, kas lapse õiguste hulka kuulub lapse õigus säilitada isiklikud suhted ja kontakt vanemaga, kui ta on lahus ühest või mõlemast vanemast. Lastest 85% teadis, et see on lapse õigus. 4% aga arvas, et ei ole ning 11% lastest ei osanud öelda.

4.1.3. Kokkuvõte

Küsitlusest selgus, et laste perekoosseisud on väga erinevad ning suur osa lapsi elab koos vaid ühe oma bioloogilise vanemaga. Suurem osa lastest (93%) elab koos oma bioloogilise emaga, kuid bioloogilise isaga koos elab vaid 65% lastest. Paljudel juhtudel on küll vanema rolli täitma tulnud uus inimene ning lastel on kasuisasid-emasid, kuid vaatamata sellele on oluline, et laps saaks säilitada oma suhte ka bioloogiliste vanematega. Kokku puudutab see teema 30% lapsi, kellel kas üks vanematest või mõlemad ei ela koos nendega, vaid elavad kusagil mujal.

25% laste bioloogiline isa ei ela koos lapsega. Küsitlus näitas, et see, kui sageli lahuselava isaga suheldakse, varieerub märkimisväärselt. On nii neid, kes kohtuvad peaaegu igapäev (3%) või vähemalt paar korda nädalas (20%), kuid on ka neid, kes ei kohtu mitte kunagi (20%). Olukord ei ole suurema osa nende laste jaoks rahuldav – kuigi 28% lastest leiab, et nad kohtuvad oma lahuselava isaga piisavalt sageli, sooviksid siiski üle poole lastest kohtuda sagedamini.

4.2. Lapse aeg ja tegevused koos vanematega

Lisaks sellele, et laste jaoks on oluline, et tal oleks olemas mõlemad vanemad ning suhtlusvõimalused mõlema vanemaga, on oluline ka kvaliteet. Lapsevanemad võivad oma lastega palju aega koos veeta, kuid kvaliteetseimaks võib pidada sellist aega, kui lapsevanem ja laps võtavad koos ette midagi sellist, mis valmistab rõõmu mõlemale osapoolle ning mõlemad osapooled pühendavad sellele tegevusele aega.

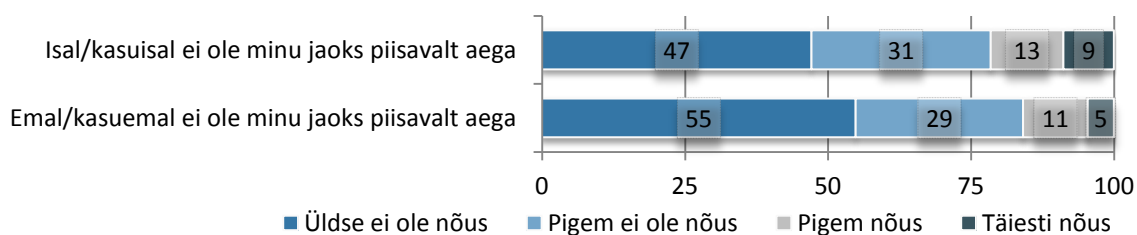
Positiivse vanemluse põhimõtte on kasvatada lapsed üles positiivses õhkkonnas ning pakkuda lastele turvalist lapsepõlve. Vanemlus peab olema hoolitsev, tunnustav, suunav ja lastele enesekindlust andev. Selle kõige tagamise eelduseks on lapsevanemate aeg lastele ning see, mil viisil lapsed ja vanemad oma aega koos veedavad. Seda uuriti monitooringus mitme nurga alt.

4.2.1. Lapse aeg vanematega

Esmalt küsiti 8.–12. klass laste käest, kas nad tunnevad, et emal või isal pole nende jaoks aega (nooremate laste ankeedis seda küsimust polnud). Seejärel uuriti laste ja vanemate ühistegevuste sagedust ning teiseks keskmeks oli lapse ja vanemate suhtlemise sagedus ja sisu. Teisisõnu uuriti, kas ja millistel teemadel lapsed oma vanematega räägivad.

Suurem osa lastest (84%) ei ole nõus väitega, et nende emal või kasuemat ei oleks nende jaoks piisavalt aega. Vanemate ajapuudust tunneb 16% lastest (täiesti või pigem nõus väitega). Isa või kasuisa osas nõustatakse mõnevõrra rohkem (22%), et nendel pole laste jaoks piisavalt aega (joonis 36).

JOONIS 36. EMAL VÕI ISAL EI OLE MINU JAKS PIISAVALT AEGA (%)

Tüdrukud tunnetavad poistest mõnevõrra rohkem seda, et isal/kasuisal või emal/kasuemat pole nende jaoks aega. Kui poistest on täiesti või pigem nõus, et emal pole nende jaoks piisavalt aega, kokku 12%, siis tüdrukutest 20%. 18% poistest ja 24% tüdrukutest on täiesti nõus või pigem nõus, et isal pole laste jaoks piisavalt aega.

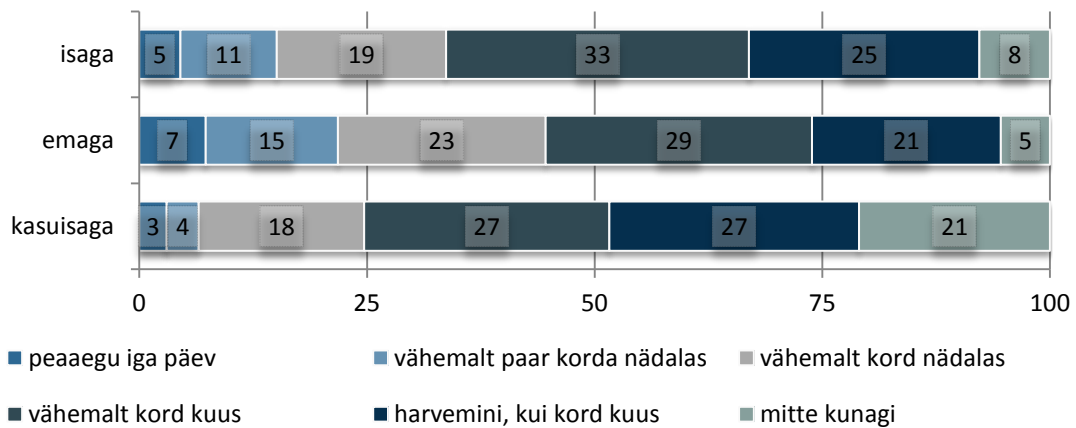
Seejärel küsiti kõigilt lastelt (s.t. 4.–12. klass), kui sageli võtavad nad koos vanematega ette midagi toredat (näiteks käivad koos kinos, jalutavad, matkavad, meisterdavad ja mängivad koos, külastavad sugulasi, teevad koos sporti). Kuivõrd tuleb arvestada, et peretüübid on erinevad ning suhtlussagedus ja -viis ema ja isaga, aga ka kasuema-kasuisaga võib olla erinev, küsiti kõigi nelja kohta eraldi.

Ühistegevused vanematega ei ole paljude laste jaoks kuigi sagedased. Emadega võtab vähemalt kord nädalas või sagedamini ette midagi toredat 45% ja isadega 35% lastest, mis tähendab, et kõik ülejäänud lapsed võtavad vanematega koos midagi toredat ette harvem kui kord nädalas. Harvemini kui kord kuus võtab emaga koos midagi toredat ette iga viies laps (21%) ja isadega iga neljas (25%). On

ka selliseid lapsi, kelle vanemad nendega kunagi midagi koos ette ei võta (5% emade ja 8% isadega) (joonis 37). Üldiselt tuli monitooringust välja, et emadega võetakse oluliselt sagedamini midagi toredat ette kui isadega.

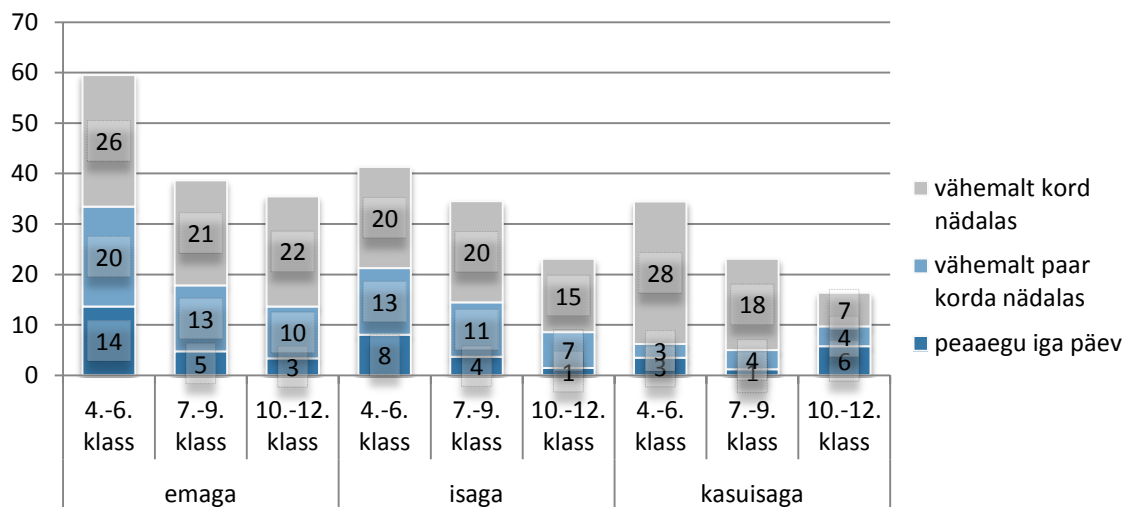
Need, kes elavad koos kasuvanematega, andsid hinnangu oma ettevõtmiste kohta koos kasuvanematega. Iga viies laps (21%), kes elab koos kasuisaga, ei võta temaga koos mitte kunagi midagi sellist toredat ette nagu küsimuses välja pakutud.

JOONIS 37. KUI SAGELI VÕTAD VABAL AJAL KOOS VANEMATEGA MIDAGI TOREDAT ETTE, NÄITEKS KÄITE KINOS, JALUTATE, MATKATE, MEISTERDATE JA MÄNGITE KOOS, KÜLASTATE SUGULASI, TEETE KOOS SPORTI? (%)

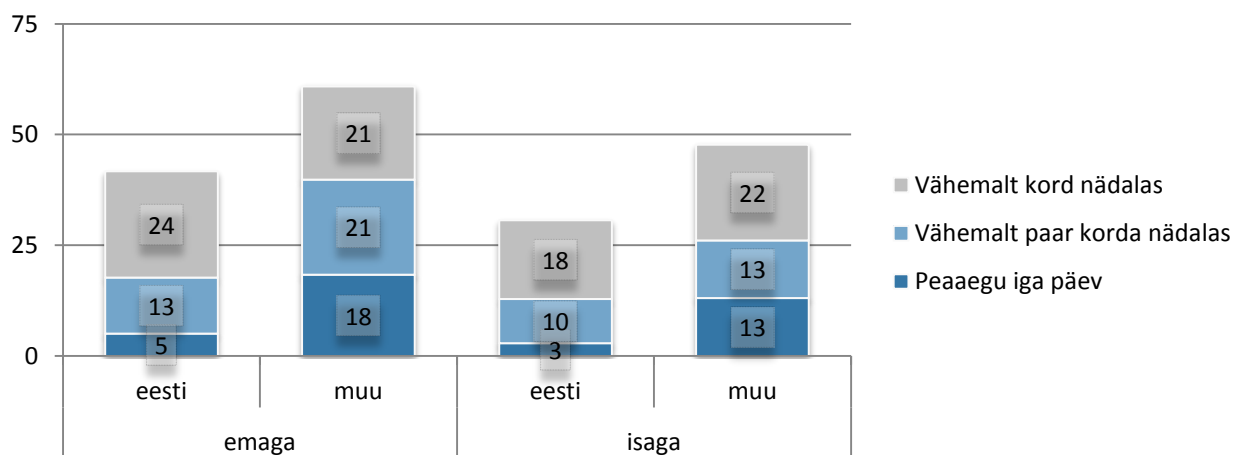
Vaadates lapsi klassiastmete kaupa, on täheldatav selge trend – mida noorem on laps, seda sagedamini ta vanematega midagi toredat koos ette võtab. Eriti kehtib see ema kohta, kellega koos võtab midagi vähemalt kord kuus ette 60% noorematest (4.– 6. klassi) lastest, samas kui klassiaste vanemate puhul on see osakaal 39% ning kõige vanemate ehk gümnaasiumi või keskkooli õpilaste puhul 35% (joonis 38). Ka isasid puudutavate vastuste puhul on näha sarnast trendi, kuid ka kõige väiksemate puhul jääb toredate asjade koostegemine märkimisväärselt harvemaks kui emade puhul. 4.–6. klassi lastest 41% teeb vähemalt kord nädalas või sagedamini midagi toredat koos oma isaga, 7.– 9. klassi lastest vastavalt 25% ja 10.–12. klassi lastest 23%. Kasuisaga võetakse midagi toredat ette mõnevõrra harvem kui päris isadega. Kasuomadega koos elavaid lapsi on nii vähe, et suhtlust nendega ei ole võimalik täpsemalt uurida.

JOONIS 38. KUI SAGELI VÕTAD VABAL AJAL KOOS VANEMATEGA MIDAGI TOREDAT ETTE, NÄITEKS KÄITE KINOS, JALUTATE, MATKATE, MEISTERDATE JA MÄNGITE KOOS, KÜLASTATE SUGULASI, TEETE KOOS SPORTI? KOOLIASTME JÄRGI (%)

Märkimisväärsed erinevused vanematega koos tegutsemises ilmnevad, kui vaadata lapse kodust keelt. Nende laste hulgas, kelle kodune keel ei ole eesti keel, on oluliselt rohkem neid, kes ema ja isaga peaaegu iga päev midagi toredat ette võtavad kui kodus eesti keelt kõnelevad lapsed. Näiteks emadega võtab igapäevaselt midagi ette 18% muukeelsetest ja 5% eestikeelsetest peredest pärit lapsed (joonis 39). Ka isade puhul ilmneb sama muster.

JOONIS 39. KUI SAGELI VÕTAD VABAL AJAL KOOS VANEMATEGA MIDAGI TOREDAT ETTE, NÄITEKS KÄITE KINOS, JALUTATE, MATKATE, MEISTERDATE JA MÄNGITE KOOS, KÜLASTATE SUGULASI, TEETE KOOS SPORTI? KODUSE KEELE JÄRGI (%)

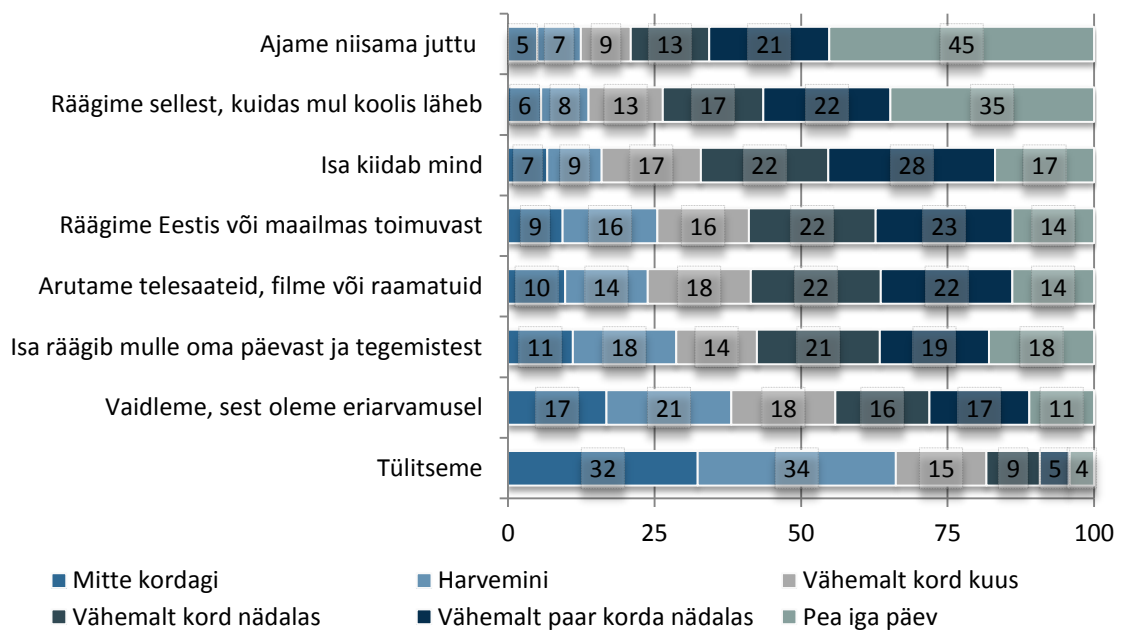
Vähemalt kord nädalas või sagedamini on muukeelsete perede lastest tervelt 60% koos emaga midagi toredat ette võtmas, samas kui eestikeelsete perede lastest 42%. Isadega teeb koos vähemalt kord nädalas midagi 48% muukeelsete ja 31% eestikeelsete perede lastest. Kasuvanemate kohta ei saa järeldusi teha, kuna valimis ei olnud selleks piisavalt kasuvanemaid.

4.2.2. Laste suhtlus isaga

Järgmine küsimusteplokk puudutas lähemalt laste ja vanemate omavahelist suhtlemist. Lastele esitati kaheksa suhtlust kirjeldavat tegevust ning paluti hinnata, kui sageli neid tegevusi viimase kuu aja jooksul on ette tulnud ema/kasuemaga ja kui sageli isa/kasuisaga.

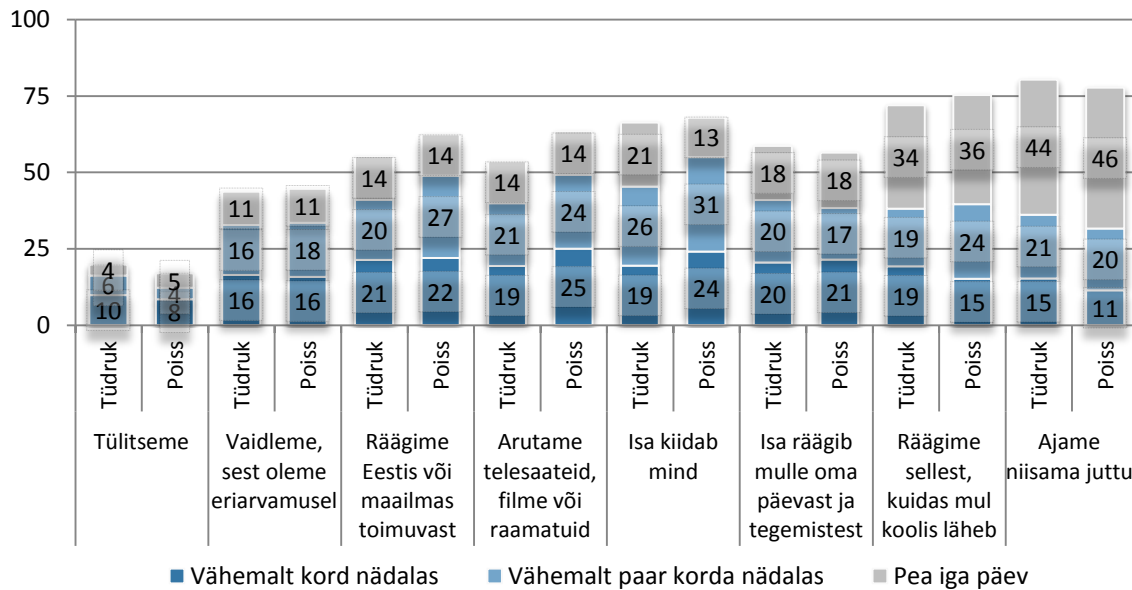
Vaadates esmalt laste vastuseid isa või kasuisa kohta, selgus, et päris suur osa lapsi räägib igapäevaselt isaga niisama juttu. 45% lastest vastas, et nad ajavad isaga niisama juttu iga päev, 21% ajas isaga juttu vähemalt paar korda nädalas (joonis 40). Samuti räägivad lapsed pea iga päev (35%) või vähemalt paar korda nädalas (22%) isaga sellest, kuidas lapsel koolis läheb. Kõige harvemini aga isaga tülitsetakse või vaieldakse eriarvamuste üle – 34% lastest tülitseb ning 21% lastel tuleb harvem kui kord kuus ette eriarvamustest tingitud vaidlusi.

Joonis 40. KUI SAGELI OLED SA VIIMASE KUU AJA JOOKSUL ISA VÕI KASUISAGA TEINUD JÄRGMIST? (%)

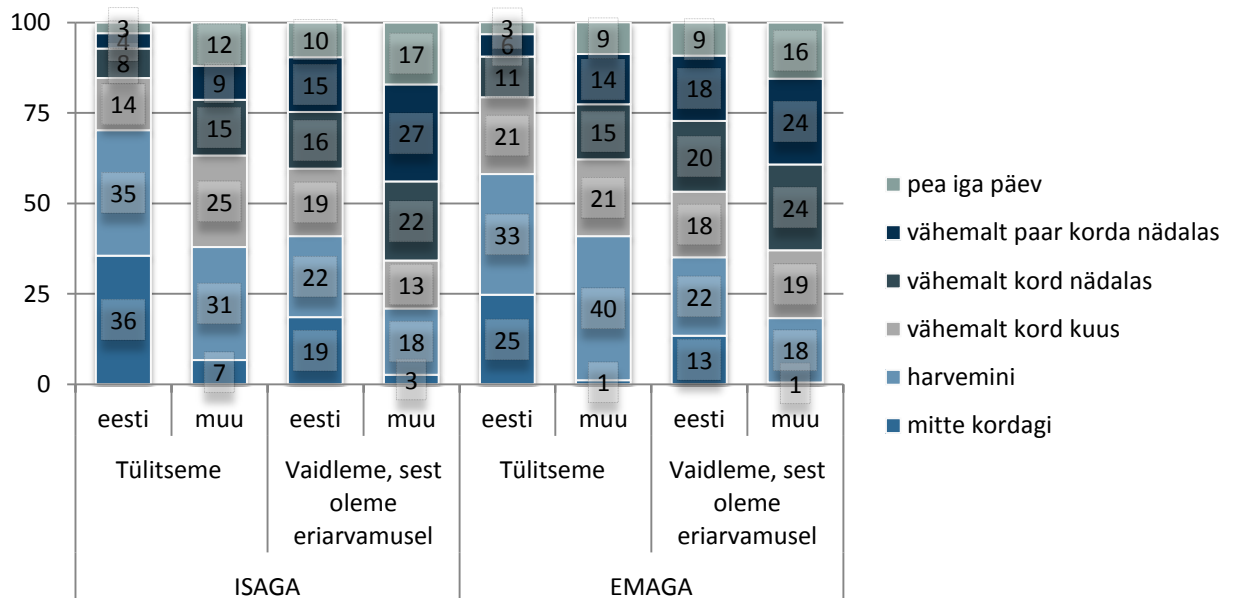
Kui vaadata eraldi poiste ja tüdrukute hinnanguid sellele, kui sageli erinevatel teemadel räägitakse, siis üldjoontes on vastused üsna sarnased. Silma hakkab see, et poisid räägivad tüdrukutest sagedamini isaga Eestis või maailmas toimuvast. 63% poistest räägib sellest vähemalt kord nädalas või sagedamini võrreldes tüdrukutega (55%). Ka telesaateid, filme või raamatuid arutavad poisid isadega sagedamini kui tüdrukud. Silma hakkab ka see, et tüdrukud ütlevad, et nad saavad isade käest sagedamini kiita kui poisid. 21% tüdrukutest ja 13% tüdrukutest märkis, et isa kiidab neid peaaegu iga päev (joonis 41). Samas kui võtta arvestuseks vähemalt kord nädalas kiita saamine, siis kokkuvõttes hindavad poisid isade käest kiitasaamist sagedamaks kui tüdrukud (kokku 71% poistest ja 66% tüdrukutest vastas, et saab kiita kas iga päev, vähemalt paar korda nädalas või vähemalt kord nädalas).

JONIS 41. KUI SAGELI OLED SA VIIMASE KUU AJA JOOKSUL ISA VÕI KASUISAGA TEINUD JÄRGMIST? LASTE VASTUSED SOO JÄRGI (%)

Vaidlemise ja tülitsemise osas ilmnevad suured erisused lapse koduse keele järgi. Lapsed, kelle peamiseks koduseks keeleks on eesti keel, ütlevad märksa sagedamini, et nad ei vaidle ega tülitse oma vanematega mitte kunagi. Tervelt 36% eestikeelsete perede lastest leidis, et nad ei tülitse isaga mitte kunagi, samas kui vaid 7% muukeelsete perede lastest ei tülitse isaga (joonis 42).

JONIS 42. KUI SAGELI TÜLITSED VÕI VAIDLED VANEMATEGA KUNA OLETE ERIARVAMUSTEL? KODUSE KEELE JÄRGI (%)

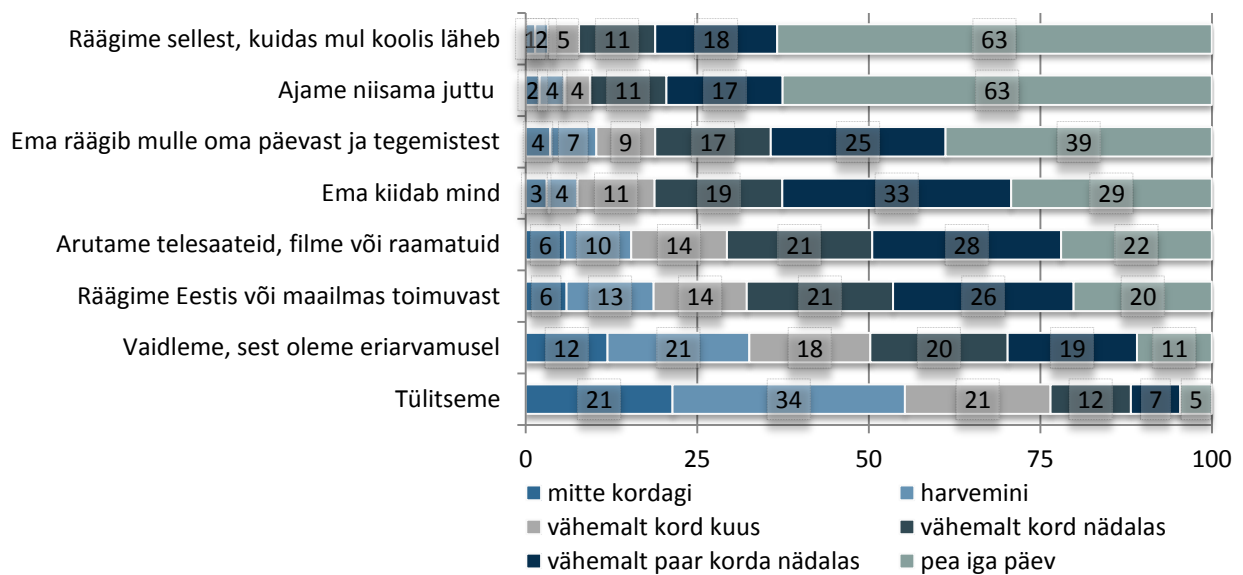
Võrreldes eestikeelsete perede lastega, vaidlevad ja tülitsevad ema ja isaga peaaegu igapäevaselt tunduvalt suurem osa muukeelsete perede lastest.

4.2.3. Laste suhtlus emaga

Sarnaselt eelmisele küsimusele uuriti ka ema või kasuema ning lapse ühiseid tegevusi ja suhteid. Selleks küsiti lapselt, kui sageli on ta viimase kuu aja jooksul ema või kasuemaga ette võtnud erinevaid tegevusi. Nii nagu suhtluses isaga, räägitakse emadegagi peamiselt sellest, kuidas koolis läheb (63%) ja aetakse niisama juttu (63%) ning kõige harvem tülitsetakse ja vaieldakse (joonis 43). Samas tuleb tõdeda, et nende laste osakaal, kes pole ema või kasuemaga mitte kordagi tülitsenud või erimeelsustest tingitult vaielnud, on väiksem kui isade puhul. Kui mitte kordagi pole emaga tülitsenud veidi enam kui iga viies (21%) laps, siis isaga pole mitte kordagi tülitsenud peaaegu kolmandik (32%) vastanud lastest. See võib ühest küljest viidata sellele, et rohkem on peresid, kus isa või kasuisa pole ning sellest tingitult ei ole lapsel võimalust ühtegi loetletud tegevustest isaga või kasuisaga teha. Teisalt võib arvata, et lapsed on enamasti lähedasemad oma emaga ning sellest tulenevalt on ka tülitsemised või erimeelsused sagedasemad tekkima just emaga.

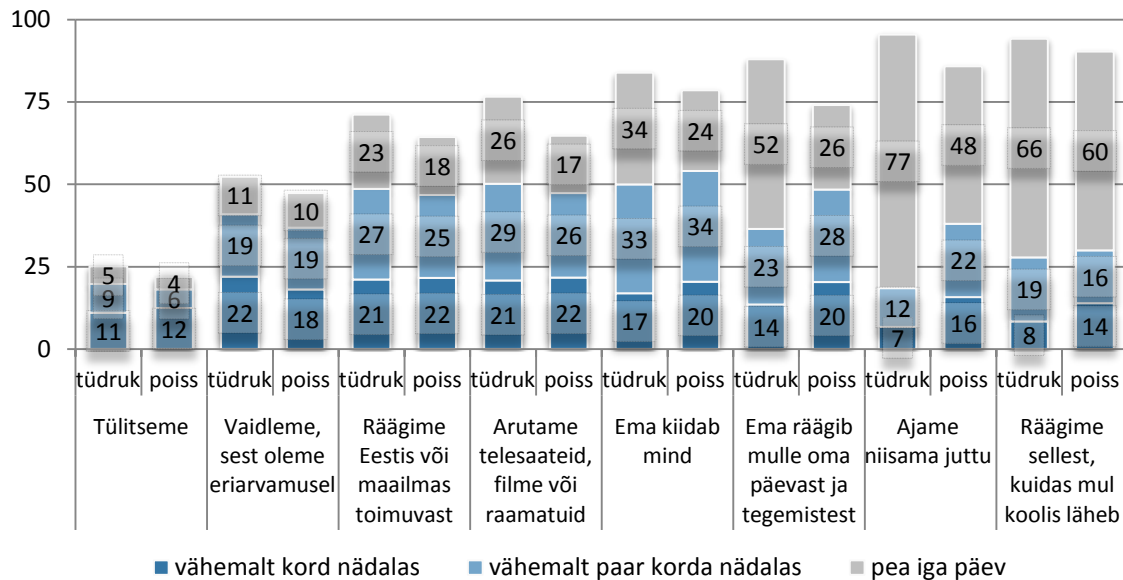
Võrreldes isadega räägivad emad ka sagedamini oma päevast ja tegemistest (39% teeb seda pea iga päev), samas kui isadest räägib oma päevast ja tegemistest iga päev 18%. Samuti on emad varmamad kiitma lapsi vähemalt paar korda nädalas (33%) või pea iga päev (29%).

JOOINIS 43. KUI SAGELI OLED SA VIIMASE KUU AJA JOOKSUL EMA VÕI KASUEMAGA TEINUD JÄRGMIST? (%)

Võrreldes suhtlust emaga lapse soo lõikes, võib välja tuua, et tüdrukute osakaal, kes ajavad emaga kas igapäevaselt või vähemalt paar korda nädalas juttu, on võrreldes poistega tunduvalt suurem (vastavalt 89% ja 70%) (joonis 44).

JONIS 44. KUI SAGELI OLED SA VIIMASE KUU AJA JOOKSUL EMA VÕI KASUEMAGA TEINUD JÄRGMIST? LAPSE HINNANGUD LAPSE SOO JÄRGI (%)

Samuti räägivad tüdrukud emadega tihemini sellest, kuidas neil koolis läheb. Üldiselt võib öelda, et kõiki loetletud tegevusi teevad emad tütardega sagedamini kui poegadega. Näiteks räägivad emad pea iga päev oma päevast tütardele (52%) ning teevad seda poole sagedamini kui poegadega (26%). Samuti arutavad emad tütardega igapäevaselt sagedamini maailmas toimuvaid asju ning telesaateid, filme ja raamatuid. Üldjoontes võib välja tuua, et isad teevad sagedamini asju poegadega ning emad tütardega.

4.2.4. Kokkuvõte

Laste oleviku ja tuleviku heaolu mõjutab muude asjaolude kõrval ka see, milline on laste suhte kvaliteet ning kui võrdluses lapsed tunnetavad, et nende vanemad on nende jaoks alati ning tingimusteta olemas. Kvaliteetseks võib pidada sellist lapsevanema ja lapse ühiselt veedetud aega, kus lapsevanem ja laps võtavad koos ette midagi sellist, mis valmistab rõõmu mõlemale osapoolle ning mõlemad osapooled pühendavad sellele tegevusele aega.

Suurem osa lapsi ei arva, et nende emal või kasuelmal ei ole nende jaoks piisavalt aega (16% laste vastused viitasid sellele, et emal või kasuelmal pole piisavalt aega). Isade puhul on aga aeg veidi defitsiitsem ja veidi üle viiendiku (22%) lastest tunnevad, et isal pole nende jaoks piisavalt aega. Ka ühistegevused vanematega pole paljude laste jaoks väga sagedased. Emaga võtab vähemalt kord nädalas või sagedamini ette midagi toredat 45% ja isadega 35% lastest. Seega ülejäänud lapsed võtavad vanematega koos midagi toredat ette harvemini kui kord nädalas. Kuna tervelt 25% lastest ei ela koos oma isaga, siis on ilmselt see üks põhjus, miks isaga harvem toredaid tegevusi tehes aega koos veedetakse. Uuringus lähtuti sellest, et nii ema kui isa on lapse jaoks olulised, sõltumata sellest, kas nad elavad lapsega koos või mitte. Seetõttu küsiti isa ja emaga koos aja veetmise kohta ka nendelt lastelt, kelle vanem elab lapsest lahus.

Võrreldes laste suhtlust ja erinevaid tegemisi isaga, selgus, et kuigi suur osa lastest ei võta igapäevaselt midagi koos ette, siis niisama juttu räägitakse isaga igapäevaselt (45% lastest) või iganädalaselt (24%) küll. Samuti vesteldakse isaga igapäevaselt (35%) või –nädalaselt (22%) sellest, kuidas lapsel koolis läheb. Ka emaga räägitakse peamiselt sellest, kuidas koolis läheb ja aetakse

niisama juttu, kuid oluliselt suurem osa lastest räägib emaga iga päev – nii kooli teemadel kui ka niisama räägib emaga 63% lastest iga päev. Emad räägivad ka isadest sagedamini oma päevast ja tegemistest (39% vs 18%) ning emad kiidavad oma lapsi sagedamini kui isad. Samas tuleb emaga ette rohkem tülisid kui isaga ning kui mitte kordagi pole emaga tülitsetud veidi enam kui iga viies (21%) laps, siis isaga pole mitte kordagi tülitsetud peaaegu kolmandik (32%) vastanud lastest. Põhjus võib ühest küljest olla selles, et neljandikul lastest pole isa, kes elaks nendega koos ja osaleks seeläbi ka igapäevaselt lapse elus, teisalt võib arvata, et ema ja lapse tihedam suhtlus viib ka sagedamini tülitsemise või erimeelsuseni.

Küsitlustulemused näitasid ka, et lapsevanemate suhtlussagedus lapsega sõltub osalt ka sellest, kas tegu on poisi või tüdrukuga. Üldiselt suhtlesid nii emad kui isad tütardega mõnevõrra rohkem kui poegadega. Samas, nagu selgus, tunnetavad tüdrukud poistest mõnevõrra rohkem ka seda, et isal/kasuisal või emal/kasuemal pole nende jaoks piisavalt aega. Seega võib järeldada, et tüdrukute tähelepanuvajadus on mõnevõrra suurem kui poeglaste oma ning see võib olla ka põhjus, miks emad ja isad tütardele rohkem tähelepanu pööravad.

4.3. Vanemlusstiilid ja distsiplineerimine

Lapsevanemad võivad oma lastega suhelda ning neid kasvatada väga erineval viisil. Seda, kuidas ja milliste põhimõtete järgi lapsevanemad oma lapsi kasvatavad, nimetatakse vanemlusstiiliks. Vanemate vanemlusstiilil on oluline roll laste heaolu tagamiseks, sotsiaalse kompetentsuse, akadeemilise soorituse, psühhosotsiaalse arengu tagamiseks ja probleemse käitumise vähendamiseks. See, kuidas täiskasvanud suhtuvad lastesse ja nende suhtes käituvad, mõjutab ja kujundab ka laste arusaama neist endist, oma võimetest, kompetentsusest, õigustest, kohustustest ja rollidest (Johnny 2006, James & James 2008, Morine 2000).

Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee on sõnastanud positiivse vanemluse põhimõtted, mida võiksid vanemad oma laste kasvatamise järgida. Nende soovitude kohaselt tähendab positiivne vanemlus vanemlikku käitumist, mille puhul arvestatakse igati lapse huvidega ning mis on hoolitsev ja enesekindlust andev, vägivallavaba, tunnustav ja suunav, seades piire lapse täieliku arengu soodustamiseks.⁷ Monitooringuga seati eesmärgiks saada infot selle kohta, millisel viisil laste hinnangul nende vanemad neid kasvatavad ning näha, milliseid vanemlusstiile Eestis järgitakse.

Vanemlusstiilidega ja lapse õigustega perekonna kontekstis onatud ka viisid, kuidas lapsevanemad lapsi distsiplineerivad. Viise laste karistamiseks ja distsiplineerimiseks on väga erinevaid ja monitooringus palutigi laste hinnanguid sellele, milliseid viise nende vanemad kasutavad. Eriti pakub huvi füüsilise karistamise kasutamine, mis lapse õigustega seoses on mitmetes riikides seadusega keelatud⁸. Vägivallavaba kasvatus on ka positiivse vanemluse üheks olulisemaks põhimõtteks.

4.3.1. Vanemlusstiilid

Kirjanduse põhjal eristatakse nelja tüüpi vanemlusstiili (Maccoby & Martin, 1983): autoritaarset, autoriteetset, järelandlikku, mittepühendunud. Seda, kuivõrd laste vanemad laste hinnangul käituvad sellisel viisil, mis erinevaid vanemlusstiile kajastavad, monitooringus ka uuriti. Küsitluses sõnastati iga vanemlusstiili iseloomustamiseks kirjanduse põhjal kaks väidet, mille kohta paluti vastajatel anda hinnang, kuivõrd nad väitega nõustuvad või ei nõustu (joonis 45). Järgnevalt antakse ülevaade iga vanemlusstiili olemusest ning sellest, kuivõrd levinud on laste hinnangul erinevaid vanemlusstiile kirjeldavad praktikad.

AUTORITEETNE VANEMLUSSTIIL

Autoriteetsed vanemad on laste suhtes nii nõudlikud kui ka vastutulelikud. Nad jälgivad ja annavad teadlikult edasi selgeid käitumisjuhiseid oma lastele ning selgitavad oma nõudmiste tagamaid. Nende distsiplineerimismeetodid on pigem toetavad, andestavad kui karistavad. Nad soovivad, et ka nende lapsed oleksid nii enesekindlad kui ka sotsiaalselt vastutavad, koostööaltid ning enesedistsipliiniga (Baumrind, 1991). Autoriteetse vanemlusstiiliga saavutatakse kõige paremini sotsiaalselt

⁷ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus Rec(2006)19 liikmesriikidele positiivse lastekasvatuse toetamise poliitika kohta: <http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-japere/vanemluse/toetamis.html>

⁸ Füüsiline karistamine puudutab nt ÜRO lapse õiguste konventsiooni artiklit 37, mille järgi peab kindlustama, et laps ei satuks piinamise või mõne muu julma, ebainimliku või alandava kohtlemise või karistuse ohvriks. Eesti lastekaitse seaduses puudutab karistamist §31, mille järgi on lubamatu lapse alavääristamine, hirmutamise või karistamine viisil, mis valmistab talle piina, tekitab talle kehalisi kahjustusi või ohustab kuidagi teisiti tema vaimset või kehalist tervist.

vastutustundlikud lapsed, ilma et piiratakse nende autonoomiat ja individuaalsust (Kerr *et al.* 2003). Seega on autoriteetne vanemlusstiil selline, mis loob kõige paremad eeldused lapse osalemise ja autonoomiaga seotud õiguste tagamiseks perekonnas. Samuti järgivad autoriteetset stiili iseloomustavad arusaamad kõige paremini positiivse vanemluse põhimõtteid. Seda stiili iseloomustasid monitooringus kaks väidet, millega lapsed said kas nõustuda või mitte (skaalal täiesti nõus, pigem nõus, pigem ei ole nõus, üldse ei ole nõus):

- “Vanemad selgitavad ja põhjendavad mulle oma nõudmisi“
- “Vanemad suhtuvad hästi sellesse, kui ma teen ise otsuseid“

Suurem osa lapsi on täiesti või pigem nõus mõlema autoriteetset vanemlusstiili kirjeldava väitega (78% esimese ja 70% teisega) (joonis 45). Seega suurema osa laste hinnangutel kogevad nad vanemlust, mida võib nimetada autoriteetseks ning mis peaks soodustama laste osaluse ja autonoomiaga seotud õiguste tagamist. Teisalt aga on üsna suur ka nende laste osakaal, kes nende väidetega ei nõustunud üldse või pigem ei nõustunud (vastavalt 22% ja 30% vastavalt), mis viitab sellele, et viiendik lapsi elab peredes, kus vanemad ei selgita ja ei põhjenda oma nõudmisi lapsele ning pea kolmandik lapsi sellistes peredes, kus vanemad ei suhtu laps otsuste tegemisse hästi.

AUTORITAARNE VANEMLUSSTIIL

Autoritaarsed vanemad on laste suhtes kõrgete nõudmistega ning mitte eriti vastutulelikud. Lastelt oodatakse vanemate poolt paika pandud rangete reeglite järgimist. Reeglite mitte-järgimise tulemuseks on karistamine ning lapsevanemad ei pea vajalikuks selgitada, millised on mingite reeglite põhjused (Cherry, 2011). Seega võib seda vanemlusstiili pidada lapse õiguste lapse osalusega seotud õiguste kaitsmisel kõige ebasoovitavamaks, kuna selliseid põhimõtteid järgivad vanemad eeldavad reeglite ja korralduste vaikimisi järgimist, pole seda vanemlusstiili viljelevad vanemad avatud diskussioonideks ja arvamusalaldusteks. Seda stiili iseloomustas ankeedis samuti kaks väidet:

- „Vanemad nõuavad, et kuulaksin nende sõna vastu vaidlemata“
- „Vanemad püüavad kontrollida kõike, mis ma teen“

Esimese väitega nõustub täiesti või pigem 67% lastest ning teisega 44%. Seega täheldab suur osa lapsi oma vanemates autoritaarse vanemlusstiili märke, mis võib olla aga takistuseks lapse õiguste tagamisel.

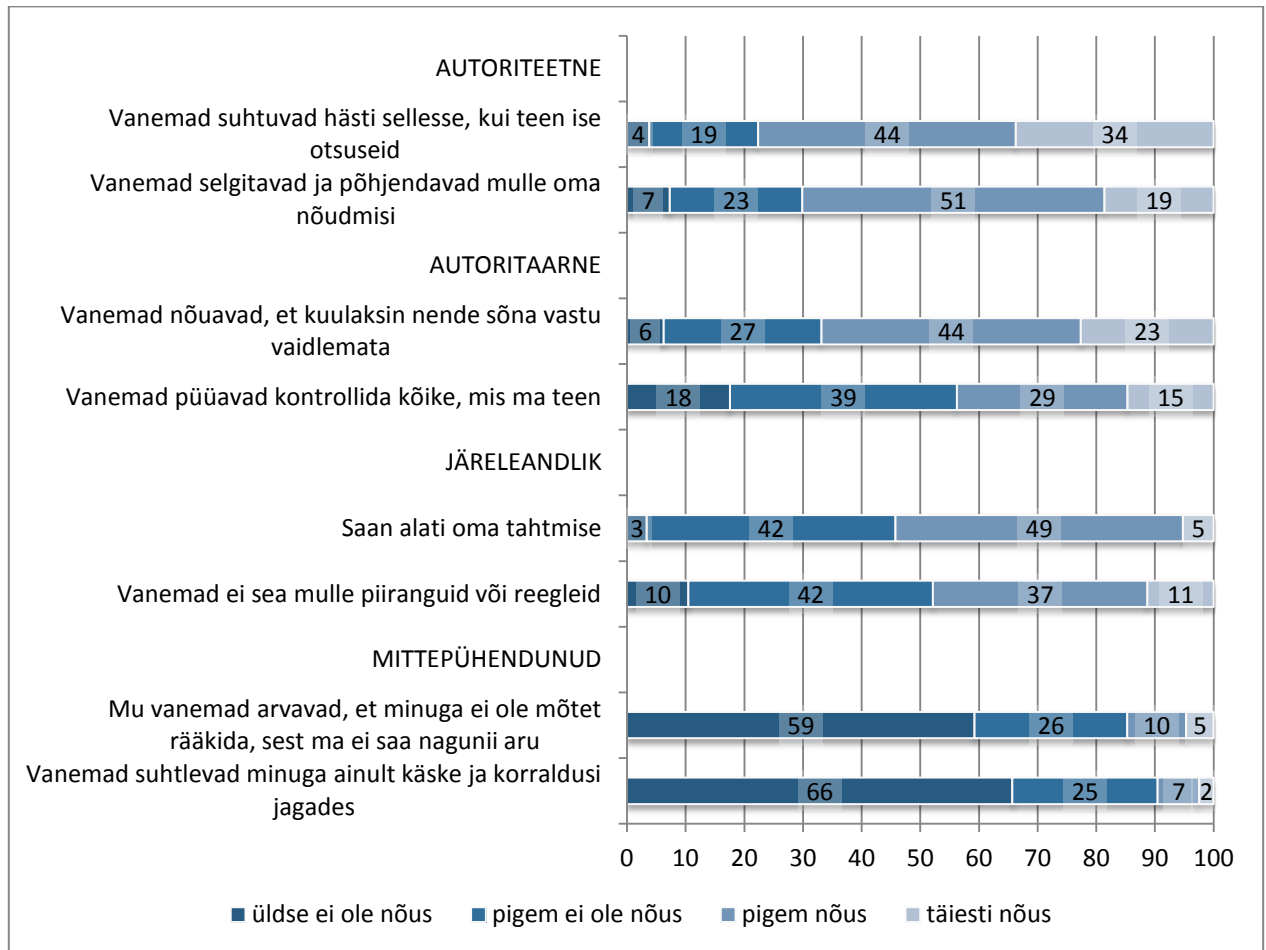
JÄRELEANDLIK VANEMLUSSTIIL

Järeleandlikud vanemad on laste suhtes pigem vastutulelikud ning vähenõudlikud. Nad on mittetraditsioonilised ja leebed, ning ei nõua täiskasvanulikke käitumist oma lastelt. Sellised vanemad lubavad lastele mõningal määral enesedistsipliini ja nad väldivad vastandumist. (Baumrind, 1991, lk 62). Järeleandlikud vanemad on hoolitsevad ja kommunikatiivsed oma lastega, sageli on nende eesmärk olla pigem sõber kui lapsevanem (Cherry, 2011). Järeleandliku vanemlusstiili iseloomustamiseks olid ankeedis samuti kaks väidet:

- „Saan alati oma tahtmise“
- „Vanemad ei sea mulle piiranguid või reegleid“

54% lastest olid täiesti või pigem nõus sellega, et nad saavad alati oma tahtmise ning 48% lastest sellega, et vanemad ei sea neile piiranguid või reegleid. Seega näevad ligikaudu pooled lapsed oma vanemate vanemlusstiilides ka järeleandliku vanemlusstiili jooni.

JONIS 45. LASTE HINNANGUD OMA VANEMATE VANEMLUSSTIILIDE KOHTA (%)

MITTEPÜHENDUNUD VANEMLUSSTIIL

Mittepühendunud vanemad on madalate nõudmistega ja ka vastutulelikud oma lastele. Samuti ei suhtle sellised vanemad oma lastega kuigi palju. Kuigi sellised vanemad võivad täita laste elementaarseid vajadusi, on nad üldiselt kauged oma lapse elus ning nende suhted ei ole kuigi lähedased. Selle vanemlusstiili iseloomustamiseks on valitud kaks väidet:

- „Vanemad arvavad, et minuga ei ole mõtet rääkida, sest ma ei saa nagunii aru“
- „Vanemad suhtlevad minuga ainult käske ja korraldusi jagades“

Nende väidetega nõustub võrreldes teiste vanemlusstiilidega kõige väiksem osa lapsi. Vaid 15% lapsi oli täiesti või pigem nõus esimese väitega ning 9% teise väitega. Seega võib öelda, et laste hinnangute järgi ei ole mittepühendunud vanemlusstiil kuigi palju levinud. Selle stiili puhul tegu on selliste käitumismallidega, mida võib mõneti pidada autoriteetse vanemlusstiili vastandiks – mittepühendunud vanemlusstiili puhul lastega ei suhelda, samas autoriteetse vanemlusstiili põhijoonteks on just lastega suhtlus, selgitamine, mõistmine.

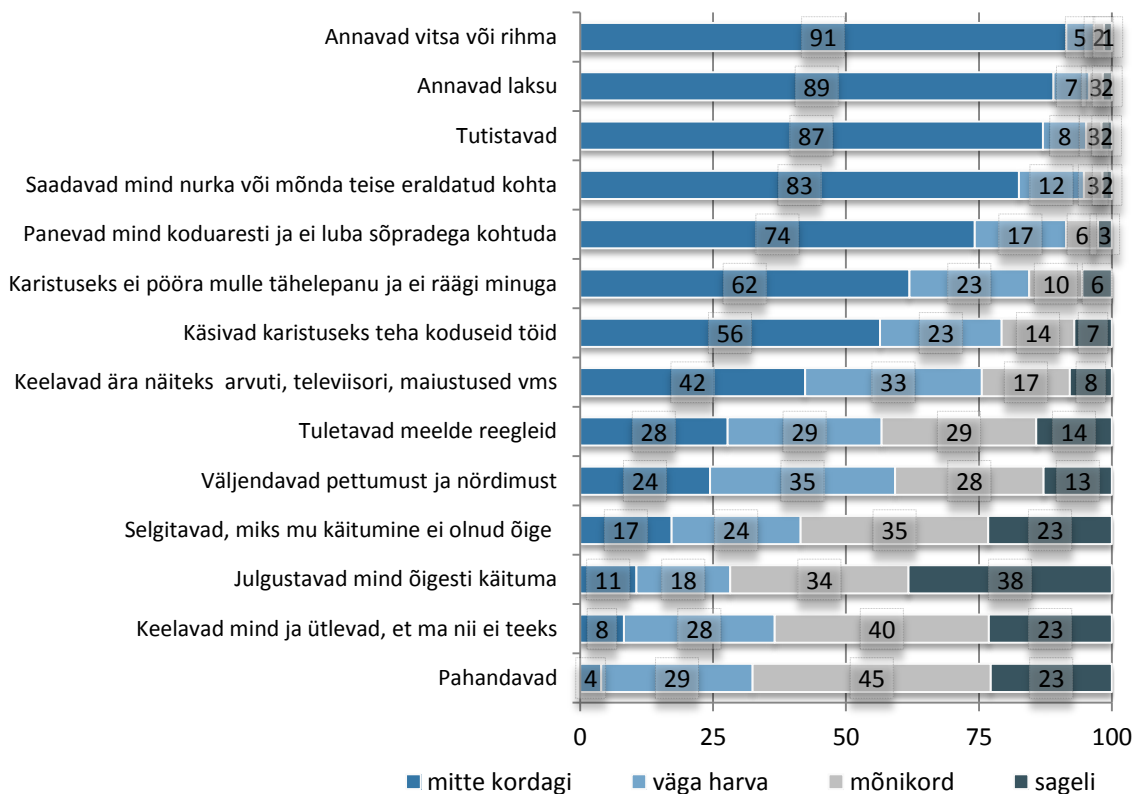
4.3.2. Distsiplineerimisviisid

Nagu eelnevast peatükist võis näha, on distsiplineerimisviisid oluliseks vanemlusstiili osaks - näiteks lähenevad autoriteetsed lapsevanemad lastele ennekõike juhiseid seades ja nõudmisi selgitades, kasutades distsiplineerimisviise, mis on ennekõike toetavat laadi. Autoritaarsed vanemad aga kasutavad eksimuste korral ennekõike karistamist. Seega näitavad karistusviisid ühelt poolt jälle vanemlusstiili, kuid teisalt on tegu ka üldisemalt lapse õigustega seotud teemaga. Füüsiline karistamine on üheks kasutatavaks distsiplineerimisviisiks, mis aga ei ole kooskõlas ei positiivse vanemluse ega ka lapse õiguste põhimõtetega. Seega uuriti, milliseid distsiplineerimisviise Eestis kasutatakse ning kuivõrd levinud on laste füüsiline karistamine.

Kõige enam levinud distsiplineerimisviiside välja selgitamiseks küsiti lastelt, mida on teinud nende vanemad või täiskasvanud, kellega koos elatakse, kui laps ei kuula sõna või ei käitu nii nagu soovitakse. Küsitlusest selgus, et kõige sagedamini julgustavad sellistel juhtudel lapsevanemad lapsi õigesti käituma – 38% lastest leidis, et täiskasvanud teevad seda sageli ning 34%, et mõnikord. Samuti on sagedane pahandamine: 23% lastest tõdes, et seda tehakse sageli ning 45%, et mõnikord.

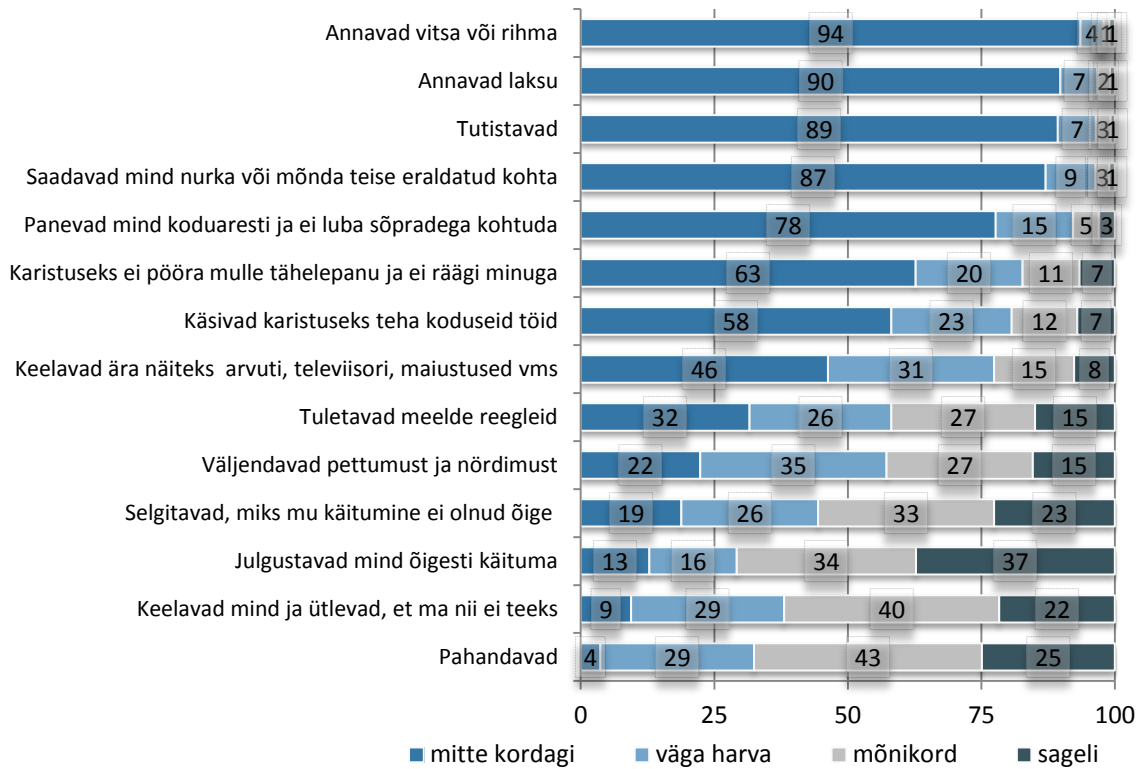
Kõige vähem kasutatavad distsiplineerimisviisid on füüsilised ehk vitsa või rihma andmine (91% lastest ei ole viimase aasta jooksul kordagi vitsa saanud) ning laksu andmine (89% pole mitte kordagi olnud sel viisil karistatud) ja tutistamine (87% ei ole kordagi tutistada saanud) (joonis 46). Ka nurka saatmine pole 10–17-aastaste laste seas viimase aasta jooksul levinud karistusviisiks olnud – 83% pole mitte kordagi seda kogunud ning 12% väga harva.

JOONIS 46. MIDA ON SU VANEMAD VÕI TÄISKASVANUD, KELLEGA KOOS ELAD, TEINUD, KUI SA EI KUULA SÕNA VÕI EI KÄITU NII NAGU NAD SOOVIVAD? (%)

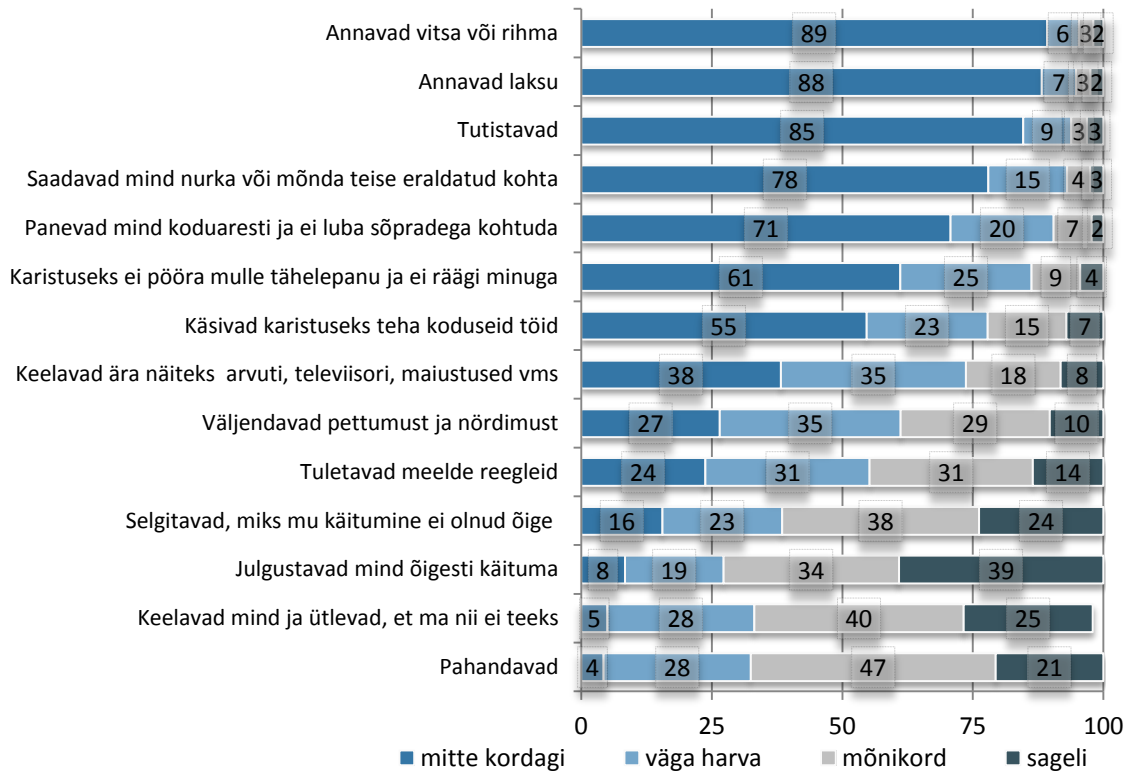

Vaadeldes soolist jaotust, on näha, et viisid, kuidas distsiplineeritakse poisse ja tüdrukuid, ei ole väga märkimisväärselt erinevad. Kõige sagedamini kasutatavad karistamisviisid on poiste ja tüdrukute vastuste põhjal otsustades üsna ühesugused – kõige enam pahandatakse, keelatakse ja julgustatakse õigesti käituma (joonis 47 ja joonis 48).

JOONIS 47. KUI SAGELI VANEMAD ERINEVAID DISTIPLINEERIMISVIISE KASUTAVAD, TÜDRUKUTE HINNANGUD (%)

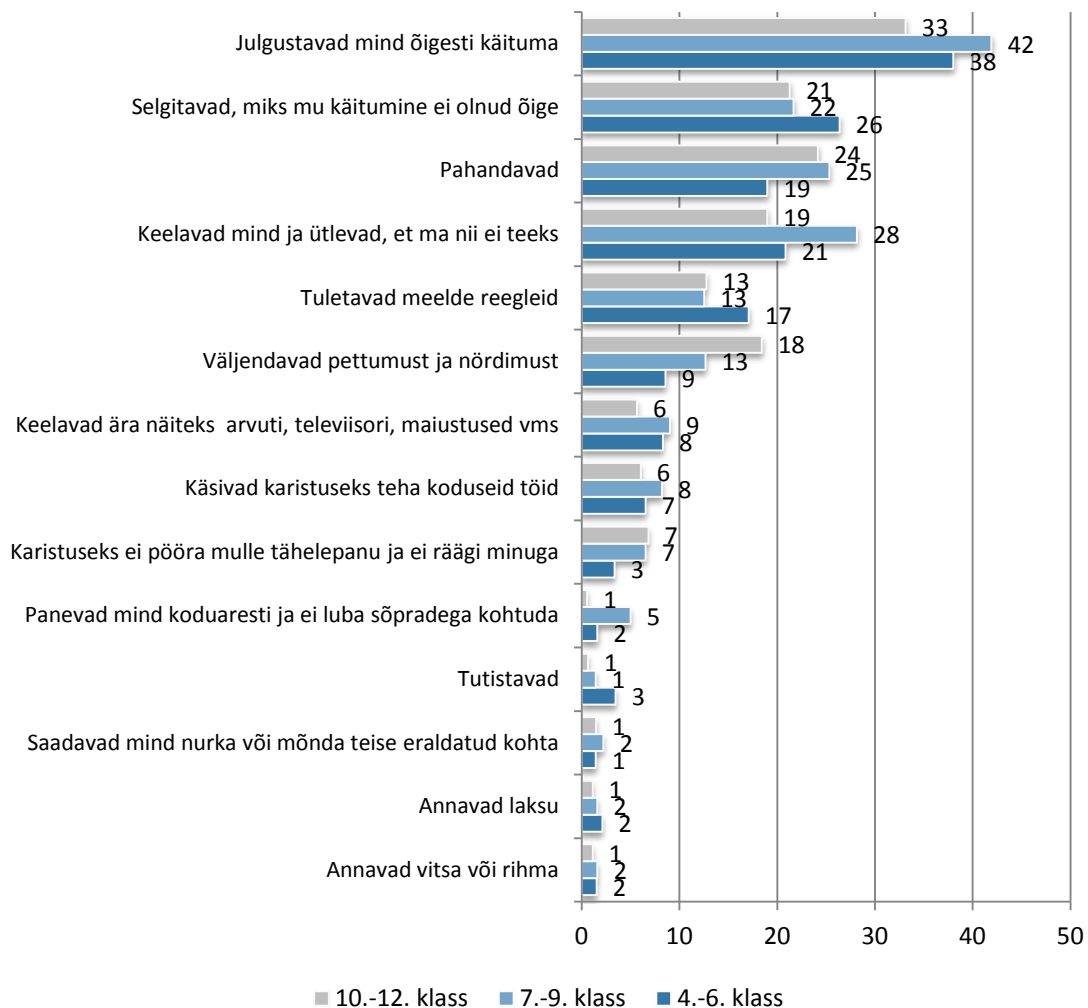

JONIS 48. KUI SAGELI VANEMAD ERINEVAID DISTIPLINEERIMISVIISE KASUTAVAD, POISTE HINNANGUD (%)

Erinevas kooliastmes käivate laste kogemused karistamis- ja suunamisviiside osas on mõnevõrra erinevad: mida vanemas klassiastmes on laps, seda harvemini on ta kogenud selliseid olukordi, kus vanemad on kasutanud mõnda loetletud distsiplineerimisviisi (joonis 49). Võrreldes nooremate lastega, väljendavad lapsevanemad vanemate laste hinnangul nende vale käitumise korral rohkem pettumust ja nõrdimust. Täpsemalt, kui 7.–9. klassi lastest ütleb 9%, et lapsevanemad väljendavad sageli pettumust, siis 10.–12. klassi laste puhul märgib sama 18% lastest. Samal ajal tuletatakse 4.–6. klassi lastele võrreldes vanemate lastega sagedamini meelde reegleid ja nooremate laste puhul on sagedasemad distsiplineerimisviisid ka nurka järele mõtlema saatmine, keelamine, aga ka privileegide (st arvuti, televiisori, maiustuste vms) keelamine ja koduaresti panemine.

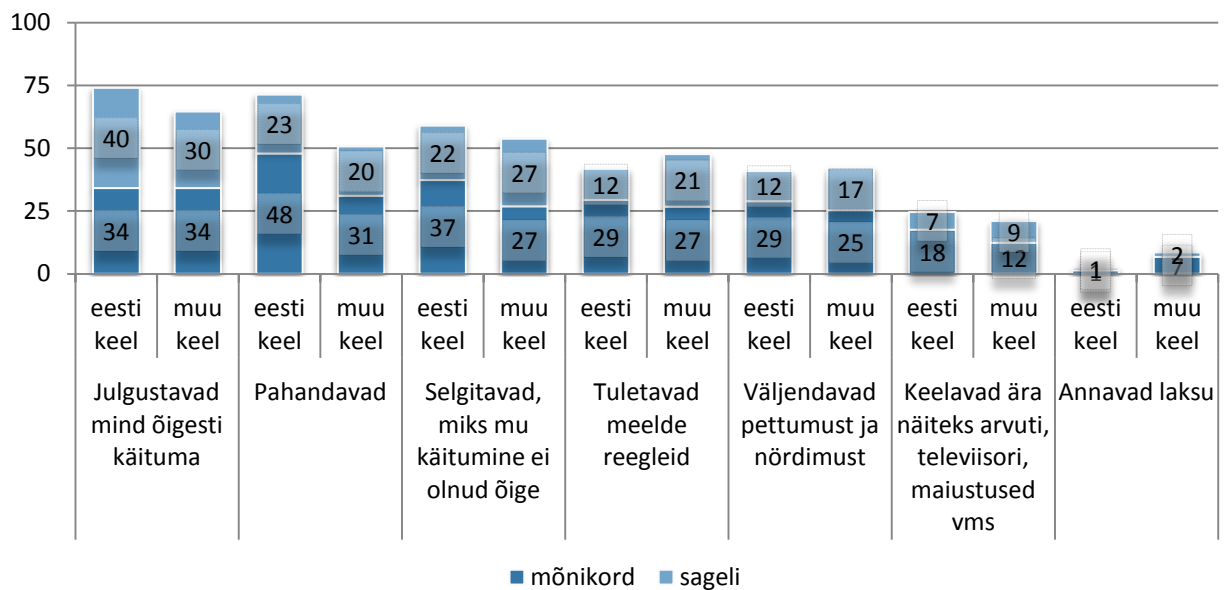
JONIS 49. KUI SAGELI VANEMAD ERINEVAID DISTIPLINEERIMISVIISE KASUTAVAD? SAGELI VÕI VÄGA SAGELI VASTANUD LASTE OSAKAAL KOOLIASTME JÄRGI (%)

Vanemate poolt kasutatavaid karistamisviise vaadeldi laste vastuste puhul ka laste koduse keele alusel. Selgus, et laste seas, kelle kodune suhtluskeel pole eesti keel, on vähem kasutusel positiivse vanemluse põhimõtetega (vt ka ptk 4.3.) ühtivad karistusviisid nagu näiteks julgustamine ja selgitamine, miks käitumine ei olnud õige. Näiteks tuli välja, et muukeelsete laste hulgas oli 7% mõnikord ning 2% sageli viimase aasta jooksul saanud vanematelt laksu. Samad näitajad eesti keelt kõnelevate laste hulgas olid mõlemal puhul 1%.

Nendes peredes, kus kasutatakse peamise keelena eesti keelt, julgustatakse sagedamini kui muud keelt kõnelevates peredes last õigesti käituma, pahandatakse ja ka selgitatakse, miks mingi käitumine polnud õige (joonis 50).

Joonis 50. Kui sageli vanemad erinevaid distsiplineerimisviise kasutavad, hinnangud lapse koduse keele järgi (%)

Lastel paluti ka ise arvamust avaldada, mida vanemad peaksid lapse vale käitumise korral tegema ja millised eelnevalt loetletud viisidest on karistamiseks laste arvates kõige sobivamad. Lastele paluti nimetada kuni kolm varianti kas ankeedis mainitud karistusviiside kohta või pakkuda ise välja viis, mis oleks parim lapse suunamis- või karistamisviis. Kõige enam olid lapsed seda meelt, et lastele tuleks selgitada, miks lapse käitumine polnud õige (39,3% kõigist lastest) (joonis 51). Lastele etteantud karistusviisidest nimetasid lapsed 272 korral (27,2%) ka, et õige viis oleks julgustada last õigesti käituma, mis viitab samuti sellele, et lapsed eelistavad halva käitumise korral täiskasvanulikkude lähenemist. Kui tuua paralleelse eespool kirjeldatud lapse kuvanditega (vt ptk 3.2.), siis viitab ka käesolev küsimus sellele, et lapsed eelistavad, et neisse suhtutaks lähtuvalt kaasaegse või kompetentse lapse kuvandist - see tähendab, et laps on aktiivne, iseseisev ja kompetentne, tal on oma arvamus, huvid ja kogemused ning ta on ühiste otsuste tegemisel täiskasvanute partner.

Ka privileegide keelamine (ehk arvuti, televiisori, maiustuste, taskuraha või millegi muu keelamine) tundus lastele ühena õigetest karistusviisidest (seda nimetati 285 korral). Kõige vähem pooldati füüsilist karistamist ehk laksu, vitsa või rihma andmist ja ka tutistamist. Ka positiivse (vägivallavaba) vanemluse kuvandi juurde ei käi distsiplineerimisviisid, mille puhul kasutatakse füüsilist jõudu.

JOONIS 51. KUI SA MIDAGI VALESTI TEED, MIDA SINU ARVATES VANEMAD TEGEMA PEAKSID? VASTAVAT DISTSIPLINEERIMISVIISI MÄRKINUD LASTE ARV

4.3.3. Kokkuvõte

Viis, kuidas vanemad oma lapsi kasvatavad, kuidas nad lapsi distsiplineerivad, mõjutab seda, kuivõrd avatud on lapsed, milline on laste kuvand endist ja millisteks kujunevad lapsed täiskasvanuna. Samuti mõjutab ja kujundab see ka laste arusaama neist endist, oma võimetest, kompetentsusest, õigustest, kohustustest ja rollidest (Johnny 2006, James & James 2008, Morine 2000). Eelnevas peatükis käsitleti nelja erinevat vanemlusstiili, mille puhul on eristatavad erinevad nõudmised, suhtumine ja vastutulelikkus laste suhtes.

Laste küsitluse tulemuste põhjal võib öelda, et Eesti lapsevanemad ei kasvata lapsi alati rangelt ühte tüüpi vanemlusstiili järgides, vaid erinevad kasvatuspõhimõtted võivad olla ka omavahel põimunud. Suurem osa lapsi nõustus (vastates täiesti nõus või pigem nõus) autoriteetset vanemlusstiili kirjeldavate väidetega „Vanemad selgitavad ja põhjendavad mulle oma nõudmisi“ ja „Vanemad suhtuvad hästi sellesse, kui ma teen ise otsuseid“ (78% esimese ja 70% teisega). Seega, suurema osa laste vanematest praktiseerisid laste väidetele tuginedes vanemlust, mida võib nimetada autoriteetseks ning mis peaks soodustama lapse õigusi, mis on seotud laste osaluse ja autonoomiaga (vt Karu *et al.* 2012a). Samas leidis ka kinnitust, et üsna suure osa laste vanematest kasutab vanemluspraktikaid, mida võib pidada autoritaarseks - vanemad eeldavad reeglite ja korralduste vaikimisi järgimist. Väidetega „Vanemad nõuavad, et kuulaksin nende sõna vastu vaidlemata“ ning „Vanemad püüavad kontrollida kõike, mis ma teen“ nõustusid vastavalt 67% ja 44% lastest.

Neid lapsi, kes oleksid nõustunud selliste väidetega, mis viitavad sellele, et nende vanemate kasvatusstiil on pigem järelandlik ehk laste suhtes vähenõudlik ja pigem vastutulelik, oli vähem kui eelmiste kirjeldatud vanemlusstiilide puhul. Ligikaudu pooled (54%) lastest nõustusid, et nad saavad alati oma tahtmise ning vanemad ei sea neile piiranguid või reegleid 48%. Kõige vähem nõustusid lapsed selliste väidetega, mis annaks alust väita, et nende vanemate kasvatusstiil on mittepühendunud – vaid 15 % nõustus väitega „Vanemad arvavad, et minuga ei ole mõtet rääkida, sest ma ei saa nagunii aru“ ning 9% väitega „Vanemad suhtlevad minuga ainult käske ja korraldusi

jagades“. Seega on Eesti lapsevanemate hulgas iga vanemlusstiili järgijaid, kuid ennekõike leiame mõneti vastuolulise segu autoriteetsele ja autoritaarsele vanemlusstiilidele omastest käitumisviisidest.

Laste kasvatamise oluliseks aspektiks on distsiplineerimine ja see, mil viisil lapsevanemad oma lapsi korrale kutsuvad. Lastel paluti märkida, kui sageli ja kuidas on nende vanemad või täiskasvanud, kellega koos nad elavad, neid viimase aasta jooksul on sõnakuulmatuse puhul distsiplineerinud. Kõige sagedamini kasutasid laste sõnul nende vanemad distsiplineerimisviisina julgustamist, sagedane oli ka pahandamine, selgitamine ja ka keelamine. Lapsed olid samuti ise seda meelt, et sobivaimad karistus- või suunamisviisid on selgitamine ja rääkimine. Seega võib öelda, et lapsed eelistavad, et neisse suhtutaks kui võrdväärse partnerisse.

Kõige vähem vastasid lapsed, et nende vanemad kasutavad füüsilist distsiplineerimist (vitsa, rihma või laksu andmist). Neid viise mainis sobivaima distsiplineerimisviisina samuti väga väike osa lastest. See kinnitab valdkonna kirjanduses toodud väiteid, mille kohaselt füüsiline karistamine on lapse jaoks alandav ja muid karistusviise peetakse efektiivsemaks (nt Crowley ja Vulliamy 2002). Ühiskonna suhtumine lastesse kui kompetentsetesse ja enese tegude eest vastutavatesse partneritesse peaks tagama ka selle, et laps ei karistata füüsiliselt ehk neid alandaval viisil.

Kokkuvõttes võib öelda, et laste perspektiivist vaadatuna lähtuvad Eestis levinud vanemlusstiilid ning kõige enam kasutatavad distsiplineerimisviisid paljuski positiivse vanemluse põhimõtetest. Samas peaks füüsilise karistamise puhul kehtima ühiskonnas null-tolerants ning vanemlusstiilide puhul peaksid autoritaarsele vanemlusstiilile omased jooned kaduma, et veelgi enam tagada autoriteetne viis lapsi kasvatada.

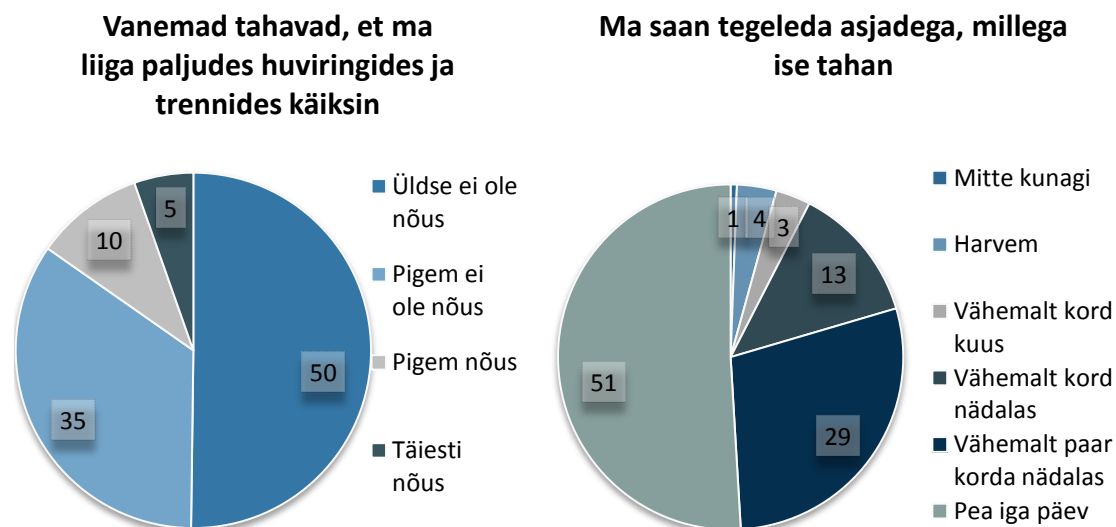
4.4. Lapse hinnangud igapäevaelule

4.4.1. Lapse kontroll oma ajakasutuse üle

Teaduskirjandus viitab sellele, et tänapäeval on laste elu sageli üleorganiseeritud (ingl *overbooked childhood*). Varasemaga võrreldes on laste mängu- ja meelelahutuseks mõeldud aeg sisustatud paljude täiskasvanute poolt korraldatud ja eesmärgistatud tegevustega, võistluslikkusele suunatud spordiharrastustega ja kooliväliste tegevustega. Mitmed uurimused on näidanud, et laste vaba aeg, mänguaeg ja laste õues veedetud vaba aeg on vähenenud drastiliselt, samal ajal kui spordile ja õppimisele kuluv aeg on suurenenud (Darbyshire 2007, Ginsburg 2007).

Selle nähtuse uurimiseks küsiti laste käest, kas nad tunnetavad vanematepoolset survet osaleda liiga palju huvitegevuses. Lastel paluti märkida, kuivõrd nad nõustuvad, et nende vanemad tahavad, et nad käiksid liiga paljudes huviringides ja treenides. Samuti esitati neile hindamiseks väide „Ma saan tegeleda asjadega, millega ise tahan“. Neid lapsi, kes tunnevad, et nende vanemad tahavad, et nad käiksid liialt palju huviringides ja treenides, ei ole väga palju – kokku 15% on täiesti või pigem nõus selle väitega (joonis 52). Pooled lapsed tunnevad, et nad saavad tegeleda asjadega, millega tahavad tegeleda pea iga päev (51%) või paar korda nädalas (29%). Vanemate sundlust huvitegevuses osaleda tunnetavad rohkem poisid. Neist 18% nõustus väitega, mille kohaselt vanemad tahavad, et nad liiga paljudes treenides või huviringides käiksid. Tüdrukutest arvas nii 12%. Vanemate sund lapsi huviringidesse ja trenni saata raugab gümnaasiumis: 10.–12. klasside õpilastest tunnetas seda vaid 5%, noorematest aga 19%. Kokku on laste hulgas neid, kes alati ei tunne, et nad saaksid tegeleda asjadega, millega ise soovivad, siiski päris palju. Alati ei pruugi see olla seotud sellega, milliseid kohustusi neile vanemad seavad, vaid ka kooli ja muude endale võetud kohustustega, mis sisustavad ära suure osa laste ajast ning jätavad igapäevaseks meelepäraseks tegevuseks vähem aega.

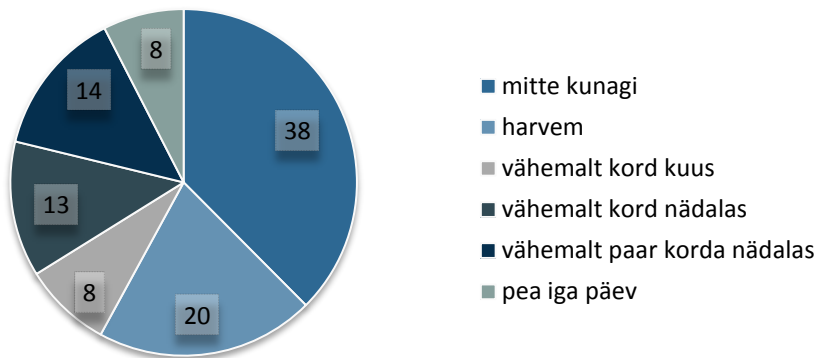
JOOINIS 52. VASAKUL: VANEMAD TAHAVAD ET MA LIIGA PALJUDES HUVIRINGIDES JA TRENNIDES KÄIKSIN. PAREMAL: MA SAAN TEGELEDA ASJADEGA, MILLEGA ISE TAHAN (%)

Ka ilma vanemate sunduseta tunnetavad paljud lapsed, et nad on treenide, hobide või huviringidega liialt hõivatud (joonis 53). 8% lastest on viimase kuu jooksul nii tundnud pea iga päev, 14% vähemalt

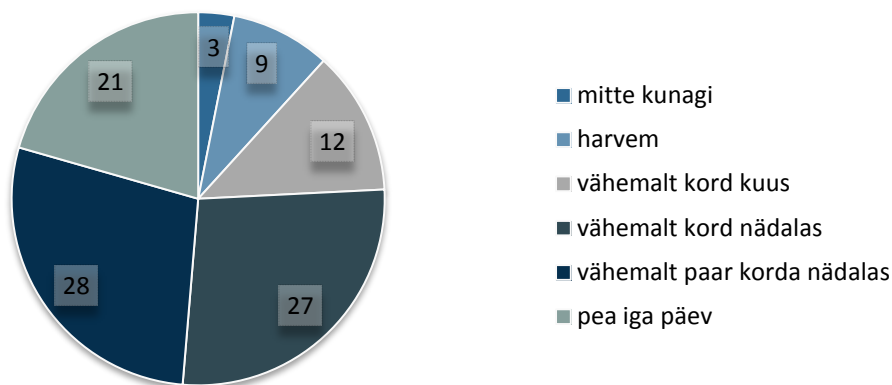
paar korda nädalas. Vähemalt korra oli küsitlusele eelnenud kuul sellist tunnet tundnud koguni 42% lastest. Kui vanemate surve huvitegevuses osalemiseks lapse vanuse kasvades väheneb, siis langeb ka laste koormus. Viimase kuu jooksul oli 4.–6. klassis ja 7.–9. klassis õppivatest lastest tundnud, et tal on liiga palju trenne, hobbisid või ringe vastavalt 46% ja 41%, 10.–12. klassi õpilastest aga 37%.

JOONIS 53. KUI SAGELI ON LAPS VIIMASE KUU JOOKSUL TUNNUD, ET TAL ON LIIGA PALJU TRENNE, HOBISID VÕI RINGE? (%)

Vaba aja puuduse üle lapsed samas ei kurda. Kõigist vastajatest 88% oli viimase kuu jooksul tundnud, et tal on piisavalt vaba aega (joonis 54). Poistest oli piisavalt vaba aega olnud nende endi hinnangul 90%-l ja tüdrukutest 86%-l.

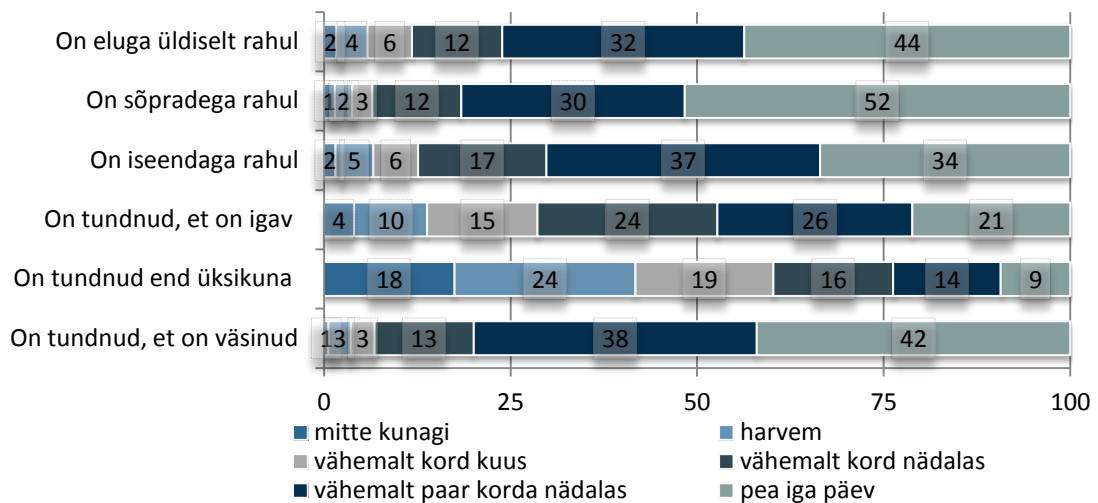
JOONIS 54. KUI SAGELI ON LAPS VIIMASE KUU JOOKSUL TUNNUD, ET TAL ON PIISAVALT VABA AEGA? (%)

4.4.2. Laste hinnangud rahulolu

Uuringus käsitleti ka seda, kui rahul lapsed on oma erinevate elu aspektidega. Selleks hindasid lapsed, kuidas nad on ennast tundnud viimasel ajal ja kuidas nad hindavad igapäevaeluga ja kooliga seotud kohustusi ja olukordi. Esimesena vaadeldi laste rahuloluhinnanguid (joonis 55). Suurem osa lapsi tundis, et on eluga, iseendaga ja sõpradega üldiselt rahul.

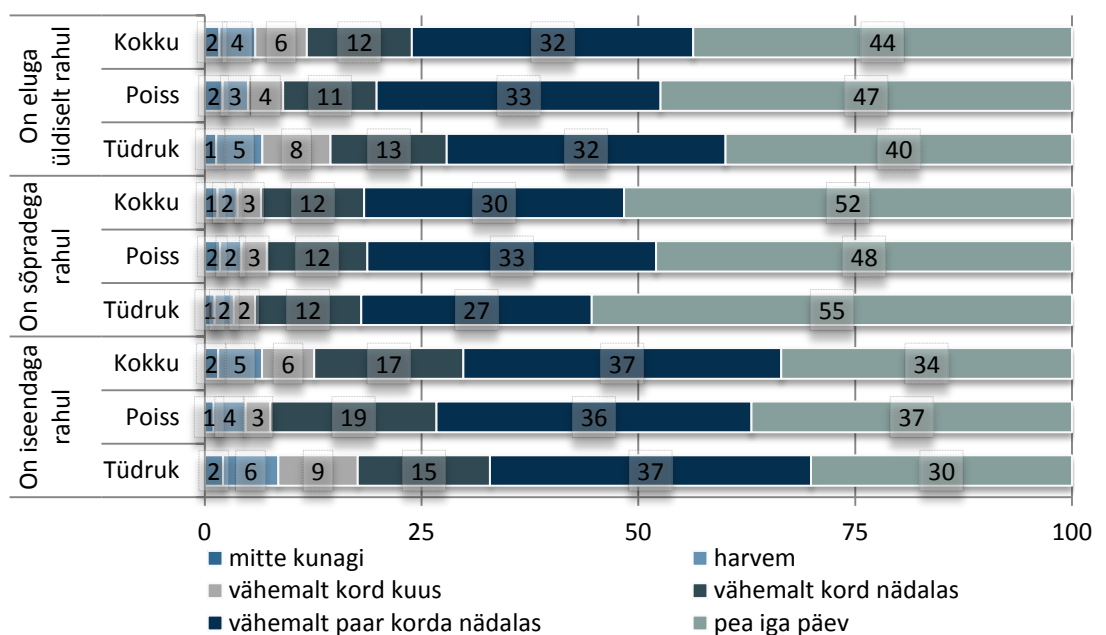
JONIS 55. HINNANG ERINEVATE ELU ASPEKTIDEGA RAHUL OLEMISELE, IGAVUSE, ÜKSINDUSTUNDE JA VÄSIMUSE TUNDMISELE. OSAKAAL LASTEST (%)

88% lastest on eluga üldiselt rahul pea iga päev, vähemalt paar korda nädalas või vähemalt kord nädalas. Ka enda ja oma sõpradega on valdav enamus lastest rahul. Sõpradega ollakse sealjuures mõnevõrra rohkem rahul (94% lastest tunneb vähemalt kord nädalas, et on sõpradega rahul) kui iseendaga (87%).

Laste rahulolu poiste ja tüdrukute lõikes vaadates ilmnes (joonis 56), et poisid, võrreldes tüdrukutega, olid sagedamini rahul eluga üldiselt (poistest 91% ja tüdrukutest 85%) ja rahul iseendaga (poistest 92% ja tüdrukutest 82%). Rahulolu sõpradega väljendasid poisid ja tüdrukud ühe palju - poistest 93% ja tüdrukutest 94% oli oma sõpradega täiesti või pigem rahul.

JONIS 56. LASTE RAHULOLU ISEENDA, SÕPRADE JA ELUGA, LAPSE SOO JÄRGI (%)

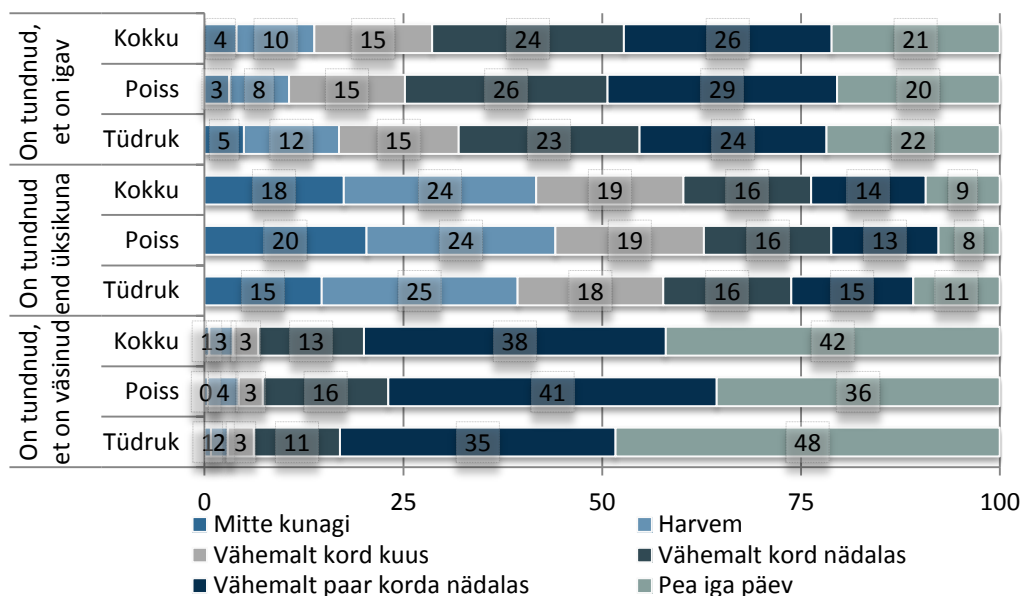
Laste rahulolu enda ja eluga üldiselt erineb ka selle järgi, mitmendas klassis nad õpivad – vanemate klasside õpilased on vähem rahul oma eluga ja iseendaga. 90% 4.-6. klassi õpilastest on pea iga päev,

vähemalt paar korda nädalas või vähemalt korra nädalas endaga rahul, 7.-9. klassi õpilastest 87% ning 10.-12. klassi õpilastest 84%. Eluga on aga 4.-6. klassi õpilastest rahul 90%, vanemate klasside õpilastest aga 87%. Sõpradega on kõigi kooliastmete lapsed pea võrdselt rahul.

Rahulolu kõrval aga ilmneb, et tervelt 42% on tundnud ennast väsinuna peaaegu iga päev ning 38% vähemalt paar korda nädalas (joonis 57). Üksikuna on end tundnud pea iga päev, vähemalt paar korda nädalas või vähemalt kord nädalas tundnud 40% lastest ning 71% on tundnud, et on igav.

Poiss- ja tütarlapse eraldi vaadates ilmneb (joonis 57), et poisid ja tüdrukud on sama sagedasti tundnud väsimust - poistest 93% ja tüdrukutest 94% on seda tundnud vähemalt kord nädalas. Poisid on sagedamini tundnud igavust kui tüdrukud (poistest 75% on tundnud seda vähemalt kord nädalas ja tüdrukutest 68%) ja tüdrukud on poistest sagedamini tundnud üksindust – kord vähemalt kord nädalas on end üksikuna tundnud 37% poistest ja 42% tüdrukutest.

JOONIS 57. IGAVUSE, ÜKSINDUSE JA VÄSIMUSE TUNDMINE SOO JÄRGI, LASTE OSAKAAL (%)

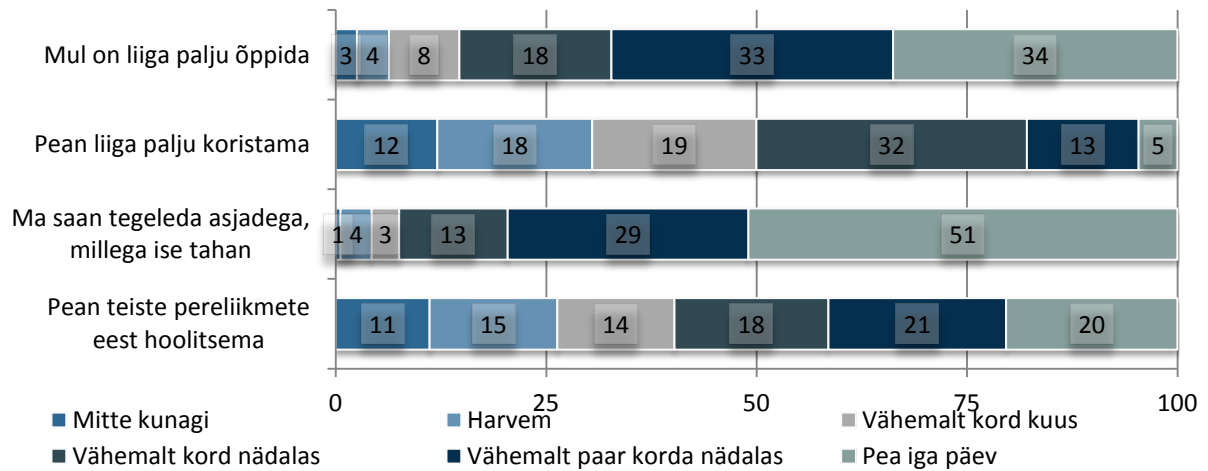

Uuringust selgus ka, et vanemate klasside õpilased on sagedamini väsinud kui nooremate klasside õpilased. Kui 4.-6. klassi õpilastest hindas 90%, et nad on pea iga päev, vähemalt paar korda nädalas või vähemalt kord nädalas tundnud väsimust, siis 7.-9. klassi õpilastest tundis väsimust 94% ja 10.-12. klassi õpilastest 96%. Kui üksindustundele antud hinnangutes erinevate klasside laste vastused ei erinenud, siis vanemate klasside õpilased hindasid harvemini, et nad on tundnud igavust. 4.-6. klassi õpilastest hindas 78%, et nad on tundnud igavust, samas kui 7.-9. klassi õpilastest 73% ja 10.-12. klassi õpilastest 61% tundis igavust.

4.4.3. Laste hinnangud oma kohustustele

Laste heaolu iseloomustamiseks vaadati ka uuringus laste hinnanguid sellele, kui sageli peavad nad tegelema erinevate tegevustega ja kohustustega (joonis 58). Selgub, et suur osa lastest tunneb üsna sageli, et tal on liiga palju õppida. Täpsemalt, 85% lastest tunneb vähemalt korra nädalas või sagedamini, et tal on liiga palju õppida.

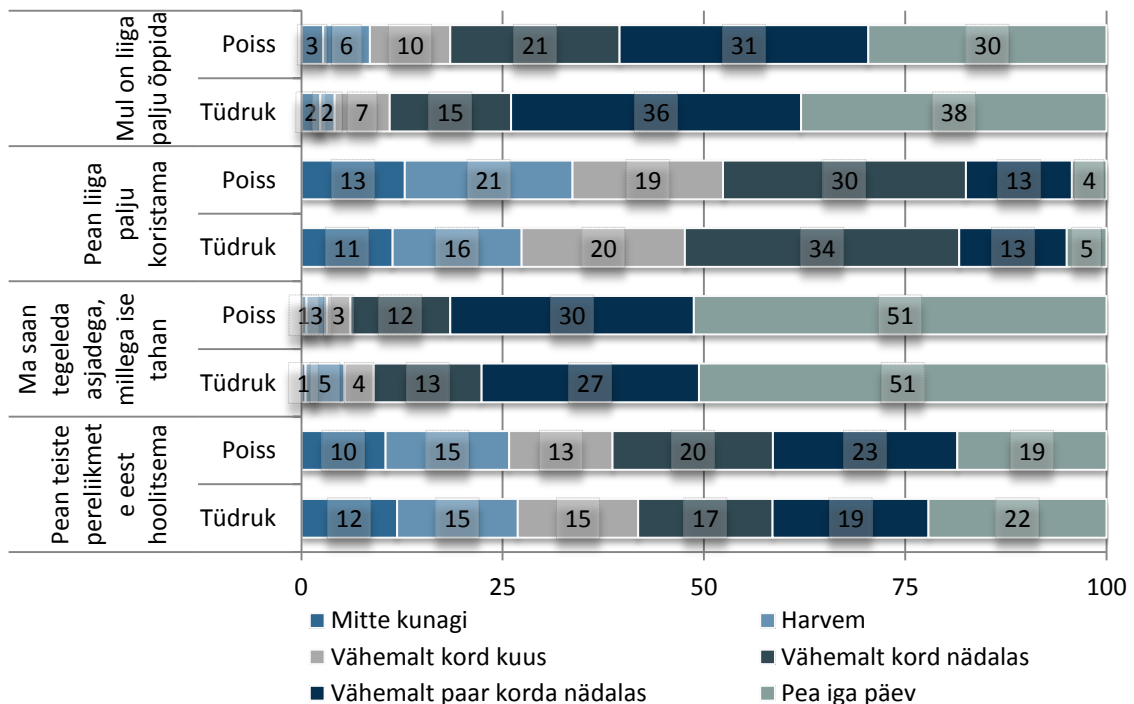
JONIS 58. LASTE HINNANGUD ERINEVALELE KOHUSTUSTELE, OSAKAAL LASTEST (%)

Liigset koristamiskohustust ja teiste pereliikmete eest hoolitsemise kohustust tunneb suurem osa lapsi harvem. 50% lastest hindas, et peab sagedasti (pea iga päev, vähemalt paar korda nädalas või vähemalt kord nädalas) liiga palju koristama ning 60% peab teiste pereliikmete eest hoolitsema. Kuigi hinnangud viitavad, et laste arvates on neil liialt palju kohustusi, siis siiski 92% lastest saab tegeleda asjadega, millega nad ise tahavad.

Joonisel 59 on toodud eraldi ka tüdrukute ja poiste hinnangud kooli ja koduga seotud kohustuste kohta. Poiste ja tüdrukute hinnangud kooliga seotud kohustuste osas erinevad mõnevõrra. Kui tüdrukutest hindas 89%, et neil on peaaegu iga päev, vähemalt paar korda nädalas või vähemalt kord nädalas liiga palju õppida, siis poistest hindas selliselt 82%.

JONIS 59. LASTE HINNANGUD ERINEVALELE KOHUSTUSTELE, POISTE JA TÜDRUKUTE OSAKAAL (%)

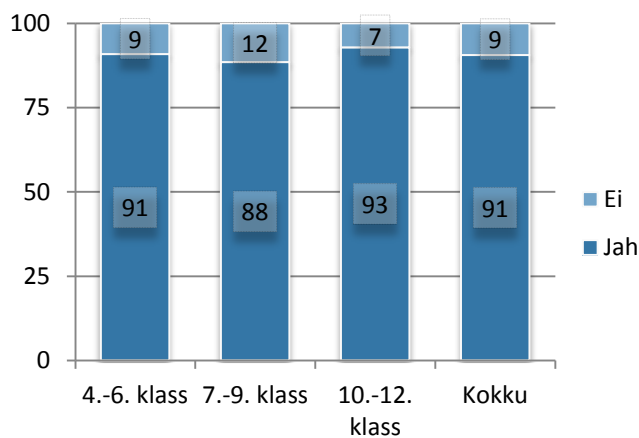

Pereliikmete hoolitsuskohustust on mõnevõrra sagedamini nooremates klassides õppivatel lastel – kui 4.-6. klassi lastest hindas 67%, et pea iga päev, vähemalt paar korda nädalas või vähemalt kord nädalas peavad nad teiste pereliikmete eest hoolitsema, siis 7.-9. klassi lastest hindas nii 58% ja 10.-12. klassi lastest 54%. Võimalik, et see tuleneb sellest, et noorematel lastel on sagedamini nooremaid õdesid ja vendi, keda nad peavad hoidma. Samas vanemate klasside õpilased hindasid harvemini (44%), et nad peavad liiga palju koristama võrreldes nooremate klasside õpilastega (vastavalt 48% ja 56%).

Kuigi võib öelda, et suuremal osal lastest on koolis tore, on märkimisväärne, et kõikides kooliastmetes vastasid lapsed enamalt jaolt, et neil on liiga palju õppida. 4.-6. klassi õpilastest leidis 84%, et neil on koolis tore, 7.-9. klassi õpilastest aga 77% ja 10.-12. klassi õpilastest 80%. Samas hindas 4.-6. klassi õpilastest 81%, et neil on liiga palju õppida, samas kui 7.-9. klassi õpilastest 89% ja 10.-12. klassi õpilastest 86%, et neil on liiga palju õppida. Kui 4.-6. klassi õpilastest hindas 90%, et saab tegeleda asjadega, millega ise tahab, siis 7.-9. klassi õpilastest hindas selliselt 93% ja 10.-12. klassi õpilastest 94%.

Laste heaolu iseloomustab ka see, kas lapsel on kodus koht, kus ta saab rahulikult omaette olla ja näiteks lugeda, õppida või teha muid soovitavaid asju. 4.–12. klassis käivatest lastest 91% leidis, et neil on kodus olemas koht, kus saab rahulikult omaette olla (joonis 60).

JOONIS 60. LASTE HINNANGUD SELLELE, KAS NEIL ON KOHT RAHULIKULT OMAETTE OLEMISEKS, VASTAJAD KOOLIASTME JÄRGI (%)

Tüdrukute ja poiste vahel erinevusi selles osas ei olnud, küll aga võib täheldada, et 7.-9. klassi laste seas oli neid pisut vähem, kel kodus selline koht olemas on (88%), samal ajal kui 10.-12. klassides on vastav osakaal (93%). See võib olla tingitud asjaolust, et nooremad lapsed võivad sagedamini näiteks jagada tuba õdede-vendadega, vanematel lastel aga tõenäolisemalt on oma tuba.

Piirkonniti vaadates on veidi paremas olukorras Kesk- ja Lääne-Eesti lapsed, kellest 94–96% on kodus rahulikult olemise koht, võrreldes Kirde- ja Põhja-Eestiga, kus elavate lastest 86% teatas, et tal on kodus koht, kus rahulikult omaette olla ja näiteks lugeda või õppida.

4.4.4. Kokkuvõte

Käesolevas peatükis uuriti laste subjektiivset rahulolu oma eluga, iseenda ja sõpradega. Selgub, et kuigi suur osa lastest on üldjoontes erinevate eluaspektidega rahul, on ka neid, kes väljendavad rahulolematust. Väike, kuid kindlasti oluline osa lastest ütleb, et ta ei ole kunagi eluga või endaga rahul (mõlemal juhul 2%). Lisaks on neid, kes tunnevad rahulolu oma eluga harvem kui kord kuus (4%). Lapse õiguste tagamise üheks eesmärgiks võiks olla sellise olukorra saavutamise, kus poleks selliseid lapsi, kes kunagi eluga rahul ei ole. Ka üksikuna tunneb end pea iga päev 9% lapsi, mitu korda või korra nädalas lisaks 30%. Vaadates eelpool suhtlust vanematega (ptk 4.2.), oli näha, et suur osa lapsi ei suhtle märkimisväärselt sageli oma vanematega. Võimalik, et see on üks üksilduse põhjus.

Kirjanduses viidatakse sellele, et sarnaselt täiskasvanute tempokale elule on ka laste elu sageli üleorganiseeritud (ingl *overbooked childhood*) ning lastel napib aega mängu- ja meelelahutuseks (Darbyshire 2007, Ginsburg 2007). Uuring ei näita küll seda, kui palju on Eesti laste elu üleorganiseeritud ning kui palju aega neil igast päevast mänguks ja meelelahutuseks jääb, kuid igapäevaselt on piisavalt vaba aega 21%-il lastest ja vähemalt korra nädalas tunneb seda 55% lastest. Samas kurdavad lapsed väsimust. Valdav enamus lastest (80%) tunneb mitu korda nädalas end väsinuna, ka tajutakse liialt suurt koormust koolis – tervelt 85% lastest tunneb vähemalt korra nädalas, et tal on liiga palju õppida. Samal ajal tunneb suurem osa lastest siiski, et nad saavad tegeleda asjadega, millega tahavad (51% iga päev, 29% paar korda nädalas). Siiski tunneb 35% lastest vähemalt korra nädalas, et tal on liiga palju trenne. Samas paistab see olevat enamasti laste vaba valik, mitte vanematepoolne surve. Vaid 15% lastest on tundnud sellist vanematepoolset survet käia liiga palju trennides või huviringides.

5. Kokkuvõte

Lapse õiguste ja vanemluse monitooring viidi 2012. aastal läbi esmakordselt. Monitooringu üheks osaks täiskasvanud elanikkonna küsitluse kõrval (Karu *et al.* 2012b) oli klassi laste küsitlus, mille eesmärgiks seati Eesti 4.-12. klassi laste lapse õiguste ja vanemlusega seotud kogemuste, teadlikkuse ja hoiakute kirjeldamine.

Monitooring näitab, et kuigi suurem osa lastest on lapse õigustest kuulnud (84%), leidub Eestis veel lapsi, kelleni fraas „lapse õigused“ ei ole jõudnud. Kõige enam seostub laste jaoks mõiste „lapse õigused“ selliste märksõnadega nagu kool ja haridus. Sagedasti seostati lapse õiguseid õigusega avaldada arvamust ja osaleda otsustamises, vanemaid ja perekonda. Lapsed lisasid siia nimekirja olulise märksõnana veel arusaama, et laste peal ei tohi kasutada vägivalda ega füüsiliselt neid karistada.

Vanematele lastele (8.-12. klass) puhul kontrolliti ka konkreetsemaid teadmisi lapse õiguste kohta. Neile esitati erinevaid lapse õiguste kohta käivaid väiteid ning paluti vastata, kas esitatud väidete puhul on tegu lapse õigusega. Kuigi lapsed olid paljud kuulnud lapse õigustest, viitavad antud küsimuse tulemused sellele, et lapsed ei mõista alati üheselt ning kindlalt, millised on lapse õigused. Näiteks väite „Kõigil lastel on ühesugused õigused“ puhul vastas küll 76% lastest, et tegu on lapse õigusega, kuid ülejäänud vastajad valisid variandi „ei oska öelda“ (18%) või leidsid, et tegu pole lapse õigusega (6%). Vähem teati ka seda, et täiskasvanud peaksid austama lapsi samamoodi kui lapsed täiskasvanuid. Samas on pea kõik Eesti noored (94%) teadlikud ühest olulisemast lapse õigusest – õigusest avaldada arvamust ja ennast väljendada. Selle põhimõtte teadmine ja tunnistamine on soodsaks pinnaseks lapse õiguste paremaks tagamiseks – just lapse õigust otsuste tegemises osaleda ja kaasa rääkida peetakse üldiselt selliseks õiguseks, mille tagamisega kõige rohkem erinevates ühiskondades probleeme on olnud (Lansdown 2010, Johnny 2006).

Lapse õiguste tagamine ühiskonnas sõltub ka sellest, milline on elanikkonna nägemus lastest. Arusaam sellest, millised lapsed üldiselt on, määrab, kuidas lastesse suhtutakse, millised võimalused, piirangud ja kohustused neile seatakse ja milline on laste üldine tegevusruum ühiskonnas. Monitooring näitab, et Eesti laste nägemus ja arusaam neist endist vastab nii-öelda kompetentse lapse kuvandile - kõige enam poolehoidu leidis kuvand lapsest kui kompetentsest, aktiivsest, iseseisvast inimesest. Teisalt nõustusid lapsed ka üpris üksmeelselt väidetega, mis väljendasid haavatava lapse kuvandit. Näiteks olid suur osa vastanutest (94%) seda meelt, et lapsed vajavad kaitset ning lapsed on õrnad ja haavatavad (75%). Seega, kui vaadata nelja lapse kuvandit, siis võib laste hinnangute põhjal öelda, et nad toetavad kõige rohkem selliseid hoiakuid, mis viitavad sellele, et nad näevad last ennekoike kompetentsena, kuid üsna suur osa neist toetab ka haavatava lapse kuvandiga kooskõlas olevaid arusaamasid. Seega võib öelda, et laste endi nägemus lastest on selline, mis võiks olla soodsaks pinnaseks laste suuremaks osalemiseks oma elu puudutavates otsustes juhul, kui ka lapsevanemad selleks lastele võimaluse annavad ning lapsed vajalikud oskused selleks omandavad.

Küsitlusest selgus ka, et lastel on võrdlemisi suur võimalus erinevates igapäevaelus küsimustes arvamust avaldada (nt milliseid riideid kanda, kuidas vaba aega veeta, millistes trennides ja ringides käia), kuid koolielu ja üldisemates ühiskonda puudutavates küsimustes saavad lapsed vähem kaasa rääkida. Sealjuures on märkimisväärne ka see, et üsna suur osa lastest ei soovigi nendes küsimustes kaasa rääkida. Seega võib laste suurem osalus jääda ka laste endi huvi taha. Samas tuuakse kirjanduses ka välja, et oskust otsuste tegemisel kaasa rääkida, tuleb lastele õpetada ning see ei teki

vanemaks saades neil iseenesest – kompetentsus areneb praktiliste kogemuste baasil kogu elu jooksul (James ja James 2008).

Eesti Vabariigi lastekaitse seaduse⁹ kohaselt on igal inimesel kohustus abivajavast lapsest teatada politseile, sotsiaaltöötajale või mõnele teisele abi andvale asutusele. Enamus lapsi (94%) leidis, et kui nad näeksid tõsisel hädal ja abi vajavat last, räägiksid nad kas hädal oleva lapse endaga või teataks oma vanematele või mõnele muule täiskasvanule. Vaid kaduvväike osa lastest ei teeks hädal oleva lapse aitamiseks midagi. Seega, lapsed tunnetavad oma kohustust teatada abivajavast lapsest. Suurem osa lastest räägiks abivajava lapse endaga (77%), õpetajale või oma vanemale räägiks vastavalt 44% ja 40%.

Lastelt küsiti ka nende endi kokkupuuteid erinevate ebameeldivate olukordadega viimase aasta jooksul. Kõige enam tunnevad lapsed, et õpetajad käituvad koolis nendega ebaõiglaselt – tervelt 62% lastest on seda vähemalt korra kogenud, 13% aga pidevalt. Teiseks olid peaaegu pooled küsitlusele vastanud lapsed kogenud koolikiusamist ja löömist oli kogenud iga neljas laps. Juhtumiste tõsidust näitab see, et õpetajapoolse halva kohtlemise hirmus on koolist vähemalt korra puudunud 14% lastest ja kaaslaste kiusamist kartes on puudunud 7% lastest. Lisaks koolis toimuvale kiusamisele ja vägivaldale oli 13% lastest ka kodus vägivalda pealt näinud.

Lapse üheks põhiõiguseks on õigus mõlemale vanemale ning ÜRO lapse õiguste konventsiooni kohaselt on lapsel, kes on lahutatud ühest või mõlemast vanemast, õigus säilitada regulaarsed isiklikud suhted ja otsene kontakt mõlema vanemaga, kui see ei ole lapse huvidega vastuolus¹⁰. Küsitlusest selgus, et laste pered on väga erinevad ning suur osa lapsi ei ela koos oma mõlema vanemaga. Mõlema bioloogilise vanemaga koos elas 62% vastanud lastest. 30% lastest ütles, et tal on vähemalt üks (elus) lapsevanem, kes ei ela temaga koos. Seega on Eestis märkimisväärsel hulgal neid lapsi, kelle jaoks ei pruugi olla alati õigus mõlemale vanemale tagatud. Et enamasti pere lagunemisel jääb laps ema juurde elama, on paljudel lastel just isa see, kes temaga koos ei ela. Vaid 3% lastest kohtub iga päev oma lahuselava isaga, samas kui mitte kunagi ei näe oma isa 20% neist lastest. Vähemalt kord nädalas näeb oma mujal elavat isa 34% lastest. Suur osa lastest ei ole selle olukorraga rahul. Üle poole (54%) lastest, kelle isa elab lahus, sooviks oma isaga kohtuda sagedamini ning vaid 28% olid rahul sellega, kui sageli vanemaga kohtuti.

Sõltumata sellest, kas ema ja isa elavad lapsega koos või kas tegu on bioloogiliste või kasuvanematega, on oluline see, kui sageli ja mil viisil lapsega suheldakse, kuivõrd räägitakse ja kuivõrd võetakse ühiselt midagi meeldivat ette. Suurem osa lapsi tunneb, et vanematel on nende jaoks piisavalt aega. Ligikaudu kuuendik (16%) lastest tunneb, et emal pole tema jaoks piisavalt aega, isade puhul aga veidi üle viiendiku lastest. Teisalt pole aga ühised, toredad tegevused vanematega paljude laste jaoks väga sagedased. Emadega võtab vähemalt kord nädalas või sagedamini ette midagi toredat 45% ja isadega 35% lastest. Ka igapäevaselt suheldakse emadega rohkem – emad ühest küljest kiidavad lapsi, ajavad niisama juttu ja räägivad sellest, kuidas koolis läheb. Ka suur osa isadest suhtleb oma lastega, kuid siiski vähem kui emad. Põhjus võib ühest küljest olla selles, et neljandikul lastest elab isa lapsest eemal, mistõttu on ka igapäevane suhtlus raskendatud. Suur osa lapsi ütleb, et nad tunnevad end mõnikord üksikuna - tervelt 39% lastest ütleb, et on end kord nädalas või sagedamini tundnud üksikuna.

⁹ Eesti Vabariigi lastekaitse seadus, § 59 lg 1.

¹⁰ ÜRO lapse õiguste konventsioon, artikkel 9, punkt 3.

Monitooringu oluliseks osaks lapse õiguste kõrval on ka vanemlus, mida uuriti ka läbi laste perspektiivi. Euroopas on soovituslikke vanemluspraktikaid kirjeldatud kui positiivset vanemlust, mida iseloomustab lapse huvide igakülgse arvestamisega, mis on hoolitsev ja enesekindlust andev, vägivallavaba, tunnustav ja suunav, seades piire lapse täieliku arengu soodustamiseks.¹¹

Kui vaadata laste hinnanguid sellele, kuidas vanemad neid kasvatavad, näeme, et vanemate praktikad ei järgi ainult ühte tüüpi vanemlusstiili, vaid erinevad kasvatuspõhimõtted võivad olla ka omavahel põimunud. Suur osa lapsi väljendab oma arvamust vanemate vanemluspraktikate kohta sellisel viisil, et saab järeldada, et nende vanemate kasvatustiil on autoriteetne. Autoriteetset vanemlusstiili iseloomustab see, et vanemad selgitavad ja põhjendavad oma nõudmisi ning nad suhtuvad hästi sellesse, kui laps teeb ise otsuseid. Nende väidetega nõustusid lapsed kõige rohkem. Samas nõustus suur osa lapsi ka selliste väidetega, mis kirjeldasid nende lapsevanemaid kui autoritaarse vanemlusstiili järgijaid. Sellise vanemlusstiiliga vanemad eeldavad reeglite ja korralduste vaikumisi järgimist. Seega on Eesti lapsevanemate hulgas levinud kaks mõneti vastandlikku vanemlusstiili – üks, mis on suunatud selgitamisele, suunamisele ja laste autonoomiale, ning teine, mis kirjutab ette lapsele reeglid ning nõuab selgitusi jagamata nende järgimist.

Distsiplineerimisviisid on oluline osa laste kasvatamisest. Monitooring näitab, et laste sõnul kasutavad nende vanemad kõige sagedama distsiplineerimisviisina julgustamist, pahandamist, selgitamist ja ka keelamist. Kõige vähem andsid lapsed teada sellest, et nende vanemad karistavad neid füüsiliselt ehk annavad vitsa, rihma või laksu. Lapsed ise peavad kõige sobivamateks karistus- või suunamisviisideks samuti selgitamist ning rääkimist.

Seega võib öelda, et distsiplineerimisviisid ja ka vanemlusstiilid on suures jaos positiivse vanemluse põhimõtetega kooskõlas. Samas ei käi nende põhimõtetega kokku autoritaarne vanemlusstiil, mida samuti vanemate praktikas esineb. Kuigi füüsilist karistamist esineb harva, peaks selle osas kehtima ühiskonnas null-tolerants ning ükski laps ei tohiks kogeda füüsilist karistamist. Ka lapsed ise nimetasid ühe lapse õigusena just õigust mitte olla füüsiliselt karistatud.

Kuigi teiste riikide uuringud on näidanud, et laste vaba aeg on vähenenud (Darbyshire 2007, Ginsburg 2007), ei tunne enamusi Eesti lapsi, et nad ei saaks tegeleda asjadega, millega nad ise tahavad tegeleda. Samas tunneb valdav enamusi lapsi end kas iga päev või vähemalt paar korda nädalas väsinuna. Siiski on väikesel osal lastel tunne (15%), et nende vanemad tahavad, et nad liiga paljudes huviringides ja trennides käiksid. Ka tunneb ligikaudu kolmandik (34%) lastest iga päev, et neil on liiga palju õppida ja teine kolmandik tunneb seda vähemalt paar korda nädalas. Suur osa lastega on oma eluga üldiselt, oma sõpradega ja ka iseendaga rahul. Samas on väike osa lapsi ka, kes ei tunne kunagi, et nad oleksid oma elu või ka iseendaga rahul.

Vastavalt Laste ja perede arengukava 2012-2020 laiemale eesmärgile, mille kohaselt Eestist peaks saama tugev ühiskond, kus on targad lapsevanemad ja toredad lapsed, on oluline ka tulevikus viia läbi vastav monitooring ning hinnata lapse õiguste ja vanemluse olukorda Eestis.

¹¹ Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitus Rec(2006)19 liikmesriikidele positiivse lastekasvatuse toetamise poliitika kohta: <http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-japere/vanemluse-toetamis.html>

Kasutatud kirjandus

- Baumrind, D. (1991). The influence of parenting style on adolescent competence and substance use. *Journal of Early Adolescence*, 11(1), 56-95.
- Cherry, K. Parenting Styles. The Four Styles of Parenting. <http://psychology.about.com/od/developmentalpsychology/a/parenting-style.htm> (külastatud 28.12.2011)
- Crowley, A., Vulliamy, C. (2002) Listen Up! Children Talk: About Smacking. Save the Children UK. <http://www.childrenareunbeatable.org.uk/pdfs/ListenUp-English.pdf> (15.01.2012).
- Darbyshire, P. (2007) 'Childhood': are reports of its death greatly exaggerated?, *Journal of Child Health Care* 11(2), 85-97.
- Ginsburg, K. R. (2007) The Importance of Play in Promoting Healthy Child Development and Maintaining Strong Parent-Child Bonds, *Pediatrics* 119(1), 182-191.
- Goldson, B. (1997) 'Childhood': An Introduction to Historical and Theoretical Analyses, teoses Scraton, P. (toim.) 'Childhood' in 'Crisis'?. London: UCL Press.
- Harper, C., Jones, N., Tincati, C. (2010) Opportunities and challenges in promoting policy- and practice-relevant knowledge on child rights. Working Paper 318. Overseas Development Institute. <http://www.odi.org.uk/resources/docs/6050.pdf> (18.11.2011).
- James, A., James, A. L. (2008) Key Concepts in Childhood Studies. SAGE key concepts. Los Angeles, California – London: Sage Publications Ltd.
- Johnny, L. (2006) Reconceptualising childhood: Children's rights and youth participation in schools, *International Education Journal* 7(1), 17-25.
- Kasearu, K., Rootalu, K. (2011) Lapse väärtus ja põlvkondadevahelised suhted. Uuringu lühiraport. <https://valitsus.ee/UserFiles/valitsus/et/riigikantselei/strateegia/poliitika-analuusid-ja-uuringud/tarkade-otsuste-fondi-noorteadlaste-alameetme/Uuringu%20kokkuv%C3%B5te.pdf> (20.12.2011).
- Karu, M., Turk, P., Biin, H., Suvi, H. (2012a) Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Kirjanduse ülevaade ja metoodika aruanne. Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Karu, M., Turk, P., Biin, H., Suvi, H. (2012b) Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Täiskasvanute küsitlus. Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Kerr, M., Stattin, H., Biesecker, G., Ferrer-Werder, L. (2003) Relationships with parents and peers in adolescence. kogumikus Weiner, I. B., Freedheim, D. K., Lerner, R. M., Easterbrooks, M. A., Schinka, J. A., Mistry, J., & Velicer, W. F. (toim). *Handbook of Psychology: Developmental psychology*. John Wiley and Sons.
- Lansdown, G. (2010) The realisation of children's participation rights: critical reflections, teoses Percy-Smith, B., Thomas, N. (toim.) *A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from Theory and Practice*. London – New York: Routledge.
- Lansdown, G. (1994) Children's Rights, raamatus B. Mayall (toim.) *Children's Childhoods: Observed and Experienced*. London: Falmer Press. lk 33-44. viidatud Taylor *et al.* 2011 kaudu.
- Maccoby, E. E., & Martin, J. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen (Series Ed.) & E. M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development* (4th ed., pp. 1 – 101). New York: Wiley
- Meyer, A. (2007) The Moral Rhetoric of Childhood, *Childhood* 14(1), 85-104.
- Morine, S. L. (2000) Children's and Parents' Attitudes Towards Children's Rights and Perceptions of Family Relationships. Human Development and Applied Psychology University: The Ontario Institute

for Studies in Education of the University of Toronto.
<https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/14423/1/MQ53473.pdf> (20.12.2011).

Scraton, P. (2005) Whose 'Childhood'? What 'Crisis'?, teoses Jenks, C. (toim.) Childhood. Critical Concepts in Sociology III. Abingdon: Routledge.

Taylor, N., Smith, A. B., Nairn, K. (2001). Rights important to young people: Secondary students and staff perspectives. International Journal of Children's Rights 9(2), 137–156.

ÜRO Lapse Õiguste Konventsioon, vastu võetud 26.09.1991 <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

Eesti Vabariigi lastekaitse seadus. Vastu võetud 08.06.1992. a seadusega (RT 1992, 28, 370), jõustunud 01.01.1993. a.

LISA 1. nooremate laste ankeet (4. – 7.klass)

Lapse õiguste ja vanemluse monitooring

laste küsitlus

Hea uuringus osaleja! Viime läbi küsitluse, et teada saada, mida lapsed arvavad lapse õigustest ja millised on nende suhted oma vanematega. Uuringus osalevad koolid ja klassid on valitud juhuslikult kõigi Eesti koolide hulgast. Kokku küsitleme 1000 last üle terve Eesti. **Küsitlus on anonüümne** – me ei küsi su nime ega su täpset elukohta. Analüüsime kõigi laste vastuseid koos ja keegi ei saa teada, kuidas sina vastasid.

Küsimustel ei ole õigeid ja valesid vastuseid – märgi vastus just nii nagu sina arvad.

Küsimustele vastamine on lihtne. Enamiku küsimuste puhul tõmba sobiva vastusevariandi ees olevale numbrile ring ümber. Mõnele küsimusele saad kirjutada vastuse ka ise.

Loe küsimused hoolega läbi ja mõtle hoolega, mida küsitakse. Pööra tähelepanu ka sellele, et mõned küsimused on ainult **viimase kuu või viimase aasta kohta**. Sellistel juhtudel meenutada, mis on toimunud viimase 30 päeva jooksul või alates eelmise aasta kevadest.

Kui sa ei saa mõnest küsimusest täpselt aru, võid küsida abi küsitluse läbiviijalt.

Küsitluse on tellinud Õiguskantsleri Kantslei koos Sotsiaalministeeriumiga ja selle viib läbi Poliitikauuringute Keskus Praxis. Aitäh sulle ausate vastuste eest! Alustame!

1. **Kas sa oled poiss või tüdruk?** Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

1. tüdruk
2. poiss

2. **Kui vana sa oled?** Kirjuta numbriga enda vanus joonele.

_____ aastane

3. **Kus sa elad? Kui sa elad linnas, palun kirjuta joonele linna nimi. Kui elad maal, kirjuta asula või valla nimi.**

Linna või asula nimi _____

LAPSE ÕIGUSED

4. **Kas sa oled kunagi kuulnud midagi lapse õigustest?** Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

- 1 Jah
- 2 Ei

5. **Kirjuta palun kuni kolm asja, mis sulle esimesena pähe tulevad, kui mõtled sõnapaarile “lapse õigused”.**

1. _____
2. _____
3. _____

6. **Erinevad inimesed suhtuvad lastesse ja lapsepõlve erinevalt. Millised on lapsed sinu arvates?**

Märgi iga väite kohta, kui võrd sa selle väitega nõustud ja tõmba sobiva vastuse numbrile ringi ümber.

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus
1. Lapsed ei tee pahandusi meelega, vaid oskamatuses või teadmatuses	4	3	2	1
2. Lapsed ei tea, mis neile kasulik on	4	3	2	1
3. Lapsed ei ole võimelised asjadest aru saama	4	3	2	1
4. Lapsed on taibukad ja targad	4	3	2	1
5. Ilma täiskasvanute kontrollita lähevad lapsed hukka	4	3	2	1
6. Lapsed on isekad ja ei arvesta teistega	4	3	2	1
7. Lapsed ei vaja pidevat vanemate kontrolli	4	3	2	1
8. Lastel pole austust täiskasvanute vastu	4	3	2	1
9. Lapsed on võimelised iseseisvalt valikuid tegema	4	3	2	1

10. Lapsed teevad meelega pahandust, kui nad jätta järelvalveta	4	3	2	1
11. Lapsed vajavad kaitset	4	3	2	1
12. Lastel on oma arvamused ja eelistused, millega on oluline arvestada	4	3	2	1

7. Kui Sa mõtled erinevatele teemadele, mis Sinu elu puudutavad, siis kui sageli saad Sa enda arvates nendes küsimustes kaasa rääkida? Märki palun enda kogemus iga näite puhul. Kui mõnda asja ei ole sinuga kunagi juhtunud, siis märki vastus kõige viimasesse veergu (Ma pole selle teemaga kokku puutunud).

	Saan alati kaasa rääkida	Saan enamasti kaasa rääkida	Enamasti ei saa kaasa rääkida	Ei saa kunagi kaasa rääkida	Ma pole selle teemaga kokku puutunud
1. Mida oma vaba ajaga teha	5	4	3	2	1
2. Millistes trennides, ringides käin	5	4	3	2	1
3. Kooli valik või vahetus	5	4	3	2	1
4. Milliseid riideid ma kannan	5	4	3	2	1
5. Oma toa kujundamine ja sisustamine	5	4	3	2	1
6. Pere puhkuseplaanide tegemine	5	4	3	2	1
7. Mida kodus süüa	5	4	3	2	1
8. Koduste reeglite kehtestamine	5	4	3	2	1
9. Kooli reeglite kehtestamine	5	4	3	2	1
10. Kooli ürituste korraldamine	5	4	3	2	1
11. Koolitoidu valik	5	4	3	2	1
12. Koduste ülesannete hulk	5	4	3	2	1
13. Kohad, kus lapsed saavad vaba aega veeta (nt mänguväljakud, noortekeskused jm vaba aja veetmise kohtade loomine ja kujundamine)?	5	4	3	2	1
14. Et bussid sõidaksid mulle sobivatel kellaaegadel	5	4	3	2	1
15. Lapsi puudutavate seaduste tegemine	5	4	3	2	1

8. Kas sulle meenub veel mõni teema või olukord, kus sa tundsid, et täiskasvanud oleks võinud sinu arvamust küsida, aga ei küsinud? Kui meenub, siis kirjuta siia lühidalt, mis olukord see oli.

9. Kui sa mõtled laste käest arvamuse küsimise peale, siis kuivõrd sa nõustud nende väidetega? Tõmba igas reas ühe sobiva vastusevariandi numbrit ümber ringi.

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus
1. Lapse ärakuulamine on sama tähtis kui täiskasvanute kuulamine	4	3	2	1
2. Lapse arvamust võib küsida, kuid sellega ei pea arvestama	4	3	2	1
3. Last puudutavate küsimuste puhul (nagu näiteks lapse tuba, kool, riietus, vaba aeg jne) tuleb alati küsida lapse arvamust	4	3	2	1
4. Tervet perekonda puudutavate küsimuste puhul (nagu näiteks elukohavalik, puhkuseplaanid, elukorraldus, kodused reeglid) tuleb alati küsida lapse arvamust	4	3	2	1
5. Kui vanemad lähevad lahku, tuleb alati küsida ka lapse	4	3	2	1

arvamust, kelle juures ta elada soovib				
6. Lapsed peaks saama kaasa rääkida koolielu puudutavates küsimustes (nt kooli kodukorra kehtestamine)	4	3	2	1
7. Lapsed peaksid saama kaasa rääkida nende ümber toimuva elu küsimustes (näiteks mänguväljakute ehitamine, bussigraafikud, huvitegevus)	4	3	2	1
8. Poliitikud peaksid küsima laste arvamust enne, kui nad teevad lapsi puudutavaid otsuseid	4	3	2	1

10. Mis sa arvad, millisest vanusest alates on lapsed või noored valmis selleks, et ... Märki igale reale sinu arvates sobiv vanus

Laps on valmis selleks, et:

1. hoida oma tuba korras	_____	aastaselt
2. sõita üksinda ühistranspordis (bussis, rongis, trammis, trollis)	_____	aastaselt
3. vajadusel hoida oma nooremaid õdesid-vendi	_____	aastaselt
4. jääda üksi paariks tunniks koju	_____	aastaselt
5. abielluda	_____	aastaselt
6. käia õhtul peale kella 23 ilma täiskasvanuteta väljas	_____	aastaselt
7. kolida üksi elama	_____	aastaselt
8. osaleda valimistel	_____	aastaselt
9. võtta laenu	_____	aastaselt
10. käia üksinda perearsti juures	_____	aastaselt
11. hakata kasutama Internetti	_____	aastaselt
12. elada kodus pikemat aega ilma täiskasvanuteta (kui ema või isa töötavad näiteks välismaal)	_____	aastaselt

11. Mida sa teeksid, kui näed mõnda last, kes on tõsiselt hädas ja sulle tundub, et tal oleks abi vaja? Vali kõik sulle sobivad variandid.

1. ei teeks midagi
2. räägiksin selle lapsega
3. räägiksin oma vanematega
4. räägiksin õpetajaga või mõne teise täiskasvanuga
5. teeksin midagi muud, pöördusin kellegi teise poole (kirjuta, mida teeksid või kelle poole pöördusid)

12. Kas sinuga on viimase aasta (12 kuu) jooksul juhtunud midagi allpool loetletust? Ära kirjuta asju, mis on juhtunud sinuga ammu. Mõtle viimase aasta peale (2011. aasta kevadest kuni praeguseni). Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Pidevalt juhtub	Mõned korrad	Ühe korra	Ei ole juhtunud
1. Sinult on vägivallega ähvardades nõutud raha või midagi muud (nt kella, riideid, telefoni)?	4	3	2	1
2. Keegi on sind nii kõvasti löönud või vigastanud nii, et sa vajasis arstiabi?	4	3	2	1
3. Sinult on viimase aasta jooksul midagi varastatud (nt raamat, raha, telefon, spordivarustus, jalgratas)?	4	3	2	1
4. Sa oled kodus näinud pealt vägivalda (kuigi sulle keegi haiget ei teinud)	4	3	2	1
5. Sind on koolis kiusatud (narritud, alandatud, alavääristatud või kaaslaste poolt ignoreeritud)?	4	3	2	1
6. Sind on koolis kaaslaste poolt löödud?				
7. Oled tundnud koolis, et õpetajad käituvad sinuga ebaõiglaselt (nt ei kohtle teiste lastega võrreldes õiglaselt, on pannud	4	3	2	1

hindeid ebaõiglaselt)?				
8. Sa oled puudunud koolist, sest kartsid teiste laste kiusamist?	4	3	2	1
9. Sa oled puudunud koolist, sest kartsid õpetajapoolset halba kohtlemist?	4	3	2	1

13. Kui Sul on juhtunud või peaks juhtuma mõni eelmises küsimuses loetletud olukord, kelle poole pöördusid esmalt abi saamiseks? Kirjuta kuni kolm inimest või asutust.

- 1) _____
- 2) _____
- 3) _____

SINU PEREKOND

14. Mitu inimest elab koos sinuga sinu kodus? Palun kirjuta number joonele

Minu kodus elan mina ja peale minu veel _____ inimest.

15. Kellega koos sa elad? Tõmba ring ümber kõigi nende inimeste, kes elavad sinuga koos ühes kodus. Õdede ja vendade alla märgi ka poolõed ja -vennad või kasuõed ja -vennad, kes sinuga koos elavad. Kirjuta ka, mitu õde või venda sinuga koos elab.

1. Ema
2. Isa
3. Kasuema/võõrasema/isa elukaaslane
4. Kasuisa/võõrasisa/ema elukaaslane
5. õde või õed Mitu õde? _____
6. vend või vennad Mitu venda? _____
7. Vanaema
8. Vanaisa
9. Veel mõni inimene (palun kirjuta, kes see on) _____
10. Ma elan lastekodus/asenduskodus

16. Mis keeles räägitakse sinu kodus kõige sagedamini? Tõmba ring ümber sobiva numbri

1. eesti keeles
2. vene keeles
3. mõnes muus keeles (täpsusta, mis keeles) _____

17. Kas ja kus riigis su vanemad töötavad? Kui nad töötavad nii Eestis kui välismaal, märgi mõlemad variandid ära. Välismaal töötamisena ära arvesta seda, kui nad käivad välismaal mõnikord tööreisidel. Tõmba sobiva vastusenumbrile ring ümber.

	Töötab Eestis	Töötab välismaal/ Käib välismaal tööl	Ta ei töötagi praegu	Ma ei tea	Sellist inimest minu peres ei ole
1. Ema	4	3	2	1	0
2. Kasuema	4	3	2	1	0
3. Isa	4	3	2	1	0
4. Kasuisa	4	3	2	1	0

18. Kas sul on ema või isa, kes elab kusagil mujal, mitte koos sinuga? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

1. ei
2. jah

Kui sa vastasid „ei“, siis jäta järgmised kolm küsimust vahele ja jätkka küsimusest number 22. Kui sa vastasid „jah“, siis vasta ka küsimustele 19-21.

KUI SU EMA VÕI ISA EI ELA KOOS SINUGA

Nendele küsimustele palume vastata ainult nendel lastel, kelle päris ema või päris isa ei ela nendega koos vaid kusagil mujal. Kui sa elad koos oma päris ema ja isaga, jäta need küsimused vahele ja jätkka sealt, kus on pealkiri „kodu ja kodune elu“ (küsimus number 22).

19. Kumb sinu vanematest elab sinust lahus, kas ema või isa?

1. ema
2. isa
3. mõlemad, nii ema kui isa

20. Kui sageli sa temaga/nendega kohtud? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Emaga	Isaga
1. peaaegu iga päev	1	2
2. vähemalt paar korda nädalas	1	2
3. vähemalt üks kord nädalas	1	2
4. vähemalt kord kuus	1	2
5. mõni kord aastas	1	2
6. harvem	1	2
7. mitte kunagi	1	2

21. Kas Sinu arvates kohtud Sa oma lahus elava ema või isaga piisavalt? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Emaga	Isaga
1. kohtun piisavalt sageli	1	2
2. tahaksin kohtuda sagedamini	1	2
3. tahaksin kohtuda harvem	1	2
4. ei taha üldse kohtuda	1	2

Järgmistes küsimustes küsime täpsemalt su praeguse kodu ja koduse elu kohta. Kui sa elad koos kasuvanema(te), vanavanema(te) või kellegi muu täiskasvanuga, kes pole küll sinu päris vanem, kuid kes sinu igapäevaelus osaleb, siis mõtle vastates palun nende peale. Kui sa elad lastekodus/asenduskoodus, siis mõtle oma sealse ema või isa peale.

KODU JA KODUNE ELU

22. Kas sul on kodus koht, kus sa saad rahulikult omaette olla ja näiteks lugeda või õppida? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

- 1 Jah
- 2 Ei

23. Kui sageli võtad koos vanematega midagi toredat ette, näiteks käite koos kinos, jalutate, matkate, meisterdate ja mängite koos, külastate sugulasi, teete koos sporti? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Peaaegu iga päev	Vähemalt paar korda nädalas	Vähemalt kord nädalas	Vähemalt kord kuus	Harvemini, kui kord kuus	Mitte kunagi	Sellist inimest minu peres ei ole
1. emaga	6	5	4	3	2	1	0
2. kasuema	6	5	4	3	2	1	0
3. isaga	6	5	4	3	2	1	0
4. kasuisaga	6	5	4	3	2	1	0

24. Kui sageli oled sa viimase kuu aja jooksul isa või kasuisaga teinud järgmist? Kui sul on nii isa kui kasuisa, siis vasta selle vanema kohta, kellega koos sa elad. Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Pea iga päev	Vähemalt paar korda nädalas	Vähemalt kord nädalas	Vähemalt kord kuus	Mitte kordagi
1. Räägime sellest, kuidas mul	5	4	3	2	1

koolis läheb					
2. Räägime Eestis või maailmas toimuvast	5	4	3	2	1
3. Arutame telesaateid, filme või raamatuid	5	4	3	2	1
4. Isa räägib mulle oma päevast ja tegemistest	5	4	3	2	1
5. Ajame niisama juttu	5	4	3	2	1
6. Vaidleme, sest oleme eriarvamusel	5	4	3	2	1
7. Tülitseme	5	4	3	2	1
8. Isa kiidab mind	5	4	3	2	1

25. Kui sageli oled sa viimase kuu aja jooksul ema või kasuemaga teinud järgmist? Kui sul on nii ema kui kasuema, siis vasta selle vanema kohta, kellega koos sa elad. Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Pea iga päev	Vähemalt paar korda nädalas	Vähemalt kord nädalas	Vähemalt kord kuus	Mitte kordagi
1. Räägime sellest, kuidas mul koolis läheb	5	4	3	2	1
2. Räägime Eestis või maailmas toimuvast	5	4	3	2	1
3. Arutame telesaateid, filme või raamatuid	5	4	3	2	1
4. Ema räägib mulle oma päevast ja tegemistest	5	4	3	2	1
5. Ajame niisama juttu	5	4	3	2	1
6. Vaidleme, sest oleme eriarvamusel	5	4	3	2	1
7. Tülitseme	5	4	3	2	1
8. Ema kiidab mind	5	4	3	2	1

26. Kui sa mõtled viimase aasta peale, mida on su vanemad või täiskasvanud kellega koos elad teinud, kui sa ei kuula sõna või ei käitu nii nagu nad soovivad? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Mitte kunagi	Väga harva	Mõnikord	Sageli
1. Pahandavad	1	2	3	4
2. Keelavad mind ja ütlevad, et ma nii ei teeks	1	2	3	4
3. Julgustavad mind õigesti käituma	1	2	3	4
4. Saadavad mind nurka või mõnda teise eraldatud kohta järele mõtlema	1	2	3	4
5. Annavad vitsa või rihma	1	2	3	4
6. Annavad laksu	1	2	3	4
7. Tutistavad	1	2	3	4
8. Keelavad ära näiteks arvuti, televiisori, maiustused, taskuraha või midagi muud mis mulle meeldib ja on oluline	1	2	3	4
9. Panevad mind koduaresti ja ei luba sõpradega kohtuda	1	2	3	4
10. Väljendavad pettumust ja nõrdimust	1	2	3	4
11. Tuletavad meelde reegleid	1	2	3	4
12. Selgitavad, miks mu käitumine ei olnud õige	1	2	3	4
13. Karistuseks ei pööra mulle tähelepanu ja ei räägi minuga	1	2	3	4
14. Käsivad karistuseks teha koduseid töid (nt koristada, nõusid pesta, muru niita vms)	1	2	3	4

27. Kui sa midagi valesti teed, mida sinu arvates vanemad tegema peaksid? Millised nendest loetletud viisidest sinu arvates kõige õigemad on? Vali eelmisest loetelust kuni kolm varianti ja kirjuta nende numbrid. Kui sinu arvates sobivaid käitumisviise pole selles loetelus, kirjuta need ise juurde
Kõige sobivamad karistusviisid on 1) _____ 2) _____ 3) _____

28. Loe läbi väited ja märgi igauhe kohta, kas see kehtib sinu ja su vanemate kohta ja kas sa oled selle väitega nõus. Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus
1. Saan alati oma tahtmise	4	3	2	1
2. Vanemad ei sea mulle piiranguid või reegleid	4	3	2	1
3. Vanemad nõuavad, et ma kuulaks nende sõna vastu vaidlemata	4	3	2	1
4. Vanemad püüavad kontrollida kõike, mis ma teen	4	3	2	1
5. Vanemad selgitavad ja põhjendavad mulle oma nõudmisi	4	3	2	1
6. Vanemad suhtuvad hästi sellesse, kui ma teen ise otsuseid	4	3	2	1
7. Mu vanemad arvavad, et minuga ei ole mõtet rääkida, sest ma ei saa nagunii aru	4	3	2	1
8. Olen tundnud, et mu vanemad nõuavad minult liiga palju	4	3	2	1
9. Vanemad tahavad, et ma liiga paljudes huviringides ja trennides käiksin	4	3	2	1
10. Vanemad panevad mulle liiga suure vastutuse	4	3	2	1
11. Vanemad suhtlevad minuga ainult käske ja korraldusi jagades	4	3	2	1
12. Ma pole saanud tegeleda kõigi mind huvitavate hobidega, sest neid ei pakuta minu kodu lähedal	4	3	2	1
13. Ma pole saanud tegeleda kõigi mind huvitavate hobidega, sest meie perel ei ole piisavalt raha	4	3	2	1

29. Mõttele viimase kuu peale ja vasta, kui sageli oled sa ennast tundnud järgmiselt? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Pea iga päev	Vähemalt paar korda nädalas	Vähemalt kord nädalas	Vähemalt kord kuus	Harvem	Mitte kunagi
1. Olen tundnud, et olen väsinud	5	4	3	2	1	0
2. Olen tundnud, et mul on piisavalt vaba aega	5	4	3	2	1	0
3. Olen tundnud end üksikuna	5	4	3	2	1	0
4. Olen tundnud, et mul on igav	5	4	3	2	1	0
5. Olen iseendaga rahul	5	4	3	2	1	0
6. Olen oma sõpradega rahul	5	4	3	2	1	0
7. Olen eluga üldiselt rahul	5	4	3	2	1	0
8. Pean teiste pereliikmete eest hoolitsema	5	4	3	2	1	0
9. Ma saan tegeleda asjadega, millega ise tahan	5	4	3	2	1	0
10. Pean liiga palju koristama	5	4	3	2	1	0
11. Mul on liiga palju õppida	5	4	3	2	1	0
12. Mul on koolis tore	5	4	3	2	1	0
13. Mul on liiga palju trenne, hobisid või ringe	5	4	3	2	1	0

SUUR AITÄH, ET VASTASID!

Kui sa soovid rohkem teada saada lapse õiguste kohta, siis vaata siia

www.lasteombudsman.ee

LISA 2 vanemate laste ankeet (8.-12. klass)

Lapse õiguste ja vanemluse monitooring

Hea uuringus osaleja! Viime läbi küsitluse, et teada saada, mida lapsed arvavad lapse õigustest ja millised on nende suhted oma vanematega. Uuringus osalevad koolid ja klassid on valitud juhuslikult kõigi Eesti koolide hulgast. Kokku küsitleme 1000 last üle terve Eesti. **Küsitlus on anonüümne** – me ei küsi su nime ega su täpset elukohta. Analüüsime kõigi laste vastuseid koos ja keegi ei saa teada, kuidas sina vastasid. **Küsimustel ei ole õigeid ja valesid vastuseid - märgi vastus just nii nagu sina arvad.**

Küsimustele vastamine on lihtne. Enamiku küsimuste puhul tõmba sobiva vastusevariandi ees olevale numbrile ring ümber. Mõnele küsimusele saad kirjutada vastuse ka ise.

Loe küsimused hoolega läbi ja mõtle hoolega, mida küsitakse. Pööra tähelepanu ka sellele, et mõned küsimused on ainult **viimase kuu või viimase aasta kohta**. Sellistel juhtudel meenutada, mis on toimunud viimase 30 päeva jooksu või alates eelmise aasta kevadest.

Kui sa ei saa mõnest küsimusest täpselt aru, võid küsida abi küsitluse läbiviijalt.

Küsitluse on tellinud Õiguskantsleri Kantselei koos Sotsiaalministeeriumiga ja selle viib läbi Poliitikauuringute Keskus Praxis. Aitäh sulle ausate vastuste eest! Alustame!

1. **Kas sa oled poiss või tüdruk?** Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

1. tüdruk
2. poiss

2. **Kui vana sa oled?** Kirjuta numbriga enda vanus joonele.

_____ aastane

3. **Kus sa elad? Kui sa elad linnas, palun kirjuta joonele linna nimi. Kui elad maal, kirjuta asula või valla nimi.**

Linna või asula nimi _____

LAPSE ÕIGUSED

4. **Kas sa oled kunagi kuulnud midagi lapse õigustest?** Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

- 1 Jah
- 2 Ei

5. **Kirjuta palun kuni kolm asja, mis sulle esimesena pähe tulevad, kui mõtled sõnapaarile “lapse õigused”.**

1. _____
2. _____
3. _____

6. Erinevad inimesed suhtuvad lastesse ja lapsepõlve erinevalt. Millised on lapsed üldiselt sinu arvates? Märki iga väite kohta, kuivõrd sa selle väitega nõustud ja tõmba sobiva vastuse numbrile ringi ümber.

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus
1. Lapsed ei tee pahandusi meelega, vaid oskamatuses või teadmatuses	4	3	2	1
2. Lapsed ei tea, mis neile kasulik on	4	3	2	1
3. Lapsed ei ole võimelised asjadest aru saama	4	3	2	1
4. Lapsed ei suuda vastutada oma tegude eest	4	3	2	1
5. Lapsed on taibukad ja targad	4	3	2	1
6. Ilma täiskasvanute kontrollita lähevad lapsed hukka	4	3	2	1
7. Lapsed on liialt usaldavad ja naiivsed	4	3	2	1
8. Lapsed on isekad ja ei arvesta teistega	4	3	2	1
9. Lapsed ei vaja pidevat vanemate kontrolli	4	3	2	1
10. Lastel pole austust täiskasvanute vastu	4	3	2	1
11. Lapsed on võimelised iseseisvalt valikuid tegema	4	3	2	1
12. Lapsed on õrnad ja haavatavad	4	3	2	1
13. Lapsed teevad meelega pahandust, kui nad jätta järelvalveta	4	3	2	1
14. Lapsed vajavad kaitset	4	3	2	1
15. Lastel on oma arvamus ja eelistused, millega on oluline arvestada	4	3	2	1
16. Lapsed on üdini head ja rikkumata	4	3	2	1

7. Mis sa arvad, millised allpool esitatud näidetest on lapse õigused? Tõmba igas reas sobiva vastuse numbrile ringi ümber.

	See on lapse õigus	See ei ole lapse õigus	Ei oska öelda
1. Lapsel on õigus avaldada arvamust ja ennast väljendada	1	2	3
2. Lapsel on õigus vabale ajale, mida ta saab kasutada meelepäraseks tegevuseks	1	2	3
3. Nii nagu laps peab austama täiskasvanut, peab täiskasvanu austama ka last	1	2	3
4. Lapsel on õigus riigi abile, kui ta on perekonnast ilma jäänud	1	2	3
5. Lapsel on õigus, et vanem tema arengut toetaks	1	2	3
6. Lapsel, kes on lahus ühest või mõlemast vanemast, on õigus säilitada isiklikud suhted ja kontakt oma vanemaga	1	2	3
7. Kõigil lastel on ühesugused õigused	1	2	3

8. Kui sa mõtled erinevatele otsustele, mis sinu elu puudutavad, siis kui sageli teevad neid otsuseid su vanemad või keegi teine ja kui sageli saad sa ise nendes küsimustes kaasa rääkida? Tõmba igas reas sobiva vastuse numbrile ringi ümber.

	Saan alati kaasa rääkida	Saan enamasti kaasa rääkida	Enamasti ei saa kaasa rääkida	Ei saa kunagi kaasa rääkida	Ma ei tahagi kaasa rääkida
1. Mida oma vaba ajaga teha	5	4	3	2	1
2. Millistes trennides, ringides käin	5	4	3	2	1

3. Kooli valik või vahetus	5	4	3	2	1
4. Milliseid riideid ma kannan	5	4	3	2	1
5. Oma toa kujundamine ja sisustamine	5	4	3	2	1
6. Pere puhkuseplaanide tegemine	5	4	3	2	1
7. Mida kodus süüa	5	4	3	2	1
8. Koduste reeglite kehtestamine	5	4	3	2	1
9. Kooli reeglite kehtestamine	5	4	3	2	1
10. Kooli ürituste korraldamine	5	4	3	2	1
11. Koolitoidu valik	5	4	3	2	1
12. Koduste ülesannete hulk	5	4	3	2	1
13. Kohad, kus lapsed saavad vaba aega veeta (nt mänguväljakud, noortekeskused jm vaba aja veetmise kohtade loomine ja kujundamine)?	5	4	3	2	1
14. Et bussid sõidaksid mulle sobivatel kellaaegadel	5	4	3	2	1
15. Lapsi puudutavate seaduste tegemine	5	4	3	2	1

9. Kas sulle meenub veel mõni teema või olukord, kus sa tundsid, et täiskasvanud oleks võinud sinu arvamust küsida, aga ei küsinud? Kui meenub, siis kirjuta siia lühidalt, mis olukord see oli.

10. Kui sa mõtled laste käest arvamuse küsimise peale, siis kuivõrd sa nõustud nende väidetega? Tõmba igas reas ühe sobiva vastusevariandi numbri ümber ring

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Ei ole üldse nõus
1. Lapse ärakuulamine on sama tähtis kui täiskasvanute kuulamine	4	3	2	1
2. Lapse arvamust võib küsida, kuid sellega ei pea enamasti arvestama	4	3	2	1
3. Last puudutavate küsimuste puhul (nagu näiteks lapse tuba, kool, riietus, vaba aeg jne) tuleb alati küsida lapse arvamust	4	3	2	1
4. Tervet perekonda puudutavate küsimuste puhul (nagu näiteks elukohavalik, puhkuseplaanid, elukorraldus, kodused reeglid) tuleb alati küsida lapse arvamust	4	3	2	1
5. Kui vanemad lähevad lahku, tuleb alati küsida ka lapse arvamust, kelle juures ta elada soovib	4	3	2	1
6. Lapsed peaks saama kaasa rääkida koolielu puudutavates küsimustes (nt kodukorra kehtestamine)	4	3	2	1
7. Lapsed peaksid saama kaasa rääkida nende ümber toimuva elu küsimustes (näiteks mänguväljakute ehitamine, bussigraafikud, huvitegevus)	4	3	2	1
8. Poliitikud peaksid küsima laste arvamust enne, kui nad teevad lapsi puudutavaid otsuseid	4	3	2	1

11. Mis sa arvad, millisest vanusest alates on lapsed või noored valmis selleks, et ... Märgi igale reale sinu arvates sobiv vanus

1. hoida oma tuba korras	_____ aastaselt
2. sõita üksinda ühistranspordis (bussis, rongis, trammis, trollis)	_____ aastaselt
3. vajadusel hoida oma nooremaid õdesid-vendi	_____ aastaselt

4. jääda üksi paariks tunniks koju	_____ aastaselt
5. olla esimest korda seksuaalvahekorras	_____ aastaselt
6. abielluda	_____ aastaselt
7. käia õhtul peale kella 23 ilma täiskasvanuteta väljas	_____ aastaselt
8. kolida üksi elama	_____ aastaselt
9. osaleda valimistel	_____ aastaselt
10. võtta laenu	_____ aastaselt
11. käia üksinda perearsti juures	_____ aastaselt
12. hakata kasutama Internetti	_____ aastaselt
13. elada kodus pikemat aega ilma täiskasvanuteta (kui ema või isa töötavad näiteks välismaal)	_____ aastaselt

12. Mida sa teeksid, kui näed mõnda last, kes on tõsiselt hädas ja sulle tundub, et tal oleks abi vaja?

Vali kõik sulle sobivad variandid

1. ei teeks midagi
2. räägiksin selle lapsega
3. räägiksin oma vanematega
4. räägiksin õpetajaga või mõne teise täiskasvanuga
5. teeksin midagi muud, pöördusin kellegi teise poole (kirjuta, mida teeksid või kelle poole pöördusid)

13. Kas sa tead, millega need organisatsioonid või isikud tegelevad? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber

	Tean hästi	Tean mõnevõrra	Tean vähe	Ei tea üldse
1. Lasteombudsman	4	3	2	1
2. Lastekaitsetöötajad	4	3	2	1
3. Lasteabitelefoni	4	3	2	1
4. Lastekaitse Liit	4	3	2	1

14. Mis sa arvad, kelle käest või kustkohast lapsed võiksid lapse õiguste kohta infot saada? Vali loetelust kuni kolm varianti või paku enda poolt mõni välja.

1. Vanemad
2. Sõbrad-tuttavad
3. Lasteaed
4. Koolitunnid (täpsusta, millised) _____
5. Koolis peetavad loengud külalisesinejate poolt
6. Internet
7. Laste ja noorte ajalehed ja ajakirjad
8. Televisioon
9. Noorte- või lasteorganisatsioonid
10. Kohalik omavalitsus
11. Avalikud üritused (nt perepäevad)
12. Muud kohad (kirjuta joonele) _____

15. Kas sinuga on viimase aasta (12 kuu) jooksul juhtunud midagi allpool loetletust? Ära kirjuta asju, mis on juhtunud sinuga ammu. Mõtle viimase aasta peale (2011. aasta kevadest kuni praeguseni). Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Pidevalt juhtub	Mõned korrad	Ühe korra	Ei ole juhtunud
--	-----------------	--------------	-----------	-----------------

1. Sinult on vägivallega ähvardades nõutud raha või midagi muud (nt kella, riideid, telefoni)?	4	3	2	1
2. Keegi on sind nii kõvasti löönud või vigastanud nii, et sa vajasis arstiabi?	4	3	2	1
3. Sinult on viimase aasta jooksul midagi varastatud (nt raamat, raha, telefon, spordivarustus, jalgratas)	4	3	2	1
4. Sa oled kodus näinud pealt vägivalda (kuigi sulle keegi haiget ei teinud)	4	3	2	1
5. Sind on koolis kiusatud (narritud, alandatud, alavääristatud või kaaslaste poolt ignoreeritud)?	4	3	2	1
6. Sind on koolis kaaslaste poolt löödud?				
7. Oled tundnud koolis, et õpetajad käituvad sinuga ebaõiglaselt (nt ei kohtle teiste lastega võrreldes õiglaselt, on pannud hindeid ebaõiglaselt)?	4	3	2	1
8. Sa oled puudunud koolist, sest kartsid teiste laste kiusamist?	4	3	2	1
9. Sa oled puudunud koolist, sest kartsid õpetajapoolset halba kohtlemist?	4	3	2	1

16. Kui sul on juhtunud või peaks juhtuma mõni eelmises küsimuses loetletud olukord, kelle poole pöördusid esmalt abi saamiseks? Kirjuta kuni kolm inimest või asutust

- 1) _____
 2) _____
 3) _____

SINU PEREKOND

17. Mitu inimest elab koos sinuga sinu kodus? Palun kirjuta number joonele

Minu kodus elan mina ja peale minu veel _____ inimest

18. Kellega koos sa elad? Tõmba ring ümber kõigi nende inimeste, kes elavad sinuga koos ühes kodus. Õdede ja vendade alla märgi ka poolõed ja-vennad või kasuõed ja-vennad, kes sinuga koos elavad. Kirjuta ka, mitu õde või venda sinuga koos elab.

1. Ema 2. Isa 3. Kasuema/võõrasema/isa elukaaslane 4. Kasuisa/võõrasisa/ema elukaaslane 5. õde või õed Mitu õde? _____ 6. vend või vennad Mitu venda? _____ 7. Vanaema 8. Vanaisa 9. Veel mõni inimene (palun kirjuta, kes see on) _____ 10. Ma elan lastekodus/asenduskodus

19. Mis keeles räägitakse sinu kodus kõige sagedamini? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber

1. eesti keeles
 2. vene keeles
 3. mõnes muus keeles (täpsusta, mis keeles) _____

20. Kas ja kus riigis su vanemad töötavad? Kui nad töötavad nii Eestis kui välismaal, märgi mõlemad variandid ära. Välismaal töötamisena ära arvesta seda, kui nad käivad välismaal mõnikord tööreisidel. Tõmba sobiva vastusenumbrile ring ümber.

	Töötab Eestis	Töötab välismaal/ Käib välismaal tööl	Ta ei töötagi praegu	Ma ei tea	Sellist inimest minu peres ei ole
1. Ema	4	3	2	1	0
2. Kasuema	4	3	2	1	0
3. Isa	4	3	2	1	0
4. Kasuisa	4	3	2	1	0

21. Kas sul on ema või isa, kes elab kusagil mujal, mitte koos sinuga? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

1. ei
2. jah

Kui sa vastasid „ei“, siis jäta järgmised kolm küsimust vahele ja **jätka küsimusest number 25**. Kui sa vastasid „jah“, siis **jätka siit ja vasta ka küsimustele 22-24**.

KUI SU EMA VÕI ISA EI ELA KOOS SINUGA

Nendele küsimustele palume vastata ainult nendel lastel, kelle päris ema või päris isa ei ela nendega koos, vaid kusagil mujal. Kui sa elad koos oma päris ema ja isaga, jäta need küsimused vahele ja jätkka sealt, kus on pealkiri „kodu ja kodune elu“ (küsimus number 25).

22. Kumb sinu vanematest elab sinust lahus, kas ema või isa? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber

1. ema
2. isa
3. mõlemad, nii ema kui isa

23. Kui sageli sa temaga/nendega kohtud? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber

	Emaga	Isaga
1. peaaegu iga päev	1	2
2. vähemalt paar korda nädalas	1	2
3. vähemalt üks kord nädalas	1	2
4. vähemalt kord kuus	1	2
5. mõni kord aastas	1	2
6. harvem	1	2
7. mitte kunagi	1	2

24. Kas sinu arvates kohtud sa oma lahus elava ema või isaga piisavalt? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Emaga	Isaga
1. kohtun piisavalt sageli	1	2

2. tahaksin kohtuda sagedamini	1	2
3. tahaksin kohtuda harvem	1	2
4. ei taha üldse kohtuda	1	2

Järgmistes küsimustes küsime täpsemalt su praeguse kodu ja koduse elu kohta. Kui sa elad koos kasuvanema(te), vanavanema(te) või kellegi muu täiskasvanuga, kes pole küll sinu päris vanem, kuid kes sinu igapäevaelus osaleb, siis mõtle vastates palun nende peale. Kui sa elad lastekodus/asenduskodus, siis mõtle oma sealse ema või isa peale.

KODU JA KODUNE ELU

25. Kas sul on kodus koht, kus sa saad rahulikult omaette olla ja näiteks lugeda või õppida? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

- 1 Jah
- 2 Ei

26. Kui sageli võtad koos vanematega midagi toredat ette, näiteks käite koos kinos, jalutate, matkate, meisterdate ja mängite koos, külastate sugulasi, teete koos sporti? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Peaaegu iga päev	Vähemalt paar korda nädalas	Vähemalt kord nädalas	Vähemalt kord kuus	Harvemini, kui kord kuus	Mitte kunagi	Sellist inimest minu peres ei ole
emaga	6	5	4	3	2	1	0
kasuema	6	5	4	3	2	1	0
isaga	6	5	4	3	2	1	0
kasuisaga	6	5	4	3	2	1	0

27. Kui sageli oled sa viimase kuu aja jooksul isa või kasuisaga teinud järgmist? Kui sul on nii isa kui kasuisa, siis vasta selle vanema kohta, kellega koos sa elad. Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Pea iga päev	Vähemalt paar korda nädalas	Vähemalt kord nädalas	Vähemalt kord kuus	Mitte kordagi
1. Räägime sellest, kuidas mul koolis läheb	5	4	3	2	1
2. Räägime Eestis või maailmas toimuvast	5	4	3	2	1
3. Arutame telesaateid, filme või raamatuid	5	4	3	2	1
4. Isa räägib mulle oma päevast ja tegemistest	5	4	3	2	1
5. Ajame niisama juttu	5	4	3	2	1
6. Vaidleme, sest oleme eriarvamusel	5	4	3	2	1
7. Tülitseme	5	4	3	2	1
8. Isa kiidab mind	5	4	3	2	1

28. Kui sageli oled sa viimase kuu aja jooksul ema või kasuemaga teinud järgmist? Kui sul on nii ema kui kasuema, siis vasta selle vanema kohta, kellega koos sa elad. Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Pea iga päev	Vähemalt paar korda nädalas	Vähemalt kord nädalas	Vähemalt kord kuus	Mitte kordagi
1. Räägime sellest, kuidas mul koolis läheb	5	4	3	2	1
2. Räägime Eestis või maailmas toimuvast	5	4	3	2	1
3. Arutame telesaateid, filme või raamatuid	5	4	3	2	1
4. Ema räägib mulle oma päevast ja tegemistest	5	4	3	2	1
5. Ajame niisama juttu	5	4	3	2	1
6. Vaidleme, sest oleme eriarvamusel	5	4	3	2	1
7. Tülitseme	5	4	3	2	1
8. Ema kiidab mind	5	4	3	2	1

29. Kui sa mõtled viimase aasta peale, mida on su vanemad või täiskasvanud kellega koos elad teinud, kui sa ei kuula sõna või ei käitu nii nagu nad soovivad? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Sageli	Mõnikord	Väga harva	Mitte kunagi
1. Pahandavad	4	3	2	1
2. Keelavad mind ja ütlevad, et ma nii ei teeks	4	3	2	1
3. Julgustavad mind õigesti käituma	4	3	2	1
4. Saadavad mind nurka või mõnda teise eraldatud kohta järele mõtlema	4	3	2	1
5. Annavad viitsa või rihma	4	3	2	1
6. Annavad laksu	4	3	2	1
7. Tutistavad	4	3	2	1
8. Keelavad ära näiteks arvuti, televiisori, maiustused, taskuraha või midagi muud mis mulle meeldib ja on oluline	4	3	2	1
9. Panevad mind koduaresti ja ei luba sõpradega kohtuda	4	3	2	1
10. Väljendavad pettumust ja nõrdimust	4	3	2	1
11. Tuletavad meelde reegleid	4	3	2	1
12. Selgitavad, miks mu käitumine ei olnud õige	4	3	2	1
13. Karistuseks ei pööra mulle tähelepanu ja ei räägi minuga	4	3	2	1
14. Käsivad karistuseks teha koduseid töid (nt koristada, nõusid pesta, muru niita vms)	4	3	2	1

30. Kui sa midagi valesti teed, mida sinu arvates vanemad tegema peaksid? Millised nendest loetletud viisidest sinu arvates kõige õigemad on? Vali eelmisest loetelust kuni kolm varianti ja kirjuta nende numbrid. Kui sinu arvates sobivaid käitumisviise pole selles loetelus, kirjuta need ise juurde.

Kõige sobivamad karistusviisid on 1) _____ 2) _____ 3) _____

31. Loe läbi väited ja märgi igaühe kohta, kas see kehtib sinu ja su vanemate kohta ja kas sa oled selle väitega nõus. Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem ei ole nõus	Üldse ei ole nõus
1. Saan alati oma tahtmise	4	3	2	1
2. Vanemad ei sea mulle piiranguid või reegleid	4	3	2	1
3. Vanemad nõuavad, et ma kuulaks nende sõna vastu vaidlemata	4	3	2	1

4. Vanemad püüavad kontrollida kõike, mis ma teen	4	3	2	1
5. Vanemad selgitavad ja põhjendavad mulle oma nõudmisi	4	3	2	1
6. Vanemad suhtuvad hästi sellesse, kui ma teen ise otsuseid	4	3	2	1
7. Mu vanemad arvavad, et minuga ei ole mõtet rääkida, sest ma ei saa nagunii aru	4	3	2	1
8. Olen tundnud, et mu vanemad nõuavad minult liiga palju	4	3	2	1
9. Vanemad tahavad, et ma liiga paljudes huviringides ja trennides käiksin	4	3	2	1
10. Vanemad panevad mulle liiga suure vastutuse	4	3	2	1
11. Vanemad suhtlevad minuga ainult käske ja korraldusi jagades	4	3	2	1
12. Emal/kasuemal ei ole minu jaoks piisavalt aega	4	3	2	1
13. Isal/kasuisal ei ole minu jaoks piisavalt aega	4	3	2	1
14. Ma pole saanud tegeleda kõigi mind huvitavate hobidega, sest neid ei pakuta minu kodu lähedal	4	3	2	1
15. Ma pole saanud tegeleda kõigi mind huvitavate hobidega, sest meie perel ei ole piisavalt raha	4	3	2	1

32. Mõttele viimase kuu peale ja vasta, kui sageli sa oled sa ennast tundnud järgmiselt? Tõmba sobiva vastuse numbrile ring ümber.

	Pea iga päev	Vähemalt paar korda nädalas	Vähemalt kord nädalas	Vähemalt kord kuus	Harvem	Mitte kunagi
1. Olen tundnud, et olen väsinud	5	4	3	2	1	0
2. Olen tundnud, et mul on piisavalt vaba aega	5	4	3	2	1	0
3. Olen tundnud end üksikuna	5	4	3	2	1	0
4. Olen tundnud, et mul on igav	5	4	3	2	1	0
5. Olen iseendaga rahul	5	4	3	2	1	0
6. Olen oma sõpradega rahul	5	4	3	2	1	0
7. Olen eluga üldiselt rahul	5	4	3	2	1	0
8. Pean teiste pereliikmete eest hoolitsema	5	4	3	2	1	0
9. Ma saan tegeleda asjadega, millega ise tahan	5	4	3	2	1	0
10. Pean liiga palju koristama	5	4	3	2	1	0
11. Mul on liiga palju õppida	5	4	3	2	1	0
12. Mul on koolis tore	5	4	3	2	1	0
13. Mul on liiga palju trenne, hobisid või ringe	5	4	3	2	1	0

SUUR AITÄH, ET VASTASID!

Kui sa soovid rohkem teada saada lapse õiguste kohta, siis vaata siia

www.lasteombudsman.ee

Laste-
ombudsman

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

2012